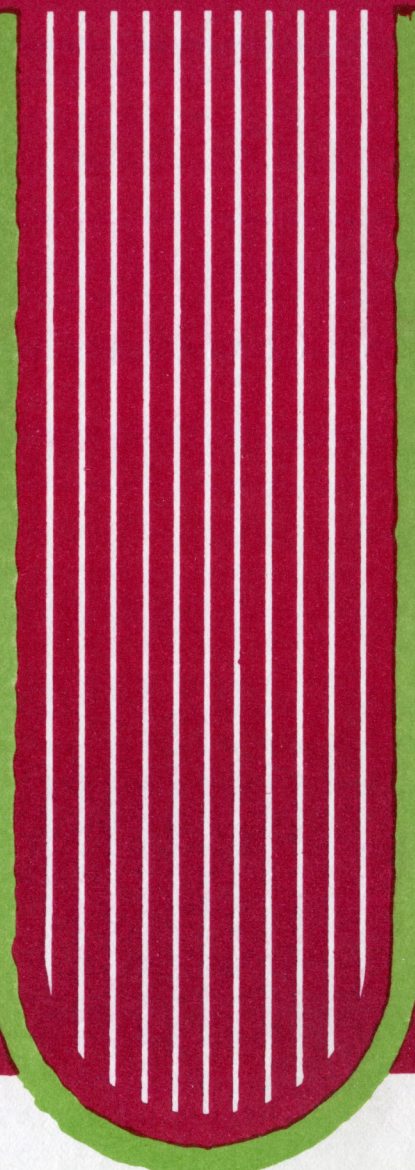
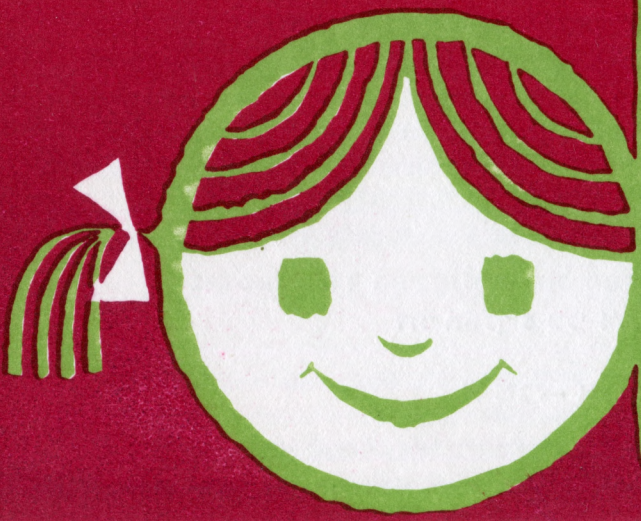

ספרות ילדים וזמנ פתיח

שנה אחת-עשרה
חוברת ד (מ"ד)

סיון תשמ"ה — יוני 1985

קרן בית הנשיא משרד החינוך והתרבות עיריית ירושלים — המחלקה לחינוך
המרכז לספרות ילדים

המערכת: גרשון ברגסון (עורך), ד"ר אוריאל אופק (יועץ מדעי), חוה ויזל
ד"ר אסתר טרסי, ענת בן ישי

כל הזכויות שמורות

בהוצאת משרד החינוך והתרבות, המדור לספרות ילדים, ירושלים,
דוד המלך 8 טל' 02-238202/4

ISSN 0334 — 276 X

דפוס רפאל חיים הכהן בע"מ, ירושלים
מיצבו בנו משה זיל

אליעזר שמאלי

המורה והמחנך

חתן פרס ישראל לספרות-ילדים

הלך לעולמו בט' בניסן תשמ"ה

יחד עם קהל תלמידיו מעריציו וקוראיו הנאמנים

אנו מבכים את מותו ומשתתפים בצער המשפחה

המערכת

אליעזר שנאלי 1901 - 1985

מאת גרשון ברגסון

אליעזר שמאלי (סמולר) נולד בעיירה רוזישצ'יה (וולין). בהיותו בן 16 נשלח לארץ-דיסה ללמוד בישיבה. ב-1920 עלה וסיים את לימודיו בביהמ"ד למורים ע"ש ילין בירושלים. בשנים 1934—1936 למד באוניברסיטת ברלין לימודי הטבע וזיקתו לטבע השתקפה היטב בספריו לאורך כל שנות יצירתו.

על הישגיו בתחום הספרות זכה בפרס ביאליק בשנת 1935, ובפרס ישראל לספרות ילדים ב-1957. ראשית צעדיו של שמאלי בכתיבה היו בסתר; "שעות ארוכות הייתי יושב על ספסל קטן, שהתקנתי לי בין ענפי הערבה שבגינתנו, שוכח עולם ומלואו ומעלה על הנייר חרוזים על הדר הטבע, (עולם צעיר, 739-740).

הדר הטבע שהיה מודע לו בילדותו, נשאר טבוע בו כל שנות חייו. ונושא זה הוא מאבני היסוד ביצירתו הענפה בארץ.

נוף וטבע.

שמאלי שוטט בארץ ורצה להכיר כל שביל ורמש בה. מכאן רכש ידיעות יסודיות בטבע הארץ ובנופה. חיבה יתרה נודעת ממנו לעם הציפורים. שירת הציפורים היא סימפוניה, שירה הן אומרות, ושמאלי ידע כל כלי בה, קורא בשמו ובשם מנגנו. וכך מונה הסופר: "הבולבול מפכפך, החמריה מתחטאה,

הסבכי שורק, הפשוט מצרצר והירקון מסלסל ומשתפך בשברי-שברים נוגים ומתו-קים". (מן הראוי לציין את בקיאותו הרבה בעולם-הכנף ואת ספרו "ציפורי-ארצנו", ספר לימוד ועזר למורים ולמבוגרים).

מתוך חיבה לטבע בא המשורר ללמד גם את ילדינו הרכים על הארץ ונופה ואחר-כך פורץ גבולות ומספר גם על מה שמעבר להם.

בספרו "יפה את ארצנו" — סיפורים קצרצרים על עופות, חיות, פרפרים ועצים המצויים בארצנו. הסופר משוחח עם כל אחד מהם ברוח טובה ותוך כדי שיחה מלמד את הילד הקורא על הצמח או על בעל-החיים פרטים מעניינים. על-פי הרוב הוא מתבל דבריו בחרוז נחמד, כגון: "מוצץ מיץ ענבים ושותה דם ומעמיד פני תם" (על השועל, עמ' 30). או "בזכות האקליפטוסים המציל והגואל קמה מושבה בארץ ישראל" (עמ' 30).

שפתו של שמאלי קלה ונעימה, הציורים מרהיבים עין ומביאים בצורה נאה את האובייקט אשר עליו מדובר.

ומגבולות הארץ מעבר לה, אל עולם החיות, העופות והדגים בספר "עולם החיות", הוצאת "יבנה" 1952.

בספר זה מובאות אינפורמציה פשוטה על החיות ואורח-חייהן: איך צדים אותן ומהי דרך האילוף; על אריה, פיל, קנגרו, יען, עורב, תוכי, על דגים, "ספר מדע" לגיל הרך, גם טוב לקריאת קטעים לפני פעוטות. פה ושם משולב סיפור (על העורב) או אגדה. הספר ימשוך לבם של הקטנים כי הוא נעים לעין.

שמאלי גדל בבית של "מלמדים". אביו, סבו, וסבו של אביו היו "מלמדים", הוא איפוא דור רביעי של מורים, ובלשונו של שמאלי עצמו, של מלמדים, "ואיני מתבייש בתואר זה" הכריז קבל עם ועדה. כי שמאלי היה מורה בכל רמ"ח אבריו, ואף בספריו ראה עצמו מורה ומחנך. היה חסיד של ספרות מחנכת וכך כתב:

"אני בתור ילד קראתי את "ביוון מצולה", על ת"ח ות"ט, "שבט יהודה", על האינקוויזיציה בספרד. את יוסיפון, על תקופת חורבן הבית — רק חורבן וחרבן. כשאני התחלתי לכתוב אמרתי לעצמי שאתן לילדים תחיה. אני מקבל עלי בהכרה גמורה את הקומפלימנטים האלה שמטיחים בי מכל צד: ספרות ציונית, נוסטלגיה, ספרות מחנכת, ספרות של מורים.

אני מקבל את זה באמת כקומפלימנט.

ראיתי את עצמי כמורה, שצריך לתת לילד משהו שיעזור בעיצוב דמותו בחינוכו, להכין אותו לקראת חייו, לקראת ערכים שיגשים בחייו".

נאמן לתפיסה זאת נכתב הספר "אנשי בראשית" ועם הופעת המהדורה השתים-עשרה כותב שמאלי בדברי ההקדמה:

"הייתי נוהג לספר להם [לתלמידים] פרקים מסיפור דמיוני על משפחת-חלוצים אחת שהת-ישה במערה שבסביבה, מכינה לעצמה את כל צרכי קיומה ממתנות הטבע, מסתפקת במועט, לחמוט בפגעים ובמכשולים וחה חיי-אושר טבעיים וצנועים בעבודה וביצירה.

את דמויות הגיבורים הראשיים שבסיפור הבאתי אתי מהגליל העליון, מהשנים שבהן הייתי מורה בבית-הספר אשר בקיבוץ הראשון שבחבל-ארץ רחוק ומופלא זה... דמויות יקרות וקורנות אלה התחממו בנפשי וחיממה, ליווני בחלום ובהקיץ משך שנים והתחננו: הוצא אותנו לאר... ב-1930, בשנה שבה עבדתי כמרה בבית-הספר שבכפר-ייחזקאל, כתבתי את הפרקים הראשונים. ובמשך השנים 1931—1932, בהיותי מורה בבית-החינוך לילדי העובדים שבתל-אביב — הרחבתי את היריעה. סיפרתי לילדים פרק ביום — ויושב ורושמו בלילה... יבורכונא כל תלמידי באשר הם שם — כי בזכותם נכתב הסיפור הזה.

אף כי שמאלי מעיד שהיה מספר לתלמידיו: "מסיפור דמיוני", ביסודו של דבר כל שכתב היה מעוגן במציאות שממנה שאב את החומרים לכתובה.

אחד הנושאים המרכזיים השאובים מן הריאליה הוא בית-הספר.

בהיותו מורה הכיר מקרוב את חיי הילדים במוסד, ובהיותו מחנך ידע שחשיבות רבה לגידולו התקין של הילד הם חיינו מחוצה לו.

בעינו החדה התבונן במעשיהם של הילדים, והעביר לנגד עינינו את ההווי ואורח חייהם, את היחסים שביניהם לבין עצמם, ותיארום תיאור ריאלי בכנות ובלא להסתיר מאומה.

הריאליה מצאה ביטוייה בתיאוריו את סבלי ההסתגלות של העולים החדשים. סמל ללבטים ולמאבקי הסתגלות הוא הסיפור "האם": אישה עולה-חדשה, נתאלמנה ונולד לה הילד השמיני, גברת עירונית מוכנה לאמץ את הילד ולשלם תמורתו, ועלידי כך להקל על סבלם של האם ושאר ילדיה.

אך רגשי האמהות גוברים והאישה אינה מוותרת על פרי בטנה. העליה דורשת קרבנות, אך לא מן העולים החדשים בלבד, גם אלה שנקראים ותיקים נדרשים להקרים חייהם על מזבח תחיית המולדת.

חיבתו של שמאלי נתונה לכפר העברי ולמתיישביו, והוא מביא שורה ארוכה של סיפורים — החל מימי ראשית ההתיישבות ועד תקופת עצמאותנו, — ובהם תיאורים של גבורה עילאית שהייתה נחלתם של מבוגרים ושל ילדים-גיבורים כאחד. בעינו החדה התבונן בנעשה מסביב לו והעלה את ההתרחשויות בסיפוריו: דמויות מבית-הספר, מן העליה החדשה, מהסביבה הערבית — אלה גיבוריו של שמאלי והם משוחחים בפשטות, לעתים במשפטים מקוטעים, אבל מובנים, בלשונם, לשון פשוטי-עם, וילדים בלשונם שלהם, בנוסח שלהם, אבל כולם דוברי-אמת, כי הסופר שמאלי כולו אמת, אמת בדבריו ובסיפוריו ולכן שובה הוא את לב כולנו במוסר-ההשכל שלו. ועל-כן יצירתו טובה לכל גילאי הילדות. בכך הוא מן המעטים שבקרב היוצרים שלנו.

שמאלי התחיל בספר המתאר תקופה והצליח בדרך זו, זנח אותה ועבר לסיפור הקצר. הוא הפרוזאיקן שבין סופרי הילדים. לא נתן עטו בשיר ולא שר בסיפור. הוא כותב בפשטות, בפרוזאיות יום-יומית, השזורה רוח עילאית. יש בטיפוסו עדנה ובה אצילות ותמימות המשכנעות באמיתן. שמו ייזכר לטוב בדורנו ובדורות הבאים.

עיון ומחקר

הקיץ בשירי הילדים של לאה גולדברג

מאת לאה חובב

1. נושא הקיץ כעונת השנה

עונות השנה הן נושא מרכזי בשירה. כך בשירה הלירית, המביעה הלכירוח, וכך בשירה התיאורית הבאה לעצב את הנוף בכל עונה ועונה. אף הקיץ הוא נושא רווח בשירה בכלל, והוא הדין בשירת הילדים. לאה גולדברג כתבה שירים רבים שנושאים הם הקיץ או שהוא מאוזכר בהם, כשם שנוקקה בשירה לילדים ליתר עונות השנה: הסתו, החורף או האביב. מטבע הדברים משפיעים הזמן שבו נכתב השיר והמקום שבו שרוי המשורר על נושאי שירתו ואף על דרכי עיצובה, ושכן, "האדם אינו אלא תבנית נוף מולדתו", כדברי טשרניחובסקי. שני גורמים אלה, הזמן והמקום, ניכרים היטב בדרכים שבהם מתאפיין הקיץ בשירי לאה גולדברג ואף בעצם התייחסותה התדירה לנושא.

לאה גולדברג שימשה עורכת ספרותית ב"דבר לילדים". העתון הופיע מדי שבוע, ונתבקש להיות אקטואלי. כך באו לידי ביטוי גם עונות השנה המתחלפות וגם החגים במועדם. הלוח שימש איפוא גורם בלתי מבוטל לגבי הנושאים של שירי הילדים שלה. ואכן, כל שירי הקיץ שלה נכתבו בחודשי הקיץ ומרביתם בחודשים תמוז או אלול. לא נמצא אצלה, דרך משל, שיר געגועים על הקיץ בעצם ימי החורף וכל כיוצא בזה.

הגורם השני, המקום, ניכר אף הוא בשיריה לילדים, בעיקר מן הבחינה התימאטית. מגוריה של המשוררת בעיר תל-אביב שעל חוף הים הטביעו חותמם על השירים בצורה בולטת. הדבר ניכר הן במצוי — בריבוי שירי הים שכתבה, והן בחסר בשירתה — בהעדר מוטיבים אופייניים לקיץ הארץ-ישראלי. לא נמצא בשיריה תיאורי חום ויובש או צמאון למים האופייניים ליושבי ההר והנגב. תיאורי ירושלים הצמאה למים על בורותיה היבשים המצויים ב"תמול שלשום" של עגנון, דרך משל, רחוקים משיריה לילדים שנכתבו בשפלה. כנגד זה, השרב, כתופעת טבע אופיינית לקיץ הישראלי, מצוי אף בשיריה, אך מתלווה לו הפתרון המיידי המצוי בהישג יד —

1. ראה רשימת שירי הקיץ בנספח שבסוף המאמר. מכאן ואילך אזכיר את השירים בשמותיהם בלבד, והקורא יוכל למצוא את הפרטים הביבליוגרפיים בנספח.

הטבילה בים: "החום כברזל מלובן מול גלים, / כבד חוורונם של שמים. / מכל הדרכים ומכל השבילים / הגענו אל תכלת המים. / / " ("שרב מול הים"). או לחילופין — הממטרה המתווה מימיה על הגינה ("שרב"). אין הרגשת מחסור במים עקב הקיץ ואין כל סבל הנגרם בשל החום.

2. תכנים אופייניים לשירי הקיץ

בתיאורים האופייניים לנופי הקיץ בשירים אלה שולטים הצבע הכחול של השמים והים והאור הרב: "וכל כך בהירים השמים / והיום כה ארוך ולבן" ("סיון"), ובההגשת יתר: "בהירים וגבוהים השחקים באלול / וענן לא יעיב את התכלת" ("חבצלת החוף"). השילוב של כחול הרקיע וכחול הים, הנוף הקייצי שהיה לנגד עיני המשוררת, מתבטא אף בעירוב החושים הקולטים את המראה והקול כאחד, והמשוררת יוצרת סינסתזיה: "עינינו סופגות את האור הכחול / של ים, של דממה, של רקיע" ("שרב מול הים"). סינסתזיה נוספת הובאה לעיל, ואף היא בשיר קיץ מובהק: "כבד חוורונם של שמים" ("שרב מול הים"). אולם כאן מעורבים חוש המישוש בחוש הראייה.

כאמור, רבים משירי הקיץ שכתבה מתארים את הים. אך בצד שיר תיאורי-לירי המציב תמונת ים בקיץ, "שחפים" (ניתוח מפורט ראה להלן), מרבה לאה גולדברג לתאר את הזוי הילדים על חוף הים בקיץ, משחקיהם ורחיצתם בים עצמו. כגון, המשחק בחול, משחק האהוב מאוד על הילדים: "שב בחול מול הגל / ונבנה פה נמל / וטירה נפלאה / עם מבצר ומגדל. / / " ("על שפת הים"). משחקים דינאמיים האופייניים לילדים מתוארים ב"שיר הים" הפותח במלים "רוחות הים מזומזמים": "נצא נרקוד במעגל / נשיר כל שיר, נדרוף כל גל / את הכדור נזרוק אל על — / אל השמים / / ". משחקי הים וגליו מתוארים בשיר "גלים", ורחצת הילדים ומשחקיהם בגלי הים ממחישים לפני הקורא הצעיר את חוויית הטבילה בים, ומעידים על התבוננותה של המשוררת ברוחצים הצעירים שבים ועל הבנתה את עולם משחקם — בשיר "הרחצה בים":

שלושה בנים ירדו לים,	הגל הראשון לדני —
למים הכחולים,	מקלחת קרה הוא עושה לדן.
ולקראתם קופצים בים	הגל השני לרני —
שלושה גלים גדולים.	קופץ על כתפיו כאחיו הקטן.
	והגל השלישי הוא ליורם —
	משחק עמו בתופסת בים.

הזוי הקיץ הארץ-ישראלי של סוף שנות השלושים ושנות הארבעים מצוי אף הוא בשירים בתיאור היציאה מן העיר אל הכפר, אם לעבודה ואם לטיולים ולמחנות קיץ. כך בשירים "בוקר במחנה" ו"שיר לנוער בכפרים". בשירים אחרים מתוארים הבשלת הפירות בקיץ והבציר: "הקיץ בא, הפרי בשל / זורחת שמש כתבל!" (יבול הפרי"). בשירים אלה בא לידי ביטוי האופייני לכל קיץ בכל מקום, שמחת העובד והעמל הקוצר ברינה את יבולו ובוצר בשמחה את

כרמו: "לפרי הגפן שירו שיר / לאשכול הריעו בזמר / בלהט חמה של ימות הבציר / בשלו ענבינו עד גמר. / / " ("בציר). בנושאי עמל ועבודה אלו ניכרת קרבתה של המשוררת לתנועת העבודה הסוציאליסטית.

בשירים המתארים הווי בא ביטוי עקיף לקיץ, שכן מעיקרם הם עוסקים בהתרחשויות שונות שזמנן הוא הקיץ, לעיתים יש איזכור שולי לעונה, אם בצירוף החום ואם בעצם תיאור ההווי האופייני לקיץ, כרחצה בים ובצירי. כנגד זה, בקבוצת השירים שצויינו בראשית הדברים יש מבע ישיר לקיץ, ומצויים בהם תיאורי נוף קייצי ואף נזכר במפורש הזמן, החודש או הקיץ עצמו. כך בשיר "סיון": "בדרכיך, ארצי, בשדותיך, / שטוף אורות מטייל הסיון". ואמנם כל השיר עיקרו תיאור לירי של חדש סיון.

רוב שירי לאה גולדברג לילדים שנושאים הוא הקיץ הם שירים תיאוריים-ליריים. הנוף הקייצי המתואר מעלה הלוך-רוח ויוצר אווירה, אם ישל רוגע ואם של שמחת החופש-הגדול ועיסוקיו. חלק מן השירים בא לבטא את עולם הילד, אך בכמה שירים משלבת המשוררת את התבוננותה בנוף ואת הלוך רוחה שלה עם יכולת קליטתו של הילד. כך נוצרת תמונה שירית מרוכזת וממוקדת שגם הילד הקורא יוכל לתופשה ולחוש באווירה שהיא מעלה.

3. על שלושה שירי קיץ

נביא לדוגמא ניתוח של שלושה שירי קיץ, שבכל אחד מהם מעצבת לאה גולדברג את הנושא בדרך שונה, אך בכלם יש מבע ישיר לקיץ, לנופיו ולתופעותיו.
(א) עיצובו הפיוטי של הנוף הסטאטי — "שחפים".

שלא כבשירים המתארים נוף דינאמי, מאופיינים תיאורי הנוף הסטאטיים בהעדר תנועה, ברוגע ובשלווה. חום הקיץ והשרב נוסכים בנוף מנוחה או לאות, המכבידים על פעולתו של האדם, לרבות הילד. הדובר בשיר הוא המבוגר. הוא קולט את התמונה מנקודת התצפית שלו, אך בורר באמצעי עיצוב שאינם מעבר לתחומי השגתו של הילד. לכן לא נמצא תיאורים סימבוליים המצויים לרוב בשירה למבוגרים והתיאורים ממוקדים בקונקרטי.

שחפים (מה עושות האליות, עמ' 102)

סלעים וים. שחפים ישבו לנוח

כחם היום.

הים כחול, לאט ישוב הרוח,

מרחב זרם.

שלוה כזאת על סלע ועל מים,

בחרש אב!

הנה אחד המריא, פרש כנפים,

ועף.

עיקרו של השיר: עיצוב נוף שפת הים בקיץ, ויצירת אווירה של שלווה ורוגע. השיר מתאר מקטע מצומצם של זמן בלתי מוגדר בשעה משעות היום, זמן הניתן בדרך של תחושה: "כחום

היום". אין תיאור של זרימה בזמן, ואין תחושה שהזמן חולף. זהו כעין צילום של מקום ברגע מסוים, תוך קביעת האובייקטים בשטח בצבעיהם הטבעיים: ים כחול, סלעים ושחפים שצבעם לבן. השחפים, שהם הדמויות החיות בנוף, אף הם אינם נעים בראשיתו של השיר, "שחפים ישבו לנוח". ההקבלה שבין פתיחת השיר לבין פתיחת הבית השני, החזרה על הצירוף "סלעים וים" — סלע ומים, תורמת אף היא לסטאטיות שבשיר, בציינה את חוסר השינוי שבמצב. התנועה של השחף בסוף השיר, השוברת את הרצף העלילתי, "הנה אחד המריא, פרש כנפים, / ועף. // ", מדגישה עוד יותר בניגודה את הסטאטיות שהופרעה לרגע, וחזרה לשרור בשיר. הנוף הקייצי מוצג דרך עיניו של דובר מהימן, אובייקטיבי, כביכול, המונה את האובייקטים שבמרחב כצייר המוסיף פרט אל פרט.

מספר אמצעים סגנוניים מגבירים את הסטאטיות שבתמונה: (א) שימוש בשמות עצם רבים ומיעוט בפעלים: "סלעים וים", "מרחב ורום"; (ב) שימוש בפועל עומד בהוראה סבילה: "שחפים ישבו לנוח". (ג) תואר הפועל מבטא הרפייה והאטה ותורם לסטאטיות: "הים כחול, לאט ישוב הרוח"; (ד) שימוש רב בהברות סגורות בסופי המלים, בולם את התנועה ומגביר את היסוד הסטאטי: "סלעים וים", "כחום היום", "הים כחול", "מרחב ורום ועוד"; (ה) שימוש במשפטים קצרים, חלקם נוצרים על ידי ציזורות רבות, ובכך מתמתן קצב השיר ונבלמת תנועתו, כאילו אומרת המשוררת לקורא: עצור והבט.

בשיר שני פתים סימטריים. בראשית כל בית נח מבטו של הצופה בתמונה שלפניו למטה, על "סלעים וים", ובסיומיהם הוא מופנה כלפי מעלה: "מרחב ורום" המקביל לפועל "ועף", המתאר את מעופו של השחף כלפי מעלה. הטור השני שבשני הבתים מצביע על הזמן שבו מתואר הנוף, תיאורים מקבילים המשלימים זה את זה ומהווים רקע הולם לתמונה הרגועת: "כחום היום" — "בחודש אב", שהוא לרוב החודש החם בקיץ הישראלי. הטור השלישי שבכל בית מכניס לתמונה את התנועה הקלה, תחילה תנועת הרוח הנושב "לאט", ובמקביל לו השחף ש"המריא, פרש כנפים". הביטוי האמוטיבי היחיד בשיר בא כאילו לסכם בקריאה את הרגשתו של החווה מול הנוף: "שלווה כזאת". לא בכדי מסתיים המשפט בסימן קריאה! השחף הבודד שבסוף השיר, עף וממריא. הוא משאיר מעין חלל ריק — דבר המתבטא גם באורך הטור האחרון — ומעורר את דמיונו של הילד להמשיך ולהגות בו, בדממה המומחשת באמצעות המשפט הקצר. פתיחת השיר בתיאור השחפים וסיומו בשחף הבודד, יוצרים כעין מבנה סגור של התמונה, וממקדים את תשומת הלב בכותרת השיר, "שחפים".

הגיוון הריתמי הנוצר בשיר על ידי חילופים לסירוגין בין טור ארוך הבנוי פנטאמטר ימבי, לבין טור קצר במבנה של דימטר ימבי, הולם את תוכן השיר. נדמה כאילו הנשימה הארוכה הנוצרת באמצעות הטור הארוך, נבלמת ונעצרת בחדות בטור הקצר שלאחריו. בלימה זו תורמת לעיצוב הסטאטי שבשיר, ומצטרפת לציזורות הרבות המצויות במרבית הטורים הארוכים, וקוטעות את שטפם. הטור האחרון בשיר, שבו מצויה רגל ימבית אחת בלבד — ועף, מדגיש יותר את הפער שבינו לבין קודמו, כאילו בא להבליט את השחף היחיד שניתק מן החבורה והמריא. תמונת ים קייצית זו קרובה במהותה לשירה הלירית למבוגרים, אך גם הילדים עשויים לתפוש אותה עקב מיעוט הדמויות בשיר ומיקוד התמונה בפרטים מעטים. המשוררת לא שילבה

בשיר סימבולים, בניגוד לשיר "שחפים" שכתבה למבוגרים², ובכך מתואמת תפישתה היא עם תפישת הילד.

(ב) עיצוב דינאמי של תופעת טבע — "שרב".

בתיאורי נוף דינאמי מצויה התאמה רבה יותר לצרכיו הפסיכולוגיים של הילד, גם מצד העלילה שבשיר וגם מצד האמצעים הסגנוניים המעצבים את הנושא. הדובר הוא כביכול בעל תודעה "ילדותית". המשוררת מפעילה כאן את האבחנה וכוח החדירה הפסיכולוגית שלה כדי להעמיד עולם נופי "המתנהג" לפי תפישתו של הילד. במיוחד בולט הדבר בשימוש בהאנשה. עם זאת, גם כאן בוקע כפעם בפעם לתוך דברי הדובר "הילדותי" קולו של מבוגר בעל גסיון ותכמת חיים.

ש ר ב (צריף קטן, עמ' 26-27)

איזה יום, איזה יום!	מתאנה עץ־תפוח :
העולם נמוג מחב, ראו, הודי כבר הרב משרב.	"אין אף טפי־טפה של רוח!
גנתנו נאנחת:	איזה חם ואיזה לחם!
"מה חשקתי במקלחת!	לי אפילו אין מגבעת.
כל היום, כל היום	כך אפשר, ישמר האל,
אי־אפשר, פשוט, לנשום!"	מכת־שמש לקבל!"
וקובל מרה הברוש:	אז אמרה הממטרה:
"אוי, כי יש לי כאב־ראש!"	"מה קרה? זה לא נורא!"
כל היום עמד הברוש בחמה בגלוי־ראש	ותפרש את שתי ידיה ותחל ברקודיה, ושמהה ועליוזה
והרליה אומרת:	את מימיה מתיוזה:
"החמה כל כך בוערת".	"הנה כך, זו תרופה
מרכינה הענוגה	לגנה העיפה!"
את ראשה לערוגה.	וכל פרה ואילן
	שוב בריא ורענן!

תופעת השרב האופיינית לקיץ הישראלי עומדת במרכזו של השיר. לכאורה, היינו צריכים לצפות לתיאורים של ליאות ולאווירת מחנק וכובד שתשרור בשיר ותבטא בכך את השפעת השרב. אך לא כך הדבר בשיר. אדרבה, המשוררת יצרה תמונה ערה ודינאמית עם יסודות דראמאטיים המעלים חיוך על שפתי הקוראים עקב היסוד ההומוריסטי שבשיר. ועם זאת, לא נפגע במאומה תיאור השרב והשפעתו על הצומח.

2. "שחפים", כתבי לאה גולדברג, שירים, כרך ב, עמ' 64, שיר א. ראה השוואה בין שני שירי "שחפים", לילדים ולמבוגרים, במחקרי "פועלה של לאה גולדברג בשירת הילדים", חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, אייר, תשמ"ב, עמ' 72-73.

האמצעי המרכזי שגרם לאווירה הקלילה שבשיר הוא האנשת האובייקטים. הפחת רוח-חיים בדומם ובצומח, והענקת תכונות אנושיות ותודעה לאובייקטים, המאפיינת את תפישת העולם של הילד, היא היוצרת תנועה, חיים והתרחשות בשיר. הגינה והצמחים שבה משוחחים וקובלים על החום הנורא, כמוהם כבני אנוש, תחושותיהם ו"תלבשתם" אנושיות אף הן. אף הפתרון המהיר לשרב הנמצא במימי הממטרה, מפיג את התחושה הקשה ומסיים את השיר ב"הפיאנד".

היסוד הדראמטי בשיר מעוצב בשתי דרכים: (א) בדיבור ישיר הנשמע מפי האובייקטים בכל אחד מבתי השיר ויוצר כעין דו-שיח; (ב) בשיר מעוצבת תבנית ניגוד עלילתית; בארבעה בתים ראשונים מודגש השרב בפי הדוברים, ומתוארת השפעתו הקשה על כל אחד מהם, ואילו בבית החמישי (האחרון) חל לפתע מפנה, המודגש במלה "או", נשמעים דברים מרגיעים, "זה לא נורא!", והמים מפיגים את החום תוך שמחה וריקוד.

האנשת הצמחים נוצרת בשיר הן על ידי "דיבורים" והן באמצעות התאורים של הדובר בשיר, המוסיפים שנינה והומור. הדובר בשיר הוא המפרש את אנחת הגינה, המבטאה את הרגשת האדם בזמן שרב: "מה חשקתי במקלחת! / כל היום, כל היום / אי אפשר, פשוט, לנשום!". הברוש קובל כאדם ואומר: "אוי, כי יש לי כאב-ראש!" אך את ההסבר לכך שמה המשוררת בפי הדובר בשיר בגוף שלישי, ולא בפי הברוש: "כל היום עמד הברוש / בחמה, בגילוי-ראש". כביכול, המבוגר הוא האומר לילד, בעקיפין, כי זוהי התוצאה של אי כיסוי-ראש בחמה. הצירוף הכבול "גילוי-ראש" הוא בעל קונוטאציות בעולם המסורת, וכך נוצרת שנינה בשיר. דבר זה חוזר ומתחזק בבית הרביעי בדברי עץ התפוח: "לי אפילו אין מגבעת. / כך אפשר, ישמור האל, / מכת-שמש לקבל! // " ענשו של מי שאין לו כיסוי ראש הוא קשה, והניב "ישמור האל", רומז לכך, על גבי אדם המצוי במקורות היהדות יש כאן דו משמעות. וקרוב, שלא גולדברג שלא היתה אמונה על שמירת מצוות, יצרה כאן שנינה לשונית העשויה להעלות חיוך.

גיכר בשיר, שההתייחסות לעדים המסויימים הנזכרים, ברוש ותפוח, היא מקרית לחלוטין, והמשוררת רומזת באמצעותם לבני אנוש על תחושתם ותלבתם כאחד. הילד לא יבין רמזות אלה. כאן חדר קולו של המבוגר והשתלב בראייתו של הילד.

תמונת הדליה הכפופה המתוארת בבית השלישי ממחישה את השפעתו הישירה של החום. דבריה הם חיקוי לדברינו אנו: "החמה כל כך בוערת!", זוהי מטאפורה שחוקה ונדושה. אך תמונתה היא תמונה מימטית, מציאותית, שיש בה גם האנשה: "מרכינה הענוגה / את ראשה לערוגה". עולה תמונה של נערה ענוגה, שתנועת הרכנת הראש הולמת אותה.

הביטויים הרבים המתארים את החום מדגישים את השרב, אך בדרך של הגזמה, היפרבולה, המוסיפה, הומור לתחושות האנושיות של הצמחים: "העולם נמוג מחום", או: "אי אפשר, פשוט, לנשום" במשפט האחרון יצרה המשוררת מעין אוניומאטופיאה, שבה הצלילים מחקים את תנועת הנשימה והנשיפה של האדם. הגורמים לכך הם הצלילים פ-רש החוזרים, והן

3. ראה ו' פיאז'ה, תפיסת העולם של הילד, ספרית פועלים 1969, עמ' 143-172.

התנועות: החריק (אי), הסגול (אפ) והקמץ (שר). כמו כן מתלוות הציזורות לצלילים, וקוטעות את השטף. כך נוצרת בקורא תחושת נשימות ונשיפות עולות ויורדות! "אי—אפ—שר, — פשוט — לנשום!".

מספר גורמים פרוזודיים מוסיפים לדינאמיות ולקלילות שבשיר "שרב": החריזה, המשקל והריתמוס המגוון.

החריזה בשיר צמודה, אא בב, כבמרביית השירים לילדים בגיל הרך. אך בשירנו מגבירה המשוררת את משחקי המצלול על ידי חזרות הנוספות על החריזה ועל ידי חריזה פנימית. הבית הראשון כבר פותח בטור שיש בו חזרה רצופה ("גמינאציו") הנוצרת על ידי צינזורה חזקה המחלקת את הטור לשני משפטים קצרים: "איזה יום, איזה יום!" מבנה מקביל קיים בסוף הבית: "כל היום, כל היום". בטורים אלה חוזרים הטורים שלאחריהם — "מחוס", "לנשום", וכך יצרה המשוררת שישה אברי-חרוז שבכולם חוזר החרוז OM, והוא ממקד את משמעות הרעיון המרכזי שבשיר: חוב.

בבית השני בולט משחק החריזה עוד יותר: החרוז ROSH משותף לכל ארבעת הטורים. אך על ידי הציורפים הכבולים "כאב-ראש" ו"גילוי-ראש" החוזרים בשם העץ "ברוש", נוצר משחק ורבאלי שיש בו שגינה לשונית, והקורא מחיך במקום להזדהות עם כאבו, כביכול, של הברוש.

בבתים הרביעי והחמישי קיימת חריזה פנימית: "מתאנה עץ תפוח", "או אמרה הממטרה: מה קרה? זה לא נורא!". חריזה המגבירה את משחקי המצלול המוסיפים קלילות לשיר.

המשקל בשיר כמו ברוב שירי הילדים, הוא טרוכי. הוא יוצר "מקצב עליו", כדברי לאה גולדברג, "הוא מהיר, קצר ומקפץ". מקצב עליו זה אינו מותיר הרגשת כובד וליאות, גם אם התוכן של השיר מכיל זאת. אך כאן במיוחד, כאשר מתואר השרב בדרך הומוריסטית ומשחקית, כפי שהראינו, הולם המשקל הדינאמי הזה בן שתי ההברות ברגל, את התוכן והמשמעות העולים מן השיר.

המשוררת איננה מסתפקת בכך, ומגוינת את הריתמוס באופן משמעותי, גיוון הגורם גם הוא לדינאמיות הרבה בשיר. רוב טורי השיר הם טטראמטריים (ארבע רגליים בטור):

אִיזָה יוֹם, אִיזָה יוֹם!

אולם הטור הרביעי בבית הראשון הוא דימטרי, ומצויה בו רק מלה אחת: משרב. גיוון חד-פעמי זה המציב את המלה הזו דווקא כעומדת לעצמה, בא להבליט את נושא השיר: שרב. טור קצר זה מותיר אחריו חלל ושתיקה, ואנו הקוראים חשים במלוא המשמעות של המלה. הגיוונים הריתמיים הנוספים נוצרים על ידי הציזורות הרבות היוצרות משפטים קצרים בתוך

הטורים והפסקות ריתמיות במיוחד כאשר חסרה הברה ברגל הטרוכיאת השנייה:

כֹּל הַיּוֹם, כֹּל הַיּוֹם, כֹּל הַיּוֹם, כֹּל הַיּוֹם, כֹּל הַיּוֹם, כֹּל הַיּוֹם, כֹּל הַיּוֹם, כֹּל הַיּוֹם.

דרך נוספת לגיוון, המצויה במרבית שירי לאה גולדברג, כבשירי משוררים שהושפעו מן השירה הרוסית (שלונסקי, אלתרמן ועוד), היא הגיוון בין סיום גברי של הטור וסיום נשי, בו האחרון ארוך יותר בהברה אחת. גיוון זה מקבל משמעות בשיר ומותאם על פי רוב לאובייקט

4. לאה גולדברג, חמשה פרקים ביסודות השירה, עיונים כה, עמ' ב.

הזכרי או הנקבי: הגינה — "נאנחת" — בסיום נשיי, וכך גם הדליה "אומרת" והתממה "בוערת", והממטרה — "ותפרוש את שתי ידיה / ותחל בריקודיה", ואילו הברוש — כל טוריו גבריים. עץ התפוח לעומתו מודגשת "חולשתו", והסיומים הנשיים הולמים את התחושה ואת השפעת החום: להט ומגבעת. השיר מסתיים בטורים גבריים, והקורא חש בהשפעת הממטרה שהתיוזה מים והפיגה את עייפות הגינה: "וכל פרח ואילן / שוב בריא ורענן!".

(ג) הנגדה וזכרונות באמצעים לעיצוב הנוף — "קייץ"

קייץ (צריף קטן, עמ' 68-69)

לאטילאט ינוע	כי עוד לפני חדשים	אך יש יפעה אחרת
כרות, כמרחב	כרשא הירק	ויש משנה-הדר
היפי הצנוע	נורית יפת-עינים	לכל עונה אחרת,
שלאחר שרב.	הסמיקה מרחוק —	לקוץ ולדרדר.
כשמש השורפת	כי כל בקעה וגבע	עמדו על סף הבית
שנה הנוף פניו	חרזו טללים באור,	והסתכלו היטב:
שכאן פרחת רקפת	רמוז בחן הצבע —	נוף של שמיר ושית
מי עוד יזכר עכשו?	מי זאת היום יזכר?	יפיו ינע עדי-לב.

השיר "קייץ" הוא שיר תיאורי-לירי, כשיר "שחפים". אך הוא שונה הימנו בדרך עיצוב הנושא. הדובר בשיר אינו מצייר לפנינו את אשר רואות עיניו ברגע זה, כדרך שצוירה התמונה בשיר "שחפים", אלא מראה הנוף מעורר בו זכרונות וגעגועים על הנוף שנגלה לפניו באותו המקום לפני חדשים. קיימת כאן היזכרות והעלאת תמונות נוף מעונת האביב, המעמידות את הקורא על הניגוד הרב שבין עבר להווה. הצמחים הנזכרים פורחים בסוף החורף: רקפת, נורית ודשא ירוק. ההדגשה של הדובר בשיר נסבה על השינוי שחל בנוף בעקבות השרב ושמש הקייץ השורפת. עם זאת, רואה המשוררת יופי מיוחד גם בעונת הקייץ. ראיית יופיים של הקוצים היא ראייה מבוגרת, ואמנים שונים נתנו לכך ביטוי. ביטוי גראפי לקוצים בנוף הירושלמי, מצוי, למשל, בציוריו ורישומיו של הצייר ליאופולד קרקאוואר. לאה גולדברג הצטיינה במיוחד באהבתה לקוצים⁵. בשירתה למבוגרים חוזר ועולה מוטיב הקוצים, אם בצורה סימבולית, כגון בשיר "פריחת תמוז"⁶: "אכן דרדר השיר, יבש וגא", ואם בתיאור מוחשי המצביע על יופיים של הקוצים בשיר "רוח בהרים"⁷: "לשממה שר הרוח / על עדי דרדרה. // — מה יפית בטרשיך, / בסלעים נקודים. / על שמיר ועל שית / לנו ערש דודים. //".

בשיר "קייץ" אין קינה על אבדן היופי האביבי, כי לכל עונה יופי משלה: "אך יש יפעה אחרת / ויש משנה-הדר / לכל עונה אחרת, / לקוץ ולדרדר. // "ישנה בשיר היזכרות, אך

5. ראה במחקרי (לעיל הערה מס' 2) בעמ' 67 הערה מס' 3, ובעמ' 73 השוואה בין השיר "קייץ" ובין שירה למבוגרים "פריחת תמוז", המכיל אלמנטים זהים.
6. "פריחת תמוז", כתבי לאה גולדברג, שירים, כרך ב', עמ' 132.
7. "רוח בהרים", שם, שם, עמ' 102.

מבין השיטין, לא במפורש, מעוררות התמונות הצבעוניות געגועים על יופי שחלף ואיננו. אולם, ההדגשה בשיר גם בחלקו הראשון אומרת, שיופי שנסתלק מנגד עינינו, נשכח גם מזכרונו, לכן חוזר הדובר ושואל שאלות רטוריות: "שכאן פרחת רקפת / מי עוד יזכור עכשו?"

מבנה השיר הוא כמעטפת: הווה — עבר — הווה. הבית הפותח מציין מראה כללי הנגלה לעיני הדובר: "היופי הצנוע / שלאחר שרב". אין פירוט התמונה. זהו היגד כללי וסתמי. לגבי הילד הקטן זוהי אמירה מופשטת ובלתי נתפשת. מיד לאחר מכן עומד הדובר על השינוי שחל בנוף, ומציין את תמונות הנוף והצומח בעבר, בשלושה בתים. בשני הבתים האחרונים חוזר הדובר שוב להווה תוך ציון ההנגדה במלה "אך", ונוקב בשמותיהם של שלושה מיני קוצים הצומחים בקיץ: דרדר, שמיר ושית, אותם מוצאים אנו גם בשיריה למבוגרים (לעיל, "רוח בהרים"). ראוי לציין שהמשוררת נקבה בצירופים המקובלים במקרא: קוץ ודרדר⁸, שמיר ושית⁹, מבלי לפרט את מראיהם. מסתבר, שהביטוי "היופי הצנוע" הנוכח בבית הראשון, רומז לקוצים שבסוף השיר: "נוף של שמיר ושית / יופיו יגע עד-לב". הדגשת היופי שבצמחה הקייצית כבר מופיעה בבית שלפני אחרון: "אך יש יפעה אחרת / ויש משנה-הדר". המשוררת חשה שעליה להדגיש שגם בקוצים היבשים יש יופי, דבר שלא כל אחד רואה ובייחוד לא ילדים קטנים. מבנה זה שבשיר מציג את השקפת עולמה של לאה גולדברג בכך, שהיא מסיימת ב"אמת כללית", דווקא אחר שתיארה תמונות מרהיבות: בכל עת ובכל מקום ניתן למצוא את היופי, גם אם אינו מזדקר לכל עין, והוא צנוע. היופי מצוי בסמוך לנו. די לעמוד "על סף הבית" בכדי לראותו. צריך רק "להסתכל היטב". מבנה השיר הפותח בקיץ שדוף, מציג תמונות אביב ומסיים ביופי המיוחד לקיץ, מבנה זה מציג לפנינו את ראיית האמן: ליופי אין חלוף.

הפריחה האביבית שקדמה לקיץ היתה צבעונית. המשוררת מדגישה את הצבעים אם על ידי נקיבה בשם, כגון רקפת, ואם על ידי האנשה: "בדשא הירוק / נורית יפת-עינים / הסמיקה מרחוק — / /". פרח הנורית האדום בולט על רקע הדשא הירוק. אך התיאור ניתן במבע פיוטי: אין הדובר מזכיר את הצבע האדום, אלא הפרח מאונש האנשה כפולה: כנערה מסמיקה שענייה יפות. האסוציאציה והקשר של הסמקה ואביב, מולידים את הצירוף שבין האביב ופריחת האהבה. התמונה שבבית הרביעי היא כוללנית ורחבה ומצביעה על הדובר הנוכח במרחבים: "כי כל בקעה וגבע / חרזו טללים באור, / רמזו בחן הצבע — /". יש כאן הבעה מטאפורית הלקוחה מעולמו של הילד האוהב להשתיל חרזים. כאן חורו הטבע טיפות טל בחוטי אור, ומתקבלת תמונה רעננה וצבעונית כאחד.

באמצעות תמונות אלה מדגישה המשוררת את הניגוד שבין האביב והקיץ. הקיץ שונה, איננו רטוב ואיננו צבעוני, אך איננו פחות יפה מעונות אחרות. זוהי תגובתה הלירית לתיאורים שהביאה. הטור האחרון בשיר מביע את הרגש במפורש: "יופיו יגע עד-לב". האלמנטים שבקיץ מובעים בשיר כאילו בדרך אגב. אין תיאור השרב ולא תיאור החום. הדגש מושם על השפעתם של השרב והשמש השורפת על הנוף האופייני לקיץ הישראלי. גם הפתיחה לשיר מדגישה את הכובד והאיטיות שבתנועה עקב החום: "לאט-לאט ינוע".

8. כגון: בראשית ג', י"ח: "וקוץ ודרדר תצמית לך".

9. כגון: ישעיהו ה', ו': "לא יזמר ולא יעדור ועלה שמיר ושית".

המשקל היאמבני, אף שגם הוא זוגי כטרוכי, אין בו אותה קפיצה עליוה שיש בטרוכי, והוא משמש לשירים ליריים רבים¹⁰. שירנו שקול כולו ביאמב המגוון לסירוגין בסיומים נשיים-גבריים, יוצר ריתמוס רגוע ורך. תורמות לכך המלים המלעיליות הרבות המסתיימות בהשפלה וברכות: ינוע, ברוח, היופי, הצנוע, ועוד הרבה, ובכך הולם הקצב את תוכנו של השיר. שיר לירי-תיאורי זה מובן לילדים הבוגרים יותר, והוא בא להביע את רגשות המשוררת עצמה בהיגדים המובנים גם לילד.

*

לסיכום ניתן לומר, שנושא הקיץ מוצג בשירת הילדים של לאה גולדברג מנקודות תצפית שונות ובאמצעי עיצוב מגוונים: אם בעקיפין ואם במישרין, אם דרך עיניו של הדובר המבוגר המצביע על מראה עיניו ומתאר לילד נוף קיץ סטאטי, ואם דרך עיניו של הילד המגפיש ומאניש את הדומם והצומח. אך תמיד נפרשת לנגד עינינו תמונה אמיתית-אמנותית הממחישה את נופי הקיץ הישראלי היס-תיסוני, ואת הווי הילדים האופייני לו.

נספח : רשימת שירי קיץ לילדים של לאה גולדברג

1. הכדור השובב. גליונות לגן-הילדים, קונטרס ד, תרצ"ה. שירים ברבר לילדים.
2. ברינה ושיר. נדפס בדפי שירים של קרן-קיימת-לישראל, ברלין 1937.
3. שיר הים. כרך א', חוב' 21, י"א באב תרצ"ו 1936.
4. סיון. כרך ג', חוב' 9, כ"ד סיון תרצ"ז 1937.
5. בקר במחנה. כרך ג', חוב' 16, כ"א באב תרצ"ז 1937.
6. על שפת הים. כרך ג', חוב' 20, י"ט אלול תרצ"ז 1937. (מה עושות האילות, עמ' 104-105).
7. ככלות הלימודים. כרך ה', חוב' 11, א' תמוז תרצ"ח 1938.
8. שרב מול הים. כרך ה', חוב' 13, ט"ו תמוז תרצ"ח 1938.
9. עם ספר על שפת הים. כרך ז', חוב' 15, ד' מנחם-אב תרצ"ט 1939.
10. פרדות בבקר. כרך ט', חוב' 5, כ"ב אייר ת"ש 1940.
11. בציר. כרך י"א, חוב' 11, ח' תמוז תש"א 1941.
12. מול הים. כרך י"א, חוב' 17, כ"א באב תש"א 1941.
13. חבצלת החוף. דבר לילדים, כרך י"א, חוב' 20, י"ב אלול תש"א 1941.
14. שיר לנוער בכפרים. כרך י"ב, חוב' 43, ב' באב תש"ב 1942.
15. יבול הפרי. כרך י"ג, חוב' 41, כ"ח סיון תש"ג 1943.
16. שחפים. כרך י"ג, חוב' 47, י"א אב תש"ג 1943. (מה עושות האילות, עמ' 102).
17. גלים. שירים במשמר לילדים, שנה שלישית, חוב' 51, ה' אלול תש"ח 1948.
18. קיץ. שנה חמישית, חוב' 41, ז' תמוז תש"י 1950. (צריף קטן, עמ' 68-69).
19. שרב. שנה שמינית, חוב' 50, ט"ו באב תשי"ג 1953. (צריף קטן, עמ' 26-27).
20. הרחצה בים. שנה תשיעית, חוב' 49, י"ב באב תשי"ד 1954.

10. כל הסונטות שכתבה לאה גולדברג למבוגרים, ועוד שירים ליריים רבים, כתובים במשקל זה.

“יום קיץ סתם”

הקיץ בשירת ביאליק על ילדות ובשירתו לילדים.

מאת ירדנה הדס

ראשוניות, קדמוניות, מוזרות, פלאיות, יחידות, שלמות, טוהר — כל אלה תכונות שמונה המשורר בילדותו הרכה, הקיציית. משך התקופה: חמש שנות החיים הראשונות. הדברים נשמעים כתיאור אגדי־פיוטי, אך המשורר דבק בריאליה ובאמת האישית־ביוגרפית שלו: אין הוא מתעלם מקיומם של החורף והסתו. הוא מציינם כאויביו של אותו עולם קסום, קיצי:

“...איני מוצא בו אלא יום ברזל אחד של חורף, כולו מקשת קרח וכפור, שעומד אכזרי ונוזעם כלסטים מזוין בקרדומו מן הצד, וסמוך לו מושלך ברפש כפגז מובס יום סגריר יחידי נמק ברעתו ודולף מתיקה. אך אלה אינם בלתי — אם יוצאי־דופן, פסולת...” (שם).

ב“שיר חורף” יש התייחסות שונה לחורף אך כאן מדובר על ילדותו כפי שמתוארת ב“ספיח”.

2. עזיבת הכפר כרוכה בפגימתו של הזוהר הקיצי: “אתרי צאתנו מן הכפר אל אשר יצאנו — ואני כבן חמש בעת ההיא — כהתה עלי מעט עין העולם וזהרו העומם...” (שם, עמ' קכ"ג).

ביצירתו הסיפורית־לירית “ספיח”, מציב המשורר יד לילדותו. בפרק הראשון הוא מתייחד עם הווייתו שלו, היותו בגיל הרך, או, כלשונו, “משעה שנגליתני לנפשי בכפר־מולדתי עד אותה שעה שיצאנו משם”...

אותה תקופה — חשיבות מיוחדת לה:

“אותו העולם הראשון, הקדמוני, שהוצאתיו עמי מן הכפר ועדיין הוא כמוס עמדי במדור מיוחד לו בגנזי־לבי, — אותו העולם המשונה, הפלאי, היחידי, — הוא, כמדומה, שלא ידע חורף וסתו מימיו. כל הכפר של אותם הימים, לכל מלוא עיני, כולו עשוי מסכת אחת שלמה — קיץ טהור כולו. השמים — שמי קיץ, והארץ — ארץ קיץ. הצמח והחי — כולם קיץ; ואף פיגלה, פיגלה בת גילי וחברתי האחת בכל הכפר — אף היא כולה קיץ... העולם בטירתו, זה שמתפשט והולך מן העשב אשר בקיר ביתנו הקטן עד החורשה הירוקה החוסמת את העין בקצה — הכפר — עולם זה כולו קיץ”¹.

1. ראה “ספיח”, פרק ראשון, כתבי ח. נ. ביאליק, (במהדורת היובל תרצ"ג, עמ' דכ"א).

"פיי", "בואי, ראי" — כדבר איש אל רעהו.

תמונת-המשפחה אף היא מעוצבת בתחום ההאנשה: התינוק (האפרוח) ישן — ולכן "הס, פן תעיר!". הציפור ממהרת, ככל אם החייבת להאכיל את ילדיה, ואומרת "אין לי פנאי". היונה שואלת, בשובה אל השובך, "מה שלומך כס, עוללי?" היא גם מבקשת ציות כתמורה לדאגתה ("ובקול אם תשמעו", וכו', וכו').

היחסים בין הדמויות, שבאותו עולם קיצי קסום, נהירים למשורר, ומהווים בסיס לתיאור ולדיאלוגים שבשירים. "הפרח לפרפר" ו"הפרפר לפרח" דוברים זה אל זה דברי נימוסין נאים, שיש בהם הרבה מן המתן ההדדי ומן האחוה. הטבע, כפי שהוא מצטייר ביצירות אלה, שופע נדיבות:

...**"פרי מצאתי,**

קומי זכי"... (צפרים ודובדבן)

...**"רדינא מהר,**

שב עלי.

רדינא מהר,

מצה ומצה

ומכוס

טל שתה.

תפור מצבעי

לך מעיל"... ("הפרח לפרפר")

...**"ערב אשובה**

ובפי לך שי:

ברכת ההרים

וברכת הגיא"... ("הפרפר לפרח")

הפרי, הטל, שלל הצבעים שבטבע — קשורים קשר הדוק לקיץ. אמנם, בתוך יום הקיץ היחיד, הממור־שך, של ילדותו, רקומה ומשולבת גם

כנגד תכונותיה הנפלאות של ה"קיצי ציורת", מצוירים אימי המציאות (הבגרות?) בבדידותם, בקשיחותם, באכזריותם ובזעמם, בנידויים, בתבוסתם ובעצבונם. המשורר, בהזכירו אותם, מודה בכך שלבו ניבא לו כבר אז את דבר הסכנה האורבת לעולמו הראשון, הקדמוני. אך בהיותו נתון וחבוק בקסמיו, יכול היה לסלק מדעתו כסלק את הפסולת. פסילה איתנה זו מועמת ונח־לשת "מעט" עם היציאה מתחום "הקיץ הטהור"..³

אותו יום אחד ארוך של קיץ שולט בכיפה ב"שירים ופזמונות לילדים". בדיקת נושאי השירים ותכניהם תביא אותנו עד מהרה אל המסקנה, כי עולם החי, עולם הצומח, הדמויות והאירועים שב"הם" "לקוחים", ברובם, מן ההווייה הראשונית, מתחום **"מראות השתיה"** של המשורר.

"צפור בקן", "קן-צפור", "שובך" ו"צפרים ודובדבן" — מלאים ציוציגיל, ביצים וגוזלים, ליקוטי גרגרים, "מן" ופרי וזרעונים, כל אלה ייתכנו, רק בקיץ. שירים אלה עמוסי-קולות צפרים, המ־קבלים — ב"תעתיק הביאליקאי" — משמעות עברית: "ציץ", "תור־תור",

3. בביוגרפיה האובייקטיבית של ביאליק מופיע תהליך הפירוד מן הכפר, והוא כרוך בהת־ייתמותו. — במות עליו אביו, בהיותו בן **שבע** שנים. אז הובא אל בית סבו באיטומיר. חייו שם היו קשים ומרים. (ראה, בין היתר, ערך ביאליק, חיים נחמן, באנציקלופדיה "עולם צעיר" מאת אוריאל אופק, הוצאת "מסדה", עמ' 106). "ספיח", בהיותה יצירה אמנותית, אינה "מדייקת" כגון אלה.

וחוסר כל נכס הנחשב בעיני אחרים —
כל אלה באים לידי ביטוי ב"אצבעוני",
למשל:

"...אין מולדת לי ושם,
אין לי אב ואין לי אם...".
"...כל הארץ לי היא, לי היא,
משקי טל, ופרח־גביעי.
סוס רכובי — הרגול שדי,
קור־עכביש — שוט בידי.
זבוב־רקמה, דבורי זהב,
מן יביאו לי ברעב,
ולתפארת לי תופרת
כתונת־פסים הצפורת...".

אף כי הקיץ לא הוזכר מפורשות
בשיר, יודע הקורא כי כל המתרחש קשור
לקיץ — הטל והפרח דבורי־זהב אינם
נראים בעונת שנה אחרות באירופה.

"אצבעוני" — יליד אגדה הוא. אח
ל"גמדי הליל", אך יש לו 'חברה', הלא
היא חמוטל, ילדה של ממש, שהמשורר
הכיר ואהב בבגרותו.

"מה אוכלה חמוטל?
פרי הגן מלוא הסל.
מה שותה חמוטל?
מלוא גביע אנלי טל.
מה לומדה חמוטל?"

4. השיר "גמדי ליל" קשה לילדים מצד לשונו.
ראה נא הצעתו של ז. פורן בחוברות על "שירי
האדמה" של ביאליק, הוצאת מועצת המורים,
הקרן הקיימת לישראל. העורך בחר בבתי
שיר, המובנים לילדים. בחירתו אינה קוטעת
את זרימת התוכן. מובן, שעריכה כזאת שנויה
במחלוקת. יחד עם זה, יש בה ענין לדיון.
5. ראה נא "חרוים לעת מצוא", כל כתבי
ח. נ. ביאליק.

חויית בדידותו היסודית, בדידותו של
אמן צעיר, המפנים את המראות לעצמו,
בעצמו. אותו "תינוק מוטל באשפה",
המופיע ב"ספיח", מוצץ אצבעו וקולט
את שפעת המראות, הוא שישיר בבגרותו
את שירת הבדידות:

"מן החלון
פרח עציץ
כל־היום
הגנה יציץ.
כל חברי —
שם, בגן,
הוא לבדו

עומד כאן...". ("עציץ־פרחים")

"...רק אֶפון המסכן
עמד מן הצד,
על מטהו נשען
ולא נע ולא נד.
איכה אוכל לשוש,
איכה אוכל לרקוד —
וציצי נשרו כבר,

ותרמילי ריקים עוד...". ("בגינת־הירק").

תקופה של גדילה והכנה, תקופת־
ביניים, שבין 'נשירת הציצים', לבין
'התמלאות התרמילים'. בתקופה כזאת
נאלמת בת השיר, אין יכולת להשתתף
בששונם ובמחולם של כל האחרים, הנ־
תונים לשמחת מלאותם התמימה...

נשים נא לב לעתויו של האירוע: "כל
היום" — בשיר עציץ־פרחים". "לא שבת
ולא חג / כי אם יום קיץ סתם" בשיר
"בגינת הירק".

חויית הבדידות קשורה במהותו של
"האני השר". הוא התר לו "מחבא",
כלשון ביאליק. שילובם של שמחת־ילדות
ועצבון־הבדידות, "שייכות לכל ותלישות
יסודית, עושר הניתן מידי הטבע —

אל תשאל, אל תשאל :

חמוטל לא לומדה כלל".

חמוטל — אף היא, כאצבעונוני, אינה מקבלת מרות. היא נוטלת לה תרות. "טל" ו"מן" — תפריטו של אצבעונוני. "פרי הגן" ו"אגלי-טל" — מזונה של חמוטל ומשקה.

היא "לא לומדה כלל", כאותו "משה בן חמש", שכאשר "הגיעה העת / השכס לתורה / ולמוד אֶלף בית. / השכס הנער וברח ליער...". אלא שהיא אינה בורחת, אינה לוקחת מוסר ואינה תועה, בוכה ומוחזרת (הביתה, למוטב).

בדיקת מבנהו של שיר קטן ונחמד זה תעלה עד מהרה, כי שוקע בו מרץ יצירי רב: הוא בנה שלש שאלות — ושלוש תשובות, שהשלישית שבהן — המכילה את הפואנטה — מהווה מעין אפתעה הן במבנה (כפול הפנייה אל השואל), והן בתוכנה. שמה של הילדה חורז עם מעשיה והרגליה. כל השיר הוא שוה-חרוז — והדבר מדגיש את שלמות הווייתה של הילדה ושלומה עם עולמה. ואם "אצבעונוני" נזקק למחסה — הפטריה ולשמירת הגחלילית "בליל סג' ריר, ליל חשכה", עד שתישקהו שוב קרן זהב ותעירנו אל יום חדש, שכולו קיץ — אין מי שיפריע לחמוטל.

6. ראה נא "הנער ביער", שירים ופזמונות ליל-דים, עמ' ק"ג.

בעלי החיים שבשירים אלה — כולם יצירי הקיץ והאביב. כולם מעופפים במי-לוא עולם כל עוד השמש זורחת והאביב חם ונוח. העכביש כאן הוא ממשי, חי, אמיתי. הוא "משוחרר" מן הסמליות שדבקה בו בשיריו הבלטריסטים של ביאליק.

* * *

שירתו של ביאליק למבוגרים יודעת את הכאב על מות הקיץ, על דעיכת מאורה של הילדות, אך אין למוטיבים אלה דריסת-רגל בשירתו לילדים.

בתחומה של זו שורר "יום-קיץ סתם", ושמחתו אינה מועמת.

7. "קוצי שממית וטיח קיר טפל", (שממית-עכביש) — ראה "המתמיד", כתבי ח. נ. ביאליק, עמ' רל"ז. וכן: הצרצר הוא משורר הדלות ב"שירתיו" (שם, עמ' צ'). ו"בגינת הירק" היא אחד מתזמורת השמחה: ("החגב בעוגב, / בחצוצרה הצרצר...").
8. ראה, למשל, השירים: "אחד אחד ובאין רואה", ו"הקיץ גוע".
9. הקיץ כנושא בשירה לילדים מופיע גם אצל בני דורו של ביאליק, אם כי לא בעוצמה ובכמות ה'ביאליקאית'. ראה נא, לשם הש-וואה, "שיר הקיץ" מאת יעקב פיכמן ("גן החרוזים", אופק, עמ' 46; ו"שעשועי ים" מאת זלמן שניאור (שם, עמ' 62).

הקיץ בספרות ילדים

מאת צפריה גר

סופרי הדור שעבר היו ברובם בני עליות שונות. אנשים אלה טרחו רבות להיאחז בארץ ולחפש את הקשר הארץ-ישראלי ביצירותיהם. בהתרגשות רבה אימצו כל צורה לשונית חדשה, התלהבו מכל שם עברי לעץ, לפרח ולבעל-חיים. כל הזמן היתה להם הרגשה של שליחות והתחושה שהם עומדים על ערש התהוותה של תרבות עברית מתחדשת בארץ ישראל.

על-פי זכרוני אני מביאה תגובתו של אברהם שלונסקי לביטוי "כנרד מריח" ביצירתה של משוררת צעירה:

"הביטו! כמה יהודי כמוני היה חייב ללמוד ולשנן עד שהיה מעז לאמץ לעצמו מלה עברית מהמקורות. איזה חיטוטים ואיזה ספקות היתה כל מלה כזאת מעלה בדעתנו, אבל משוררת זאת ילידת הארץ, שואבת מלים עבריות ממש מתוך הטבור שלה. אין חיפושים! אין ספקות! המלים שופעות פשוט כמו חלב אם".

אולי משום שאני שייכת, לאותו דור של ילידי הארץ, שהכל בא להם בשפע ובקלות, כחלב אם, קשה לי לבחון ולחקור בקשר השורשי, של סופרים ילידי הארץ אל הדברים הטבעיים. אל הנוף ואל עונות השנה בחליפותיהן.

בכל זאת לאחר שנים כל כך רבות של חיים בנוף הזה, יש בודאי "הרים" של חומר טוב למחקר ולמחשבה: מה היא מידת הקשר בין סופר הילדים וסביבתו? עד כמה משקפת ספרות הילדים את אקלימה ואת תהפוכות העונות בארץ הזאת? מה הם הגורמים המשפיעים על סופר זה או אחר שיגיב ברגישות לנוף ולסביבה? לאחר ששאלתי את כל השאלות, נעשיתי סקרנית. שמתי לפני ערימה של

ספרי-ילדים שנכתבו בידי סופרים ילידי הארץ או כאלה שנתחנכו בה. ספרו של א. מגד 'אהבת נעורים', פותח בחודשי הקיץ. אביו ואמו של הילד יהושע עומדים לנסוע לצרפת. הם מתכוונים לשלוח את יהושע אל הדוד שמואל הגר במושבה — עין השרון. כך מתברר לנו כבר בשורות הראשונות של הסיפור שעולם חדש עומד להתגלות לפני הילד הצעיר. כפי שאמרה הדודה מניה, הילד צודק שלא רצה לקחת את הצ'לו כדי להתאמן בו, "אצלנו זמירות אחרות: ציפורים! צרצרים!... אל תדאגי הוא ימצא עניין במושבה. הלא עולם חדש הוא לוי". אכן עולם חדש! הילד נכנס לפרדס וסופג את ריחו. הוא לומד את שמות

עשבי הבר. טועם המרינג'לה הברשנית ואהבה לחברתו החדשה פורחת בלבו. בקיצור כל מי שקורא בספר להנאתו ברור לו שבנוף הארץ ובאנשיה הכתוב מדבר, בעיקר, משום שיש בסיפור סכנות אורבות ועבודה קשה שהיא מרפא לכל החוליים.

את הקיץ מצאתי גם בספרו של ישראל לרמן — 'קיץ של צוענים'. גם בספר הזה יש שמש מאירה בנדיבות, ועם השמש באות כל ההנאות הקשורות בדבר.

"הקיץ פרח לפני חג הפסח והביא עמו את הצוענים. את אהליהם נטו מעבר לואדי בין השכונה לבין הכפר הערבי. פסיפס צבעוני בתוך חורשת הזיתים שעלותם הירוקה והרעננה לא העלתה עדיין קרום של אבק קיץ".

השמש מולכת מתחילת הסיפור ויש לכך חשיבות רבה. הסיפור על כל תהפוכותיו מתנהל במין שלווה, כמעט בחצי נימנום קיצי. ההתרחשויות הגדולות הן בעצם דברים פשוטים, דברי יום יום לאור השמש. החום כאילו הסתנן לתוך העלילה ומשפיע עליה. הנה למשל קטע כמו זה של האיכר הרץ עם פרתו במעלה הגבעה ובמורדה. (הפרה בלעה שק שלם של שיבולת שועל ונתונה כעת בסכנת חיים. האיכור מנסה להצילה.) אנחנו מלווים את האיכר ואת פרתו בחום היום ואתו כל זה מצחיק עד בכי. השמש כאילו מראה את הכל מזווית ראייה שונה.

לאור השמש גם הצרות של משפחתה של צפריה אינן מזעזעות כל כך. כל דבר מאבד מחריפותו בשמש. הספר הזה הזכיר לי את כתבי נחום גוטמן שמש עזה משחקת בסיפוריו תפקיד ראשי. הסיפור גם הזכיר לי את ציוריו של נחום גוטמן. תמונות שעליהן מתוח קו חלום כחלחל.

גם אסתר וורצל שטרייט בספרה 'אורי', הפתיחה היא בעונת הקיץ. מגרשים את אורי מהכיתה והוא פונה לרחצה בבריכה שבפרדס. שם פוגש אורי בבעל הפרדס, אדם שנעשה אחר כך אחראי לגורלו של אורי. גם בהמשך העלילה משמש הקיץ במה להתפתחות סיפור המעשה ולפעמים נדמה שהיתה זאת השמש שטיפחה והצמיחה את אורי הנער השובב והפכה אותו מילד תמוד ללוחם מחתרת אמיץ. בספר 'אונייה בוערת בחוף תל-אביב' של עמוס בר, מתחיל הספר בדיוק באותה עונה מעוררת: "יום אביב אחד יצאתי מקיבוצי אשר בנגב ובאתי לתל-אביב", הכוונה היתה להסדיר הרבה עניינים, אבל במהרה התברר לנער שאין הפקידים ששים לעבוד ביום שמש נאה כזה, ואז מחליט גיבורנו לערוך ביקור בשכונה הישנה והטובה.

"הגעתי לרחוב בוגרשוב שממנו ירדתי אל חוף הים. הכל השתנה — הבתים, החנויות, המדרכות, הכביש ומה לא? המספרה של דוד הפכה לחנות לממכר רהיטים. חנות המכולת נעלמה ובמקומה — מערכות סטריו נמכרות... פתאום אורו עיני, חנות הירקות עדיין קיימת. כאן היתה אמי קונה לנו אשכול ענבים וכמה שזיפים כשהיינו יורדים אל הים. מאוחר יותר היינו רצים לים — בגד הים, מגבת וכובע. היינו גדולים".

שם ליד החנות מתחיל גיבור הסיפור לחזור שלש עשרות שנים לאחור.

בספר עוד דברים הקשורים בעונת הקיץ, שהיא כנראה עונה האהובה מאוד על עמוס בר. בעונה זאת קשורים רוב זכרונותיו הנעימים, זכרונות הילדות.

גם צביה גולן בספרה 'מי אוהב חמציצים', מתחילה בעונת הקינון של החוחיות. הילדים צופים בדבוקות במחזה של בנין הקן ואחר־כך במחזה המצער של שדידת קנן של החוחיות בפייהם של זוג דרורים חמסני. אחרי המקרה הזה יש לילדים המון שאלות. גיורא המדריך שמח לענות ולהסביר לחניכים שלו את עובדות החיים. כשילדי הקיבוץ יוצאים לטיול לרעות יחד בשדות החמציצים, הם ממלאים את פיהם ולועסים בכל פה מן הירוק החמצמץ ולפתע מגלה יונת ערימה של תלוליות שנמשכות לאורך השדה "מה זה?" היא שואלת, ושוב מזדרז המדריך להסביר ולהרגיע. אחר־כך נתקלים בכורת מאולתרת על ענף של עץ ושוב מגלים עולמות נצורים וגם סופגים עקיצות מחכימות.

צביה גולן איננה מתכוונת לאנוס שעורי טבע, על קוראי ספרה, זאת פשוט עונת האביב. רינה מתעוררת לפתע ונעשית מודעת למתרחש סביבה, אז גם פורחת בתיה ברון בספרה 'פרס ראשון', מספרת על ילדה עצובה. רינה היא בעלת־מום והדבר הזה משפיע על בידודה בחברת הילדים. את רחשי לבה מביעה רינה בעזרת ציוריה ואכן מאוחר יותר ישמש הציור גשר שבעזרתו תצליח רינה למצוא לה ידידים. בתיה ברון בוחרת להתחיל את תיאור השינוי שחל ברינה עם תחילת עונת האביב. רינה המתעוררת לפתע ונעשית מודעת למתרחש סביבה, אז גם פורחת אהבתה לחברה דוד.

מרובים הספרים שבהם יש שעה יפה הקשורה בחווית ראשית הקיץ, או אף ימים שיש בהם התרוממות הנפש!

כשאני מנסה לסכם את מה שניתן היה ללמוד משפע זה של תיאורי הקיץ לפרטי פרטיהם, על החי והצומח ובני־האדם שכולם אחוזים בולמוס של פעלתנות ושמחת חיים — אני חושבת שקל יהיה לי לנתח את התופעה אם אקרא עצמי לעדות. בספרי 'האקליפטוס מוכרח ללכת', יש המון עיסוקים של קיץ. קיץ בשומרה שעל עץ האקליפטוס, קיץ וילדים מעיפים עפיפונים, קיץ בסוכה שבכרם התימנים, קיץ בטיול הגדול אל הר התול, ועוד מעשים שהשמש יפה להם. מדוע אני נאחזת בעונה זאת יותר מבעונת שנה אחרת?

ראשית בגלל אופיי ונטיות רוחי. בבית קראו לי תמיד "שושנת החמסינים" עונת הסתו והחורף נרשמו אצלי תמיד כעונות המתנה לימות החמה. אני זוכרת עצמי בחורף עומדת ליד החלון ומציצה החוצה בצפייה לשמש שתמיד היה לה הרבה להציע להבטיח ולקיים. בחורף היה כל אחד לבדו עם בני משפחתו, בקיץ נאספו גדודי ילדים לחבורות, שמילאו את החוצות בקולות שמחה וששון. העולם באותם הימים היה כדור משחק בידנינו ואנחנו עשינו בו ככל העולה על רוחנו. זה טבעי שכל אדם יוביל את ידידיו אל הפינות היפות שבחיינו והסופר העברי עושה בדיוק כך כשהוא מביא את קוראיו אל נאות ילדותו, אל ימות החמה בארץ ישראל. אילו הייתי תושב איסלנד היו נאות ילדותי שופעים לובן ושלג, ואני רואה עצמי חייבת תודה לגורלי שהביא עלינו חמה ואת כל קשת הגונים המלווים אותה.

נוזרויות לשון אצל עודד בורלא ?

מאת אורה (רודריג) שורצולד ורחל משיח

אחרים. בין בספרי העלילה ובין בלקטים משולבים שירים ודיקלומים בתוך הסיפורים.

כסופר וכמשורר מודע בורלא לאפ־שרויות הגלומות בלשון, שהרי היא הכלי לעבודתו. ברם בורלא מיוחד בכך שלא זו בלבד שהוא משתמש בלשון; פעמים רבות הוא הופך את הלשון למטרה ישירה של כתיבתו. במקרים רבים הוא דן במבנים תחביריים ובאבסורדים לשוניים סימאנטיים: לעתים הוא אף מגניב הערות דקדוקיות־נורמאטיביות. לדוגמה: משאומר חמוריקו דבר־מה, מתקן חמורין את דיבורו (חח"ח, עמ' 8):

"נשב על שפת התעלה, נעצום עיניים ונתחלק!"

"אומרים: נחליק". אמר חמורין. חמוריקו הביט אליו בתימהון ובעיניים פקוחות לרווחה, ולחש: "מורה לדקדוק". ואחר כך המשך: "נחליק..."

במקרה אחר משוחח בורלא עם דבורה (נ, עמ' 11—14) שהתיישה על אפו.

בעשרות ספריו של עודד בורלא: משוקעים סיפורים ושירים. חלק מן הספרים בנוי כספרי עלילה בעלי תיאור של רצף הרפתקאות או מצבים סטאטיים אחדים. לדוגמה: **חמורלה, חמוריקו וחמורין***, **בארץ הצפרגול**, קמורה*****.

ספרים אחרים בנויים כלקטים. לדוגמה, בספר **אבא, אמא ואני******, שם עודד בורלא דברים בפיהם של ילדים מארצות שונות המתארים את הוריהם, את עיסוקי הוריהם ואת הדברים היומיומיים שבמרכז מעייניהם, כל ילד בנפרד. ספר אחר המשלב סיפורים ושירים הוא **נמילי ושירים ועוד******, וכמוהו עוד

1. עד שנת תשמ"ד פירסם עודד בורלא 52 ספרים, מלבד חוברות וספרונים לפעוטות.

* תל־אביב, ספרית פועלים תשל"ד, מכאן ואילך נשתמש בקיצור חח"ח.

** תל־אביב, צ'ריקובר 1978, מכאן ואילך בארה"צ.

*** תל־אביב, הקיבוץ המאוחד תשל"ל, מכאן ואילך ק.

**** תל־אביב, עם עובד תשל"ט, מכאן ואילך אא"א.

***** תל־אביב, מזרחי 1972, מכאן ואילך נ.

2. על כך נרחיב את הדיבור במאמר אחר.

הדבורה מזהה את אפו כמקור לצוף כי נאמר לה: "פרח — זה עגול, רך, מבריק, מתנועע קצת ומריח..." תיאור המתאים בהחלט לאפו של המספר, לדעתה. בורלא מתקן אותה ואומר: "לא אמרו לך מריח: אמרו לך: נותן ריח. נכון?" הדבורה אינה זוכרת ושואלת על ההבדל ובורלא מסביר: "הבדל גדול: פרח — נותן ריח. האף שלי מריח. את הריח של הפרח". הדבורה מתעקשת וטוענת ששמעה שאומרים: "הפרח הזה מריח טוב". אך בורלא מתקנה ואומר, שזו שגיאה ואין לומר כך.

בחיבורנו כאן נתמקד בכמה תופעות השייכות לתחום ההגה המופיעות אצל עודד בורלא, ויש בהן כדי להצביע על מודעותו הלשונית באותם תחומים.

1. השמטות עיצורים

מתוך חיקוי של הלשון הפרימיטיבית כביכול (כמו ב—ק) או לשון הילדים, שבמקרים רבים אינה אלא השתקפות תפיסתית של לשון המבוגרים בפי ילדים, נשמטים הגיים מסוימים. העיצורים ה־ מועדים להשמטה הם אלה המוכרים כ"חלשים" מבחינה פונטית בעברית ובלשונות אחרות: א' ו־ה'. שניהם נחתכים בסדק הקול (בגרון, בשפתות הקול). הם מודגשים בחיתוך בעיקר בתחילת מבע, והם נוטים שלא להיהגות בשלמות בתוכי המבע. לכן דוגמות כמו **איפּשֶׁר** (= אי אפּשֶׁר), **מעניינים** (= מה העניינים).

בקמיורה אינן מפתיעות. האל"ף של **אפּשֶׁר** והה"א של **העניינים** נשמטות כפיהם של בני קמיורה ככפיהם של דוברי העברית הישראלית. גם **אחת** **שתיים** 'מהר ומיד' הופך כפיהם **לחת**

שתיים. בני השבט קמיורה לומדים עברית מן המספר, והם קולטים בעיקר את ההברות המוטעמות. מכיוון שמור־גלים הם בכפל מלים, הם יוצרים את צורות **כול-כול** (ל)אכול, **לך-לך** 'הולך' בכפל מלים ובהשמטת ההברה הראשונה שאינה כה חשובה לדידם כי היא אינה מבחינה במשמעות. ככלל, הכפלת המלים שכיחה מאוד בעברית שבפיהם: טוב־טוב, שלום־שלום, הולך־הולך, חס־חס, רזים־רזים, חלשים־חלשים, בכלל־בכלל, שֶׁרֶשֶׁן 'לישון', כֶּךְ־כֶּךְ ועוד.

הגה נוסף המועד להשמטה הוא ה־ר', לדוגמה: **סופיה** (= סוכריה), **בוקטוף** (= בוקר טוב), גם הוא בקמיורה. גם נשילה זו כקודמותיה אינה מפתיעה. הרי"ש העברית הישראלית היא אחורית־ענבלית, ולעתים קרובות היא הופכת למעין הגה מעבר חסר־חיתוך, הנשמע כחוסר עיצור. בני קמיורה מחקים אותן מלים כפי שהם שומעים אותן מפי בורלא המספר, ואין תימה שהרי"ש חסרה ב־ הגייתם במלים אלו, כשכיח גם בפי יל־דים ישראלים.

2. האנפוף

תדיר מעביר בורלא את עולם הילד לעור־לם החי. הוא מוסר את שיחות החיות בינן לבין עצמן או את שיחות החיות בינן לבינו. החיות מדברות בלשון בני אדם בשינויים מסוימים הנובעים ממגב־לותיהן.

3. חת־שתיים שכיח גם בפי היצורים שבארה"צ. ראה למשל עמ' 15, 27.

4. אם כי יש גם **הולך** בלשונם. ראה דוגמאות להלן.

אוהב רפרפת פרפראות ופרפרת קר,
חס ואביב***.
— שידעו הכל מכל כל... למען הכלל
הכולל והכללי בכללותו הכולל-
נית (בארה"צ).

— אז המתוסבך הזה הסתבך עם
כל התסביכים שלו ונראה מסובך
לגמרי! (שם).

— לבטח בטוח שמבטיח בביטחות
ובביטחון בטחוני **הדרקון השו-**
בב***.

בכל הדוגמאות לפחות שני יסודות
צליליים משותפים: שני עיצורים **כל**,
זב / בר, בש, כל, פר / רפ או תנועה
ועיצור (או עיצור ותנועה) = **ז, ר** (רה,
רע). המלים עשויות להיות שוות שורש
כמו בדוגמאות **כל, סבך ובטח** או שונות
שורש כמו בשאר הדוגמאות.

5. "שיבושים"

לבסוף נביא "טעויות" המושמות כביכול
בפי בעלי חיים, אך משקפות למעשה
את שיבושי הילדים בגילים משנתיים
עד שש. דווקא מלים לועזיות הן המר-
עדות למכשלה בפי הילדים (או החיות
אצל בורלא), והם משבשים אותן. בורלא
ממציא לכאורה מלים לא קיימות, אך
בפועל הוא מחקה את מעשי הילד היש-
ראלי המצוי: **אלקטרוניקה / אלקטרו-**
ניים הופכים ל**אלטקרוניקה / אלטנו-**
קירים, אקלטרוניים, לטנוקירים, המלה
גיאוגרפיה הופכת ל**גוגורפיה, פיסיקה**
לפיפיקה, אנגלית לגנגלית ומתימטיקה
לתמתמטיקה (בארה"צ). בראשונה (א-
המשך בעמוד 46).

או שי"ן, לעתים עד גיל שש-שבע. מבחי-
נה פונטית האות **ס** היא הקרובה ביותר
להיגוי הצליל הזה, ואם לכך התכוון
בורלא בהעתקת הדיבור של הנחש, הרי
משחק הוא כאן משחק כפול: הן בל-
חישת הנחש והן בתופעת השפתות
(lispng) שבפי הילדים.

אותו משחק של ש—ס נמצא גם אצל
הדג הנקרא בשם חדשן (**סליחה, אתה**
דג, * שאין בפיו שי"ן בכלל ולכן נשמע
רק: כאסר, הרגסתי, חסבתי, סנאבדו,
סס, שהן, החדסנים, כשהם, ביקסת,
סרביט, תכשיטים ועוד. כל אלו באים
במקום: כאשר, הרגשתי, חשתי, שנאבדו,
שש, שהן, החדשנים, כשהם, ביקשת,
שרביט, תכשיטים ועוד.

גם כאן בדומה לחמוריקו, תופס
דיגידיג הסקרן את מוזרות הדיבור, ומ-
ספר אחר-כך לחפי השחף: "הכרתי את
פטישן ואת החדסן". עד כה כונה הדג
חדשן. משהלך, כינהו דיגידיג בשם חדסן,
מתוך חיקוי לדרך דיבורו של הדג.

4. משחקי לשון גזורי שורש

משחקי מלים הבנויים על דמיון צלילים
שכיחים אצל עווד בורלא, לדוגמה:

— אבל אם אאכל לא אוכל (בארה"צ)
— ואז אז הבז העז הלז — וגז (שם)
— מה קרה לזברה שפגשה זאב רע
אני כמעט גדול**.

— הבואש מתבייש (שם)
— הפרפר רפרף ברפיון ואמר אני

* תל-אביב, הקיבוץ המאוחד 1978, עמ'
36—41.

** תל-אביב, הקיבוץ המאוחד 1976.

*** תל-אביב, עם עובד 1975.

**** תל-אביב, הקיבוץ המאוחד 1979.

סופר ומספר "בכל השבט הזה"

בספרו של ישראל לרמן

מאת מנחם רגב

לעמוד על תפקיד המספר נערוך בדיקה קצרה בשלוש **ביוגרפיות**. מן הבדיקה הזו נעבור לעיון תיאורטי קצר בתפקוד המספר, וממנה נגיע לעיון מדוקדק יותר בספרו של לרמן.

הביוגרף בוחר לו דמות ידועה מתחום חיים מסויים כדי לספר את תולדותיה. לכתובת ביוגרפיה קודמת עבודת תחקיר יסודית בספרים ובמסמכים, שמטרתה ליצור את התשתית המדעית שלה, מטרתו של הביוגרף היא למסור את תולדות חייו של האיש, הישגיו ותרומתו. ביוגרפיה נבחנת בדיוק המידע שבה ובעומק הפרשנות המשולבת בספר. הקורא מעוניין להכיר את חייה של האישיית לפי רטיה, אך לא פחות להכיר סיבות ומניעים לפעילויותיה. לביוגרף, לכאורה, אין יומרות ספרותיות, אך כידוע, הביוגרפיות הטובות הן אלו שניחנו — נוסף לדיוק ולפרשנות — ביסודות ספרותיים מושכי קריאה.

הרצל היה כתב של עתון אוסטרי בפריס, ומשם דיווח גם על משפט דרייפוס. **בין** מספר בביוגרפיה שלו: "עוד זמן קצר לפני הדיון, הודיע הרצל ביום 27 בדצמבר, אמר דרייפוס לקורפוראל מן המשמר, כי הוא קרבן לקנאה פרטית וההאשמות יתפוררו בשעת המשפט

"כל השבט הזה" הוא הספר הראשון בטרילוגיה הארצישראלית של **ישראל לרמן**. שני הנוספים הם "דורבנות ליגאל" ו"יורים על השכונה". כעין השלמה ל"רילוגיה, ובו הרחבת אחת הדמויות שבה, הוא "המורה שלנו חברה'מן". למרות דרכי הסוואה שונות — כגון שינוי שמות — מקובל שיש בסידרה זו יסודות אוטוביוגרפיים מובהקים. 'יסודות אוטוביוגרפיים' אך לא ביוגרפיה, שהוא ז'אנר שונה לחלוטין. למרות ריבוי הסממנים שעל פיהם ניתן לזהות את התקופה, הרי נשארים הספרים בתחומה של הספרות היפה הבדיונית. לכן גם לא תעסיק אותנו השאלה: האם אהוד, הילד המספר, הוא המחבר עצמו, ישראל לרמן? מטרת מאמרו היא לבדוק את מקומו של **המספר** ביצירה זו. כפי שניווכח, דמותו מורכבת, כביכול, משלוש "דמויות": **הסופר, המספר והמספר כאחת הדמויות הפעילות בעלילה**. האם טרח המחבר לתת בהם סימנים מבחינים? האם יש גבולות ברורים בין תפקידיו ודרכי עיצובו של כל אחד מן השלושה? ברור, מלכתחילה, שאין המספר כאן דומה לזה של 'סיפור המסגרת' הקלאסי, כגון: שחרזדה ב"אלף לילה ולילה" או מספרי הסיפורים ב"דקאמרון". כדי

כהתפורר בית־קלפים. 'רודפים אותי מפני שאני יהודי' (81). הביוגרף מביא קטע מתוך כתבה של הרצל העתונאי. אבל אין הוא מסתפק בהבאת המידע. בהמשך למידע הוא כותב: "אין זה מתקבל על הדעת, כי דרייפוס, שעמידתו היתה גאה ומסתגרת והיה מתבולל גמור, יהא אומר לקורפוראל מן המשמר דברים מעין אלה. המעניין הוא רק, שהרצל מודיע את הסיפור הזה. דבר זה מעיד על מהלך מחשבותיו, וזאת היא הפעם היחידה שהוא מביע את דעתו על יהדותו של דרייפוס בדיעות ששלח עד כאן" (82). הביוגרף מביא אמנם ידיעה בדוקה, אך מתייחס אליה בספקנות, ומוצא את שרשיה בהלוך מחשבותיו של הרצל.

הדוגמה השלישית היא ספרו של **עמוס אילון** "הרצל". הוא פותח את ספרו במלים אלה:

"בראשית יוני 1985 אפשר היה להבחין כל ערב בדמותו של אדון אוסטרי מרצין, שפסע על משעולי החצץ של גני טוילרי בפאריס. לבוש היה בחומרה ובלי רבב. היה ניכר בו כי סערת־נפש עזה מתחוללת בקרבו. רגע היה הילוכו איטי ורגע חפוז" (13).

פתיחה ספרותית ומושכת זו שונה ותכלית שינוי מן הדרך שבה פותח **אלכס ביין** את הביוגרפיה שלו על הרצל: "מועטות הידיעות שבידינו על מוצאה של משפחת הרצל. מסורת המשפחה מס־פרת, שאביו היה מצאצאיהם של האנו־סים בספרד" וכו'. אילון ידע בדיוק איזו קונבנציה הוא שובע בדרך כתיבתו את הביוגרפיה של הרצל. הוא גם ידע מה הם ציפיות הקורא מ"ביוגרפיה", לכן מקדים הוא לספרו **הערת המחבר**: "כל האירועים והשיחות בספר זה מבו־ססים על מסמכים שבכתב. אין זו ביוג־רפיה "בנוסח בדיוני", למרות הרושם העשוי לעלות פה ושם מפרטים ושיחות כי זהו רומן היסטורי. המסמכים שבכתב הם יומנים ומכתבים משל הרצל עצמו וזכרוונתיהם של עדי־ראיה". ביין ושפי־רא, כפי שראינו, מביאים עובדות מחיי האישיות שעליה הם כותבים **ואחר־כך**

בביוגרפיה על **ברל מצנלסון** כותבת **אניטה שפירא**: "הסיבה לנסיעתו של ברל לקונגרס ולשהייתו הממושכת באי־רופה בקיץ 1931 (תחילה בווינה ואחר כך בלונדון) היתה תוכנית שיזם לפעולה רחבה ומקפת בקרב הנוער היהודי באי־רופה. ברל ביקש להכשיר 100 שליחים בארץ — ולשלחם לעבודת תעמולה וחינוך בקרב הנוער בגולה" (374). במר־חק מה מקביעה זו מנסה הביוגרפית לתהות על הסיבה ליוזמה זו של ברל: "מדוע בחר ברל דווקא בשנת 1931 כדי ליזום פעולה בקנה־מידה גדול, ומתוך תקוות גדולות עוד יותר, בקרב הנוער? התשובה לשאלה זו אינה חד־משמעית: חיבתו של ברל לילדים ולנוער היתה עמו מנעוריו... ובכל זאת, יש בתאריך זה משום גירווי לדמיונו של החוקר: האם אין קשר בין דביקותו מעתה ואילך בענייני הנוער ובין התייאשותו, באותם

הם מפרשים את הדברים. לעולם אינם מערבים בין עובדות לפרשנות! הגבול הוא ברור. **עמוס אילון**, לעומתם, משווה לעובדות צורה של סיפור-היסטורי בעל יסודות בדיוניים. אך כפי שראינו, חשוב לו להדגיש בהערת המבוא שהביוגרפיה שלו אינה פחות מדויקת ומהימנה מכל ביוגרפיה אחרת.

גישתו של עמוס אילון מקרבת אותנו אל הספר שבו נעסוק: סיפור בדיוני שיש בו יסודות אוטוביוגרפיים. ואולי צריך לומר: מעין אוטוביוגרפיה בלבוש ובתוספות בדיוניות.

בספרה על "הפואטיקה של הסיפורת בימינו" עומדת **שלומית רמון-קינן** על תפקידו של המספר, הגלוי והסמוי. היא עומדת על שישה סימנים לקיומו הגלוי של המספר:

א. תיאור הסביבה (נוף, רקע).
ב. זיהוי דמויות (ידע על דמויות, איפיון דמויות).
ג. סיכום של זמן (לדווח על מעבר זמן, סיכום שנים בחיי הגיבור).
ד. הגדרת הדמות (הפשטה, הכללה, תוויות כאיפיון מוסמך).
ה. דיווחים על דברים שלא עלו במחשבתן של הדמויות ולא נאמרו על ידיהן, (דברים שאין הדמויות מודעות להן).
ו. חיווי דעה (פרשנות על מעשי הגיבור, שיפוט מוסרי).

רמון-קינן מבחינה בין מספר העומד **מחוץ** לאירועים ומשקיף עליהם, ובין מספר שהוא **בתוך** האירועים. בדוגמאות שנביא מתוך ספרו של לרמן, נראה שיש תערובת בין הדברים. ניסינו להבחין בין ארבע נקודות ראיות של מספר. ההבחנה אינה תמיד מדויקת וחד-משמעית. לכן

א. הסופר

"עתה שוב אינני יודע אילו דברים שלהם הייתי עד ובהם השתתפתי, קרו באמת, ואילו הם שעל אודותם אך שמעתי מפי ארבעת אחי הגדולים ממני. אך כיום אין עוד חשיר בות לזאת, כי מאז עברו בינתים הרבה הרבה שנים ושוב לא אדע להבחין בין המציאות לבין הסיפור, כי כל הסיפורים הפכו מציאות וכל אשר היה, היה לסיפור". (5)

זוהי 'הצהרת הכוונות' של הסופר בראשית הסיפור. בניגוד ל'הערת המחבר' של אילון, הרי לרמן אומר בפירוש שיש תערובת של מציאות ודמיון בסיפור, ואפילו הוא מתקשה להבחין ביניהם... לרמן, בשונה מסופרים אחרים, אינו מקפיד על מתן 'לשון ילדית' לאהוד, הילד המספר. הוא בולט איפוא כ"סופר" גם בתוך קטעים רבים השייכים ל"מספר" (אהוד). למשל:

"למחרת פסקו הגשמים, האויר היה זך וצלול, רחוף ושטוף, והשמש טיילה בשמים הטהורים, מחפשת אחרי ענן של חורף ולא מוצאת". (79)

ובהמשך: "חזרתי מבית-הספר הבייתי". הדובר הוא, כביכול, אהוד הילד, אך ברור שתאור האויר החורפי, בסגנון מלוטש, הוא מעשה ידי הסופר המבוגר.

קיים ניגוד ברור בינו ובין הסגנון — שהוא בהחלט יכול להיות של אהוד — 'חזרתי מבית הספר הביתה'. דוגמה נוספת:

"השמש כבר נעלמה מעבר להרים, והשמים הנקיים מענן הוורידו בגוון נוגה בפאתי מערב שלהם. הערב הלך וקרב ובמהירות". (90)

ושבו בהמשך ישיר: "כבר הגענו אל צריפו של לוי" וכו'. למעשה: כל תאורי טבע ואקלים מופקעים, בלי שהסופר אומר זאת, מן התיאור הילדי. העובדה שנוצרת כאן תערובת בלתי אמינה, אינה מטרידה את המחבר, ובודאי לא את הקורא.

דוגמה אחרת לכך שאין המחבר נותן את דעתו ליצירת סגנון אמין של ילד הוא בקטע המתחיל:

"מיד נתנו ראש ורגל וברחנו משדה המ" ערכה". (115)

זהו שימוש יפה ומיוחד במליצה ידור עה, שהוא פרי רוחו של המחבר. דוגמה לתערובת של סגנון ותיאור הוא הקטע הבא:

"השתררה שתיקה נוראה. צמרות הברושים הגבוהים נעו הלך וחזור כמטוטלת על רקע ההרים ממול ונראו כאילו גבוהים וענקיים מההרים. הרגשתי עצמי גלמוד ובודד בתוך השתיקה, אף על פי שיגאל ישב לידי וצמוד אלי, ומיכה, ושאלו ונדעון ישבו על המעקה ממולי". (61)

רובו של הספר בנוי משיחות, ולהן השתדל המחבר לשוות לשון דיבורית מתקבלת על הדעת. לכן אפשר אולי להסיק שהלשון המעורבת בשאר הקטעים היא מכוונת: תאור "מצב אמיתי" חשוב בעיניו יותר מאשר צורה לשונית אמינה. דוגמה אחרת לתערובת:

"הסתכלתי בהיפי המעסה רגליו ואצבעו האחת פורצת מהגרב הקרוע, ופניו מתוחות ופיו קמוץ במקצת מתענוג העיסוי או מחמת פורקן מלחץ המגפים, ושוב לא הייתי בטוח אותו רגע אם היפי חזק משמשון הגיבור". (57)

הסיטואציה משכנעת מאד. הילד שם לב לפרטים: הגרב הקרוע, האצבע הפורצת מבעד לגרב, הפה הקמוץ. אבל הל"ב בוש הלשוני, כאמור, הוא של הסופר המבוגר הכותב בלשון מדויקת ומהוקצעת.

הילד המספר רואה צורך, בכמה מקומות בסיפור, להסביר לקורא של היום תופעות בלתי מובנות:

"אבא כבר עמד במטבח פורס פרוטות מהחלה של שבת ומורחן בחמאה, חמאה של 'תנובה'. כי לא היינו אוכלים חמאה מתוצרת חוץ אף על פי שהיתה זולה יותר, הרבה יותר זולה. לא משום שהיינו משופעים בכסף, זאת לאו דווקא, אלא משום שאמא היתה מקפידה לקנות תוצרת הארץ". (16)

כיון שהסיפור מתרחש על רקע אותנטי הרי יש בספר הסברים רבים מסוג זה. קל לציין את המלים ש'מגביהות' את הסגנון, ואין ספק שהמחבר עשה זאת במכוון: מורחן, משום ש..., משופעים בכסף, זאת לאו דווקא.

הסופר מורגש איפוא לאורך כל הספר, גם אם הוא מופיע בלבוש הילד המספר.

ב. ילד בין גדולים ממנו

אהוד, הילד המספר, הוא אחד מבני המשפחה. כלומר: אין הוא מספר בלבד, אלא **אחת הדמויות בסיפור**. עובדה זו קובעת את דרך הסיפור. אהוד מודע כל הזמן לכך שהוא ה"קטן", שלא תמיד רוצים לשתף אותו. הוא כבר יודע לפענח

סימנים שונים בהתנהגותם. הוא רואה את אחיו הגדולים וחברים עומדים ומ־ שוחחים בהפסקה :

"הם ראו אותי והמשיכו לדבר. לא שמעתי מה דיברו ביניהם, כי ילדים רבים התרוצצו הלוך ושוב בצעקות, אך הם הם המשיכו לדבר וזה סימן, שאין זה סוד שאין אני צריך לדעת עליו דבר". (146)

היותו קטן בין גדולים נותן לו יתרון של מציאת **חסות** בשעות קשות. כך, למשל :

"ואני שוב פעם תפסתי את קירבת שני אחי, שאול וגדעון ונדחקתי ביניהם וליתר בטחון תחבתי את כפות ידי, האחת לידו של שאול, והאחת לידו של גדעון". (66)

כשאחיו מנסים להסתתר, מסיבה כל־ שהי, הוא עוקב אחריהם :

"אך אם יגאל ומיכה, גדעון ושאול באמת מסתתרים מפני מוטב ללכת ולבדוק. זאת אני יודע מנסיוני. כדאי לחפשם, וביחוד אם יש להם טעם להסתתר מפני". (47)

היחס של אהוד הוא אמנם מתנשא, אך אף פעם אינו עויין :

"נדחקתי ביניהם בכוח, אף שמתחילה גערו בי בלא להסתכל : 'מה אתה נדחק ככה ?' אך אחרי שאמרתי : 'תנו לי להסתכל', והם הכירו אותי לפי קולי, הם פינו לי מקום ביניהם. המקום היה טוב ונוח להסתכלות". (64-65)

לאהוד יש גם רגעי סיפוק מיוחדים. הוא יושב בעגלת תינוקות ושני אחיו מושכים בעגלה "כשני סוסים אבירים". הם מתעייפים ושואלים אותו אם הוא רוצה לרדת.

"ללא קול נענעתי ראשי לשלילה. אך זה חסר לי, שארד ותם ונשלם כל אותו מראה מרהיב ששני הגדולים, יגאל ומיכה, הם, למעשה, שני סוסי ואני אדונם הגדול". (40)

הוא יודע כאשר רוצים להסתיר משהו מפניו :

"תמיד כאשר אמא ואבא ביקשו להסתיר ממני דבר, היו מדברים בלשון גבוהה ונמלצת. אך אם אפילו לא ירדתי לעומקן של מלים בודדות או משפט חסר תוכן מוכר לי, הרי מכל מקום תרגמתי את מובנם הכללי של חילופי המלים והשיח כדי להבין במה מדובר". (35)

כאן יש לאהוד דרך לעמוד על כוונת "שפת הסתר". אבל יש גם תגובה שונה. הפעם לגבי אחיו וחבריהם :

"אבל בכל זאת הם ממשיכים להסתודד, ואינם משתפים איש בסודותיהם. למרות שגם חיים וגם הברוגז שלו, אילן, וכל בני גילם וכל הקטנים האחרים, כמו שאול וגדעון ואני עוזרים להם. וזה מרגיז". (119)

הדיווח, בכל הקטעים שהבאנו, אינו מתוך כוונה לספר לנו סיפור. אהוד פשוט מספר על מעמדו בין הגדולים, על מלחמתו המתמדת להיות שותף לעני־ יינים, לגלות סוד, לקבל חסות מהגדולים, לפענח מדוע הם מסתתרים מפניו, להי־ דחק לחברתם, להיות מפונק על ידם. כך, למרות שאין כאן 'דרך סיפור ישירה' אנו לומדים על ההתרחשויות מתוך הכרת מעמדו של אהוד בתוך החברה בהיותו אחת הנפשות הפועלות בעלילה.

ג. הילד המספר

כבר צויין שרובו של הספר הוא שיחות. הערות המספר **מקשרות** בין השיחות. הוא כאילו עומד מן הצד ומסביר לנו את המתרחש :

"לא ענינו לה דבר, לא שוקי ולא אני, המשכנו לשאת את המוט בשניים. כבר היתה השעה מאוחרת כאשר הגענו אל העץ". (87) במקום אחר בספר שואלים הילדים

את אהוד על נסיעתו לתל-אביב. הוא משתף את הקוראים בלבטיו:

"מה הם רוצים ממני? הרי אם אספר להם הם בין כה וכה לא יאמינו לי". (133)
ואז הוא מספר לקורא את מה שאינו רוצה לגלות לאחיו וחבריהם.

יש מקומות שבהם מתבארים דברים בפירוט רב, כפי שרואה אותם אהוד. כגון הכנת סיגריות:

"אבא עטף את גליל העץ בניר סיגריות דק. את השוליים העביר לאורך קצה הלשון ובהחלקת אצבע הדביק את השוליים. את גליל הניר החלול שנוצר השקיע לתוך ערימת הטבק ובעזרת גליל העץ דחס את הטבק פנימה עד שנתמלא גליל הניר טבק והסיגריה היתה מוכנה". (142-143).

אהוד גם מדווח על דברים שאינם מובנים לו:

"בלילה התעוררתי משנתי ושמעתי קול בוכים. לא היה לי ברור מי הבוכה. שמעתי קול בוכים וקול מפייס ומלטף. שמעתי ולא ידעתי ומיד חזרתי ונרדמתי". (63)

הילד המספר הוא אמצעי בידי הסופר. דרך עיני הילד שלו (הסופר בילדותו?) הוא מתאר את מה שהוא רואה, מקשר בין אירועים וקטעי שיחות, ומבהיר לקורא התרחשויות שאיננו יכול "לראות" בעצמו.

ד. תצפיות

אהוד, בהיותו הקטן בחבורה הרוצה להשתתף באירועים, חולק עם הקורא את תצפיותיו המיוחדות. בזכות סקרנותו אין אחיו יכולים להסתיר ממנו את פעולותיהם. וכיוון שהם מתגלים, הם נאלצים לשתף גם את אהוד:

"ראיתי את יגאל ושוקי מצטנפים מאחורי עץ התות ותרים וסוקרים את הצריף" (7).

או: "מלמעלה, ממקום שנעזבתי על ידי אחי, ראיתי איך מעגל הרודפים נסגר על הנרדפים ואיך כל אחד מחמשת הילדים תופס חמור בצוארו, מלטף את גבו להרגיעו ואחר, בתנור עת פתע, הוא קופץ על גבו, וכבר נכניע החמור לרוכבו". (28)

דוקא בידודו, לעתים, מאפשר לו לראות את פרטי האירועים. לעתים המתואר בפי אהוד אינו מראה עינים אלא משמע-אוזניים:

"מכל מקום התעוררתי מפני הקולות, ששמעתיים עולים ובוקעים מהחדר הסמוך והם לא קולות אמא ואבא הנוטעים בטחון בדמי הליל ומרדימים ומבטיחים, אלא קולות זרים ומשתנים, לא ידועים ומעוררים תהייה ואף חרדה". (108)

ריבוי פנים

החלוקה לסעיפים היא במידה מסויימת מלאכותית. אך היא איפשרה לנו לחשוף משהו מטכניקת הסיפור של ישראל לרוב מן: הסופר, הילד המספר, הילד בן הגדולים ואפשרויות התצפית — כל אלה מאפשרים ראייה מלאה יותר של הדמויות והאירועים. הפירוט איפשר לנו לעמוד על יכולתו של לרמן בהעמדת קטעי מציאות רב-מימדיים, כשנקודות הראות השונות מוסיפות להן אותנטיות ואמינות.

מקורות

- * ישראל לרמן, כל השבט הזה, עם עובד 1966.
- * שלומית רמון-קינן, הפואטיקה של הסיפורת בימינו, ספרית פועלים 1984.
- * אלכס ביין, הרצל — ביוגרפיה, מהדורה חדשה ומתוקנת, הספריה הציונית תשל"ז.
- * אניטה שפירא, ברל — ביוגרפיה, עם עובד 1980.

ספרים לגדולים על ספרות ילדים*

מאת אוריאל אופק

"מחקרים בספרות ילדים", בעריכת מירי ברוך ומאיה פרוכטמן. הוצאה "אוצר המורה", תשמ"ה. 246 עמ".

"שי לגרשון ברגסון, במלאות לו שבעים שנה" — זה נוסח ההקדשה המודפסת בשער אסופה עשירה זו, המכילה ט"ז מחקרים בספרות-הילדים העברית [ועל קצה המזלג גם היידית והכלל-עולמית, דבר שלא צויין בהקדמת העורכות].

שלושה שערים בספר: ז'אנרים וסוגיות, יוצרים ויצירתם, לשון וסגנון. השער הראשון פותח בחיבורה הקצר של שולמית איתן, המנתח שני שירי ירושלים שנכתבו (לדברי הכותבת) לילדים: הראשון — "הו, הלואי שהייתי גר בירושלים" מאת יהונתן גפן — הינו כדבריה הנכונים של איתן, שיר-ילדים פשוט אך גם מורכב, עמוס סממנים קוטביים וכמיהה לבלתי-אפשרי.

בעייתי יותר הוא שירה של קדיה מולדובסקי "ירושלים", בתרגומה של מרים ילן-שטקליס. אף שהמהברת והמתרגמת היו שתיהן משוררות דגולות לילדים, דווקא האודה הפאתטית "ירושלים" לא נכתבה כלל לילדים, ותמיהני על הכותבת שמצאה לנכון לכלול אותו בחיבורה זה. השיר נדפס במקורו האידי בקובץ "ליכט פון דאַרנבוים" (אור מן הסנה)¹, שהוא אסופת שירי

* ראה: ספרים לגדולים על ספרות ילדים, אוריאל אופק, "ספרות ילדים ונוער", יטיכ, אייר תשל"ט — מאי 1979. וראה: גדולים על ספרים לקטנים, לאה חובב, "ספרות ילדים ונוער", מא, תשרי תשמ"ה — ספטמבר 1985.

1. עוד קודם לכן הוא נדפס באסופת שירי ארץ-ישראל של קדיה, "אין ירושלים קומען מלאכים" (ניו-יורק, 1952). שאינו נזכר במאמרה של איתן. אשר לספר-השירים הנזכר לעיל, כאן נכשלה איתן בטעות כפולה, נלעגת כמעט: בהערה 10 (עמ' 15) של מאמרה נאמר כי "ליכט פון דאַרנבוים" יצא בהוצאת פארלאד. הכותבת, שאינה מבינה כנראה אידיש, העתיקה בשגיאה את המלה פארלאד, שפירושה הוצאת-ספרים, בהאמינה לתומה שזה שם ההוצאה, ואחרי-כך שכחה פשוט לרשום את שמה המפורש של ההוצאה, שהוא "קיום"...

קדיה למבוגרים; גם מרים ילן-שטקליס כללה את השיר בספרה האוטוביוגרפיה למבוגרים "חיים ומלים". כל המעיין בשיר לא ימצא בו אלא שורה ארוכה ארוכה של דימויים נמצאים-נשגבים ל"בת-נצח ירושלים", שספק רב אם יעוררו חוויה כלשהי בלב הקורא הצעיר.

גישתה של איתן בניתוח השירים היא מדעית מובהקת, ולכן לוקה חיבורה באותו יובש אקדמי המורסבר, שדומה כי מקומו לא יכירנו בעבודה מסוג זה. היכן מעט הלחלוחיות, המתבקשת כל-כך בדיון של שירת ילדים (ועוד שירי ירושלים!), אותה לחלוחית שתעיד על זיקתה של הכותבת לנושא, תעורר בקורא את מעורבותו שלו ותנעים עליו את הקריאה. אלא שכאן נמצאת הכותבת, למרבה הצער, ב"חברה טובה": יובש אקדמי מופרז זה נעשה לאחרונה "מכה" משותפת לרבים וגם טובים מבין הכותבים על ספרות-ילדים.

מעורר מחשבה הוא מאמרה הממצה של מירי ברוך "השיר הלירי לילדים — איפיונים ומטרות חינוכיות". השיר הלירי לילד, מציינת ברוך בצדק, הוא ה'ואנר הקשה ביותר לכתובה והחשוף ביותר לכשלונות, שכן לפנינו שיר "מחופש", בו דובר מבוגר מתחפש לילד, ומהימנותו של דובר זה היא איפוא עקב-אכילס של כל ה'ואנר זה.

"פן שני" ושונה ל'ואנר הלירי אנו מוצאים בחיבורה של הרצליה רו "שירי ערש כביטוי לאחדות העם". רו העלתה במאמרה המאלף היבטים שונים, שחוקרי ספרות ופולקלור כבר הירבו לדון בהם, כגון שבמכלול שירי הערש אנו מוצאים שירים "ורודים" ושירים "שחורים", אבל ייחודו של המאמר הוא בכך, שהכותבת השתיתה אותו על האוסף העשיר של שירי ערש עבריים, אידיים ולועזיים, שאגרה וריכוזה בשלושים שנות עבודתה, מתוך מגע בלתי-אמצעי עם תלמידותיה. עם זאת הצטערתי לגלות במאמר אי-דיוקים צורמים אחדים, שעל-ידי בדיקה חוזרת קפדנית ניתן היה להימנע מהם; ואציין רק את הבולטים שבהם.

פעמים אחדות מציינת רו במאמרה כי השיר הידוע "ראזשינקעס מיט מאנדלען" ("צימוקים ושקדים"), "ידוע בפינו בשם 'תחת ערש בני הרך'". טעתה הכותבת: שני שירי הערש האמורים הם שירים שונים לגמרי! בעוד ש"תחת ערש בני" ('אונטער מיין קינדס וויגעלע') העממי הוא שיר פשוט ונאיבי, בו מביעה האם היהודיה את תקוותה כי בנה "בתורה יהגה כל הימים, / יהודי יהיה כשר ותמים", הנה "צמוקים ושקדים" לגולדפאדן (עיבוד והרחבה של זמר-עם) הוא שיר מורכב, עמוס סמלים, בעל אווירה "מרוממת"².

למען הדיוק יצוין, שגולדפאדן אמנם שיבץ בשירו הארוך את שני החרוזים הראשונים מתוך "תחת ערש בני", אבל הוא העניק לפעוט השוכב בעריסה שם סמלי: אידלה (יהודי קט). בהמשך מנבאה אלמנת בת-ציון ל"אידלה" שלה שיגדל ויהיה — לא גדול בתורה, אלא — סוחר מצליח, בנקאי לתפארת, בונה מסילות-ברזל, "ובזאת גם תרויח, ילדי, כסף רב"...

בדיונה על שיר-הערש האידי "מעשה במלך" מציינת רו, בין השאר, ש"גם בן עמי סיים את השיר כשיר ורוד". אך מה נעשה, והסופר היידי-הרוסי מרדכי בן-עמי לא עסק מעולם בתרגום שירי עם לעברית? כאן בילבלה פשוט, המחברת בין בן-עמי הסופר לבין המקראה "בן-עמי" שערך ש' בן-ציון. ובה נדפס השיר.

2. ראה: "שירי ערש ליענקלעה", בעריכת בנימין כץ וברכה קופשטיין, הוצאת 'שלום', 1984. אנתולוגיה זו היא המהדורה העברית של "אונטער יענקעלעס וויגעלע", הנזכרת פעמים אחדות במאמרה של רו.

ולבסוף בשולי השיר "אוהל שח" כתבה רו: "מאוסף מרים פולנה, שרה סבתא שבאה בעליה השניה". ותמיהני: כי "אוהל שח" אינו כלל שיר אנונימי, אלא אחד משירי הזמר הראשונים והידועים של אברהם שלונסקי! השיר נכתב בעיצומם של ימי העליה השלישית (ולא השניה!), נדפס לראשונה במאסף "מועדים" (סוכות תרפ"ז) ולאחרונה נכלל ב"שירים" כרך ב' (תשל"ב, עמ' 108, בשם "באוהל"). וכאן נוסף, ש"אוהל שח" לא נכתב כלל כשיר-ערש, שהרי זוהי אלגיה ספוגת יאוש של עלם בודד, שנשט את בית אבא-אמא והוא חש עצמו יתום ונעזב.

ומשיר-הערש המרגיע — אל ה"קומיקס" המלבה יצרים. במאמרה המקיף ורב-העניין בוחנת דינה שטרן את ז'אנר ה"קומיקס" כתמונת-עולם וכספרות-ילדים, כשהיא בודקת את השפעתו המצטברת מבחינה פסיכולוגית, סוציולוגית ומבחינה טכנולוגית. שטרן מבליטה היטב את האלימות הבוטה, הגודשת את רוב הוברות ה"קומיקס" המצליחות, היוצאות באמריקה ובאירופה, אך לא הזכירה, שאלמות זו גרמה במישרין לעלייה המדאיקה באלמות הנוער והביאה להי-ווצרותן של כנופיות נערים, שחיקו במעשיהם את גיבורי ה"קומיקס" הנערצים עליהם ואת השקפת עולמם — פולחן המנהיג, גזענות, סאדיזם לשמו. ועדת-חקירה מטעם הסנאט האמריקני מצאה קשר ברור בין נחשול הוברות ה"קומיקס" לבין אלימות הנוער והמליצה לאסור את הפצתן. לבסוף, במקום איסור, הוקמה ועדת צנזורה פדראלית (The Comics Code Authorities), שחייבה את המו"לים להגיש את החוברת לבדיקה מוקדמת. אבל עיון באותן חוברות שאושרו להדפסה (האישור נדפס בהבלטה בשערי החוברות) יגלה ליבראליות תמוהה בעבודת הוועדה.

עובדה זו, לצד כמה עובדות חשובות נוספות (למשל: נסיונה הכושל של הוצאת מ' מזרחי להוציא חוברות "קומיקס" בהמשכים, שהוכיח כי הקוראים בישראל אינם להוטים אחר "ספרות" זו) אינן כלולות במאמר. כן השתרבבו לתוכו אידיויקים אחדים. למשל: הופעת "קומיקס" במסגרת חוברות שלמות התחילה הרבה לפני 1933 (עמ' 46); כבר במאי 1890 התחילו לצאת בלונדון החוברות השבועיות Comics Cuts, טעות נוספת: הסידרה "קאצניאמר קידס" אינה כלל תרגום אנגלי של "מאקס ומוריץ", כי אם האנס ופריץ, ילדי מהגרים גרמנים באמריקה, ואחד מסימני ההיכר העירקיים שלהם הוא הז'ארגון האנגלי-גרמני הנלעג שמהחבר שם בפיהם. בסוף מאמרה מגלה הכותבת עובדה בלתי ידועה, שלאחרונה נעשה ה"קומיקס" אמצעי ללימוד השפה בשיטה אור-קולית; מכאן אנו למדים שבהכוונה נכונה אפשר להפוך גם את "האספראנטו של האנאלפביתים" (מכינויו של ה"קומיקס") לכלי מחזיק ברכה.

המאמר הבא — "השפעתם של משלי שועלים ומעשיות על בעלי-חיים על ספרות-ילדים בגיל הרך", מאת מרים רות — שייך לתחום המחקר המשווה. בבקאות וביסודיות בדקה רות שורה ארוכה של משלים וסיפורי חיות ישנים וחדשים, במטרה לגלות קווים אופייניים, שבהם ניכרת השפעת הפולקלור על הספרות לגיל הרך. ההשפעה עשויה להיות בנטילת צורות ומבנים מן הספרות העממית, בכתיבת סיפורים במתכונת עממית, וכן בהענקת צורה חדשה לרעיונות ותכנים ישנים. השפעות אלה גילתה רות בכמה מסיפורי חיה שנהב, יהונתן גפן, בניציון רסקין, לאה גולדברג, ע' הלל ואחרים. המאמר נקרא בעניין רב, ורק הסתייגות קטנה יש לי: דומה שהכותבת החמירה מדי ב"קטילת עיבודיו של יצחק דמיאל-שווייגר לאגדות חז"ל — עיבוד "ילדי חסר יומרות, שדורות של ילדים התענגו עליו.

השער הראשון נחתם בעיונה המעניין והמחדש של יעל ינוב, "יסודות מוסיקליים כמפתח

למשמעות ותוכן בשירה לילדים". אכן, דומה שאין עוד סוג שירה, שבו ממלאים המרכיבים המוסיקליים תפקיד מרכזי כל-כך, כשירת ילדים; המחברת בוחנת בסדר שיטתי ובפירוט יסודי את מכלול היסודות הללו אחד לאחד, משעשועים צליליים ואונומאטופיה, דרך המיקצב והמשקל ועד לחזרה לדינמיקה; והיא עושה זאת תוך הבאת שפע של דוגמאות, מאירה את עיני הקורא כיצד משמשים היסודות הללו מפתח למשמעות השירים ותוכנם ומביאה אם רמזי הדרכה כיצד ניתן ליישם נושאים אלה בהוראה הטיפולית. משום-מה העדיפה הכותבת לצטט לצורך המחשה בעיקר משיריהם של מרים ילן-שטקליס³ ויהונתן גפן, כשהמשוררים האחרים יוצאים מקופחים; ואם כבר הביאה ציטטה בודדת מאלתרמן, וירטואוז השירה המוסיקלית — בחרה להביא משום-מה בית מתוך אחד משיריו לגדולים! הרצאתה של נוב שיטפת ובהירה, אך דומה שהיא מרבה מדי בשימוש כמונחים לועזיים שיש להם מקבילות שוות-משמעות בעברית (ריתמוס, טון, פונקציה ועוד), ופה ושם אנו נתקלים במשפט, שלא יהיה מחזור לגמרי לקורא כמוני, החסר ידיעה מעמיקה בתורת המוסיקה (למשל: "יש היפוך בין הפונקציות של הגובה והגוון בשדר לשוני לעומת שדר מוסיקלי").

השער השני, המוקדש ליוצרים ויצירתם, נראה לי מגובש יותר מקודמו. הוא פותח בשני עיונים ביצירת ביאליק לילדים, כאשר שניהם מטפלים בעניינים שוליים לכאורה. זיוה שמיר דנה על יסודות מקאבריים סמויים בשירי הילדים של חנ"ב — נושא "פיקאנטי" כמעט, ובמאמרה מוכיחה הכותבת — מן הבקיאות במכלול יצירת ביאליק — כי יסודות ומדים דמוניים ומקאבריים מצויים למכביר בשיריו למבוגרים וילדים, גם בשירים תמימים, שהקורא אינו מצפה למצוא אותם שם (ואנו נוסף בסוגריים: גם המשורר עצמו ספק אם התכוון לכך במועד). שלמה הראל, לעומת זאת, מצביע במאמרו הארוך על רכיבים ותבניות משירתו ה"קאנונית" של ביאליק, המצויים בשפע ב"שירים ופזמונות לילדים". במעקב שיטתי, המלווה ניתוח השוואתי של שתי המערכות השיריות בשירת חנ"ב, חשף הכותב את עוצמתה וממדיה של הזיקה בין-ז'אנרית בשירת ביאליק, בה השכיל המשורר "לאחזו במקל בשני קצותיו". בולטת בדרך ההרצאה מעורבותו העמוקה של הכותב בנושא, מעורבות הלוכדת גם את הקורא, אבל (שוב), הפריע לי הגודש המייגע של מלים לועזיות שאפשר בלעדיהן, ביניהן אף מלים שלא מצאתי את פירושן במילון לועזי-עברי (פאראדיגמה, דיגלוסיה, מודליסטיות ועוד).

מעין המשך ישיר לחיבורו של הראל הוא מאמרה של מנוחה גלבוש על שלושה רבדים בשיר "דג הזהב" ועל זיקתו לכלל שירתה של לאה גולדברג. תוך ניתוח השיר הבאלאדי ה'בוגרי' על שלושת רבדיו (שיר סיפורי לילדים, האם המצפה לשוב הבן, מוטיב הבן האובד), מראה הכותבת כי ברבים משירי הילדים של גולדברג מצויים רבדים שאינם כלל לילדים, וכי (בדומה לדברי הראל על שירת ביאליק) עיון במכלול שירתה של ל"ג יחשוף את הזיקות ההדדיות בין שירתה לילדים לבין שירתה ה"קאנונית". ואנו מצידנו נוסף, שלאה גולדברג לא תחמה מעולם קו ברור, שיהצוץ בין כתיבתה לילדים לבין יצירתה ומבוגרים.

3. כאן נעיר, שהשיר "הקטר", המיוחס ע"י הכותבת למרים ילן-שטקליס (עמודים 83, 90) נכתב על-ידיהמשורר היהודי-הפולני יוליאן טובים, וילן-שטקליס רק תירגמה אותו (תרגום וירטואוזי, הנשמע אמנם כמקור).

אותם יסודות ורבדים 'בוגרים' בשירי ילדים, שדובר עליהם במאמר הקודם, חוזרים ומופיעים גם במאמרה הקצר של ירדנה הדס "הגיגים והגות בשירי זאב לילדים", הכתבת מזכירה בין השאר את הארוטיקה התבויה ברבים משירי זאב ומעירה: "לענין מוטיב האחות בשירת זאב לא ניתנה עדיין הדעת במאמרים שנכתבו על שירתו".⁴

לאה חובב מקדישה את חיבורה המקיף "בין מציאות לבדיון" ל"ארץ-ישראל בסיפורי נחום גוטמן".

גוטמן ביקש, כידוע, להנציח בסיפוריו את ארץ-ישראל של ילדותו ונעוריו, והוא הטעים פעמים אחדות כי "תוכנם של ספרי מבוסס על דברים שבאמת התרחשו", אם כי — מיהר להוסיף — "אינני מאמין כי האמת העובדתית חשובה בכתיבת סיפור". עם זאת צודקת לאה חובב, כי חרף ההארה הסובייקטיבית של "הסופר האוהב את ארצו אהבה נאמנה", עשויים לשמש רבים מפרקי זכרונותיו כעין תעודות היסטוריות של התקופה. חובב בדקה בעין בוחנת ואוהבת את תיאורי ארץ-ישראל בסיפורי גוטמן — ולמעשה לא רק בסיפוריו, אלא גם בפרקי זכרונותיו ("עיר קטנה ואנשים בה מעט") ובאוטוביוגרפיה שלו ("בין חולות וכחול שמים"), כולל תיאורי אישים ומאורעות; וצר שהכתובת לא נסתייעה בכל סיפורי גוטמן לצורך עבודתה. בספרו "בימי החופש הגדול, או תעלומת הארגונים" (הנזכר במאמר רק בחטף) אנו מוצאים תיאורים אותנטיים מרהיבים של הווי הבציר במושבה ושל עבודת היקב; ב"סיפורים מצוירים" אנו מוצאים, בין השאר, תיאור ראשון אולי של אופן הכנת סלט ארץ-ישראלי ("מעשה בשוטר, בסלט ובזנב פרה"), והרשימה אינה מלאה.

ומצייר-מספר — אל ציירת סופרת. רות גונן, במאמרה החותם את השער השני של ספרנו, מצביעה על עקבות ברורים של גוטמן באירי צרפתי: שימוש ב'רמזים', היכולת למסור בקו תמציתי עולם מלא של חוויות, עיצוב גראפי מיוחד, הניתן לעתים לכתב, ועוד. עם זאת הגיעה צרפתי, באיוריה ב"אלף מרכבות" מאת נורית זרחי, להישג שדומה כי מעטים בלבד זכו לו: באמצעים פשוטים — מכחול וצבע אחד בלבד — יצרה עושר רבגוני, המחייב אצל אחרים קשת שלמה של צבעים.

נתארכו הדברים למעלה מן המשוער, ועל כן אזכיר את מחקרי השער השלישי — "לשון וסגנון" — ברפרוף בלבד. מאיה אגמון דנה במאמר רב-ענין על הלשון המדוברת כמאפיינת סגנון בשירת-הילדים שלנו, כשהדוגמאות הרבות הן בעיקר משירי ע' הלל ונורית זרחי (למשל: "קנגורה הולידה גור"). ובדין מציינת אגמון, כי חרף אי-הנוחות שעלולה לשון "משובשת" לעורר, מרכז לא פעם השימוש בשפת הדיבור ובצירופים אבסורדיים דימויים מסובכים ולשון גבוהה ומורכבת בשירת הילדים...

ומלשון מדוברת — אל "שיבושים, שיפוצים וחידושים: שלוש תופעות מלשון הילדים", כפי שנתגלו לצביה ולדן בעת קריאה בספרי ילדים. הכותבת הביאה במאמרה שפע דוגמאות של שיבושי לשון מכוונים, "שיפוצים" וחידושי לשון ילדים, שמצאה בספריהם של 15 יוצרים, משלונסקי ועד אטלס, כשהיא שומרת על אובייקטיביות אקאדמית ונמנעת מלהביע את דעתה

4. לא מדוייק, ר' בנימין טנא, סמלים בשירתו של זאב, ספרות ילדים ונוער, א, סיון תשל"ד.

שלה, אם ביטוי כמו "בשביל לנסוע באוטואים הקטנים" מקומו יכרנו בספר-שירים לילדים או לא (בין השיטין מצאתי, כמדומה, אהדה סמויה לתופעה זו).
חותם את השער מאמרה המהנה של אורה (רודריג) שורצוולד "הלשון העברית כנושא בשירי ילדים". המאמר עשוי להפתיע קוראים רבים, שלא העלו על דעתם מה רבים, יחסית, שירי הילדים המוקדשים ללשון העברית על כל היבטיה — אלף-בית, תקשורת, קריאה וכתובה, דקדוק, מדרשי שמות ועוד. ומי שחשב כי הלשון היא עניין רציני וחמור-סבר יגלה, להפתעתו, כי המכנה המשותף לכל השירים הוא דווקא החומר הטוב, שהוא לעתים ילדי ולעתים מתוחכם. ודווקא משום שהשירים קלים ומהנים כל-כך, והמאמר מאלף ומאיר עיניים, הוא ראוי בלא ספק לשמש כלי מסייע למורים בהוראת הלשון.

ואם לומד הילד את הלשון וחוקיה בבית-הספר מפי המורה, הרי זה טבעי כמעט שהמאמר הבא, החותם את הספר כולו, ידון על "בית-הספר בראי ספרותנו לילדים" מפרי עטו של בעל-היובל אשר כדרכו, לא קיבל את השיח הגיגי בלי שיתרום לו משהו משלו. גרשון ברגסון, איש החינוך, מגלה במאמרו כיצד משתקף בית-הספר, על אורותיו וצלליו, בסיפורת לילדים ולנוער. לאחר איזכור של מבחר ספרים קלאסיים מתורגמים (חסר שם "הלב" מאת אדמונדו דה אמיצ'יס), מביא המחבר דוגמאות מגוונות ומאלפות מתוך ספרים עבריים, שנכתבו ברובם לאחר קום המדינה. מימד נוסף לדברים יכלה להביא ההשוואה בין אותם ספרים, שנכתבו על-ידי מורים והמתארים את הווי בית-הספר מנקודת ראותו של המחנך (שמאלי, חנני, חורגין) לבין אלה שנכתבו על-ידי תלמידים שהיו לסופרים ויצירותיהם מושתתות על תוויות-ילדות (לרמן, בן-שאול, בר ועוד).

246 עמודי "מחקרים בספרות-הילדים" מכילים חומר מגוון, מאלף ומעורר מחשבות. הספר נערך ונדפס בחיבה ובהקפדה; עם זאת הפריע לי חוסר האחידות בהדפסת השירים המצוטטים במאמרים השונים — שהיא פעמים בניקוד ופעמים בלי ניקוד, (אבל באותיות מסוגים שונים), פעם בכתוב מלא ופעם בכתוב חסר, הגורם לאי-הבנת הכתוב (למשל: זנב מסמר — קרי מסומר. עמ' 93). גם מספר של טעויות-הדפוס המרגיזות אפשר היה להקטין עד למינימום, והנה דוגמאות מעטות מן הבולטות שבהן: בואגזיירס (צ"ל בואנוס איירס. עמ' 15); ו. באץ (צ"ל בנימין כץ. עמ' 45); אחייה (צ"ל: אחירב. עמ' 239); אותו שיר-ערש עצמו נקרא בעמ' 39 פעם "דילילול" ופעם "צילילול". מה הנכון? למרות ליקויים אלה, ותרף הערות-הביקורת, אין ספק שהאסופה מהווה, כדברי העורכות, "נדבך נוסף של מחשבה ועומק לקהל שוחרי ספרות הילדים שלנו".

הילד, הספר, הסופר

"מדריך קצר לספרות ילדים", מאת מנחם רגב. הוצאת "כנה", תשמ"ד. 112 עמ'.

מנחם רגב — מורה לספרות-ילדים, מבקר וחוקר — הוא אחד מאותם חלוצים מתמידים, שהעמיקו בארץ את המודעות לחשיבות הספר הטוב לקורא הצעיר. ספרו הביבליוגרפי "ספרות ילדים, מהותה ובחינותיה" הוא אחד מספרי היסוד, המזינים על שולחנם של כל העוסקים בספרות-ילדים. הספר מודפס ומועצב בצורה משובבת עין, אותו הוא מכנה "מדריך קצר לספרות ילדים". י"ב פרקי הספר מבוססים על סידרת שיחות, שקיים המחבר במסגרת "האוניברסיטה

הפתוחה" של 'קול ישראל' והבהירות הנעימה, המחייבת את המרצה הטוב, ניכרת ברוב דפי הספר.

המחצית הראשונה של ה'מדריך' עוסקת בסוגיות כלליות המאפיינות את ספרות-הילדים בעוד שהמחצית האחרת מוקדשת לחמישה מספרים ומשוררים לילדים וליצירותיהם. רגב פותח את שיחותיו בשאלה "האם קיימת ספרות מיוחדת לילדים", ולאחר דיון ממצה, באה המסקנה הצור דקת, כי כשם שספר הנכתב על-ידי סופר מסוים לא נועד לכלל האוכלוסיה, כך גם אין לצפות שכל ספר-ילדים יענה לצרכיו של כל קורא.

פרקי הספר הבאים עוסקים בסיפורי עם, בשירת ילדים וביצירות לגיל הרך. בפרק 'מעשיות ואגדות' מפרט רגב, על-ידי ניתוח שלוש מעשיות-עם אופייניות — את יסודותיה העיקריים של המעשייה ומקומה בספרות-הילדים, ותמוה שהמחבר לא הזכיר כלל את יסוד האימה, המצוי ברוב סיפורי העם ומעורר עד היום פולמוס בקרב מחנכים וחוקרי ספרות-ילדים. הפרק הבא, "שירה לילדים", דן בין השאר על שיר כביטוי של חוויה, תוך ניסיון למצוא מה מייחד שירת ילדים טובה לעומת השירים ה'סינתטיים', המהווים סכנה לחינוך האמנותי. "במבוגרים תלוי הדבר", כותב רגב בצדק, אך כיצד ובאילו דרכים נצליח לקרב את הילד לשיר הטוב, — על כך אין המדריך דן כלל, וחבל.

הפרק "יצירות לגיל הרך" כולל את תמצית התיאוריות המקובלות על טיב הספרות לפעוטות, עם דוגמאות רבות, אך בלי חידושים של ממש.

אחד הפרקים החשובים בספר הוא, ללא ספק, "דמות הערבי בספרי ילדים ישראלים" (הפרק הוא, למעשה, תמצית מעודכנת של מסה ראשונה בסוגה מאת רגב, "הבעיה הערבית בספרי ילדים ישראלים", שנדפסה בהמשכים בכתב-העת "עכשיו", 1968). הפרק דן בהרחבה בהיבטים השונים של הנושא הרגיש. "רובם המכריע של הסופרים הכותבים על נושאים אלה", קובע רגב בפסקנות, "לא פגשו ערבים מעולם [...]". תמיהני מהיכן שאב הכותב ידיעה בלתי-בדוקה זו. מכיר אני את כל הסופרים לבני הנעורים שדמויות ערביות והווי ערבי מופיעים בספריהם, ויודע שרובם ככולם ביססו את תיאוריהם על זכרונות ילדות ומתוך מראה עיניים. ואם הזכרנו סופרים, כיצד זה לא נזכרו בפרק זה אותם מספרים ראשונים, שהביאו לספרות הנוער שלנו את הווי המזרח — משה סמילנסקי, יהודה בורלא, נחום גוטמן, ואחרון שהוא ראשון אולי — אליעזר שמאלי.

פרקי המדריך האחרונים מוקדשים לחמישה יוצרים — ח"נ ביאליק, לאה גולדברג, נורית זרחי, משה בן-שאול ויאנוש קורצ'אק. (יש מקום להקשות מדוע הועדפו דווקא חמישה אלה על פני גאלריה שלמה של יוצרים, שקשה לתאר מדריך עברי לספרות-ילדים בלעדיהם. מגוטמן וילן-שטקליס ועד ישראל לרמן ודבורה עומר. אבל אנו נסתפק במה שלפנינו ונבחן בקצרה את הכתוב בפרקים אלה).

הפרק הקצר על ביאליק דן בייחודו של חנ"ב, שהצליח לברוא בשיריו לילדים עולם שלם במלים מועטות. יפה היא ההקבלה שעשה רגב בין קטע מזכרונות ביליק בעל-פה, לבין "קטינא בל-בו". וכאן המקום להעיר על טעויות אחדות שנשתרבו לפרק זה: האסופה "על הארנב" יצאה בשנת תרצ"ח, אחרי מות המשורר, ולא בתרצ"ג. ב"שירים ופזמונות לילדים" מצוים שלושה שירי ערש ("שכב, עולליו", "שיר ערשי", "רועת הכוכבים") ולא שניים; ואחרון המור: ניתוחו

של רגב את צורת החריזה של "רועה המוכבים" מופרך מעיקרו: ביאליק אמן החרוז לא חרוז מעולם "בדרך האסונאנס", וברור שלא ויתר מעולם "ויתור גמור" על חריזה, קל וחומר בשיר-ערש שמקורו עממי ושהחרוז הוא אחד מיסודותיו. תמיהני על הכותב, שלא הבחין בחרוז המשותף, המקשר את כל שלושת בתי השיר והמצוי במלה החותמת כל בית: פקחה — מנחה — יבהלך.

מקיף הוא הפרק על לאה גולדברג ותרומתה לספרות-הילדים הן כיוצרת והן כתיאורטיקנית בעלת טעם. לצד המסרים החברתיים מאד בעיניה, כתב רגב, היתה מודעת גם לאמצעים האמנותיים של היצירה, להומור ולניגון.

מקורי ורב-עניין הוא הפרק "עולם שיריה של נורית זרחי", בו השכיל רגב להראות, כי בשירי זרחי "קיימת תחושה ברורה שהם [השירים] מבע לעולמה שלה, תוויתיה, בעיותיה, דרך ראייתה את המציאות ועולם הפנטסיות שלה". אך הדבר נכון לא רק בקשר לשירים, שכן גם סיפוריה המצויינים של זרחי הם מבע לעולמה שלה. אבל בכל הפרק כולו לא מצאתי גם חצי משפט שירמוז, כי נורית אינה רק משוררת רבת ייחוד, אלא גם מספרת פוריה ומחוננת. זאת ועוד: נבצר ממני להבין מדוע טרח רגב להבליט עד כמה עולים שירי נורית זרחי על שיריו של — זאב; לא פחות ולא יותר! כבודה של נורית במקומו מונח, אך כל אותה השוואה בין משורר א למשוררת ב היא צורמת ומיותרת. מה גם ששירו המצוטט של זאב "בפנות יום" אינו כלל "שיר גרוע", כטענת רגב, אלא שיר-טבע לירי מעודן.

נאה וממצה הוא גם הפרק על משה בן-שאל — מן המספרים הריאליסטים המצויינים שלנו, המצליח להעביר את המציאות הירושלמית של נעוריו דרך הפריסמה האישית שלו. ושוב, במדריך לספרות-ילדים היה מן הראוי לציין, ולו בקצרה, כי בן-שאל אינו רק מספר אלא גם משורר מחונן לקטנים ולגדולים.

פרובלמאטי יותר הוא הפרק האחרון במדריך, המוקדש ליאנוש קורצ'אק ובו נסקרים, בערבוביה כלשהי, סיפוריו לילדים וכמה ממכתביו הפדגוגיים. אדם שיבקש להכיר את קורצ'אק רק מן הכתוב בפרק זה לא ידע היכן ומתי הוא חי ומת, באילו תנאים יצר ואף לא באיזו שפה כתב. מאחר שכל היוצרים שנסקרו לפניו כתבו עברית, ובגוף הפרק לא נרמז כלל שבסיפורים מתורגמים עסקינן, עשוי הקורא התמים לחשוב שגם קורצ'אק היה סופר עברי. רק בהערות שבעמוד האחרון אנו מוצאים באותיות פטיט: "עברית: אריה בוכנר" (ואחרים), ושוב — בלי לציין את שפת המקור. עם זאת כתוב הפרק היטב, בבקיאות ומתוך מעורבות, תוך הבלטת העוצמה והעדנה המקופלות בסיפורי קורצ'אק, בהם ניסה לבנות את היסודות לגשר של כבוד והבנה הדדיים בין הילד למבוגר.

איכותו של המדריך היתה עולה בהרבה אילו היתה יד קפדנית עוברת על כתב-היד לפני מסירתו לסידור. יד זו היתה מתקינה כראוי את הפיסוק, שהוא משובש במקומות לא מעטים; היא היתה מאחדת את הכתיב ומונעת הדפסת אותה מלה בשתי צורות שונות (למשל: כריזומאטי — חריזומאטי); מתקנת טעויות לשון, כגון בלבול של יחיד ורבים ("לפתוח בפני הילדים את העולם... להובילו בתוך האוצר", במקום 'להובילם', עמ'11), או מבהירה ניסוח מעורפל ("לא פחות זהו סיפור" וכיו') היא היתה גם מקפידה להוסיף שם פרטי לעשרות סופרים ומאיירים, (המשך בעמוד 59).

דמויות

סופרת ילדים מנוחה בריק-יפמן 1985 – 1903

מאת אריה בן-יוסף

בכסלו תשמ"ה הלכה לעולמה סופרת ילדים מנוחה בריק-יפמן ז"ל כרבים מסופרי-הילדים כן ספריה נבעו מפעילותה החינוכית. מנוחה בריק נולדה ברוסיה, סיימה את הגמנסיה בחרקוב, המשיכה את לימודיה היהודיים והעבריים בקורסים למורים בחרקוב. לאחר מכן למדה במכון לספרות באוניברסיטת מוסקבה וספגה תורה מפי מרצים נודעים. בשנת תרפ"ה נשלחה ע"י מרכז "החלוץ" ברוסיה למשק ההכשרה המרכזי — "תל-חי" שבצפון קרים, כדי לשמש בו מנהלת, מורה ומחנכת של קומונת הילדים של משקי "תל-חי" ו"מעין". ילדותה ונסיונה בהוראת ילדי הקומונות שימשו לה רקע לכתיבת ספריה — "משפחה בסנובסק" יצא לאור במוסקבה, בשפה הרוסית, בשנת 1965. הספר נועד לבני הנעורים ובו תיאור של משפחה יהודית טיפוסית ברוסיה, ערב המהפכה על כל יגונותיה המרובות ושמחותיה המועטות. בספר זה המחברת מתארת את דמויות הוריה — ר' ישראל בריק ז"ל שנפטר בדמי ימיו ואת בני המשפחה האחרים שנשאו ברמה את ערכי מורשתנו. המחברת הוכיחה את כשרונה הספרותי והאמנותי בתיאור הנפשות הפועלות ומניעיהן בספרה האוטוביוגרפי, אך לא רק בזאת בלבד, כי אם גם בתיאור הטבע הדומם שהיא מאנישה בצורה חיננית. בספרה כל הטבע כאילו מתרונן בעיתות שמחה והנו עצוב וחפוי ראש בעיתות מצוקה וצער. תכונה זו מודגמת, למשל בתיאור המיחם שבבית, כאילו אף הוא משתתף בצער הכללי ובוכה... ספר אחר מפרי עטה "שלוש עשרה שלנו", נועד גם הוא לבני הנעורים, נכתב במקורו ברוסית ותורגם לאידיש ע"י הסופר איציק קיפניס. בספר זה, שהינו, כאמור, פרי נסיונה החינוכי היא מתארת את דמויות חניכיה, את פרשת חינוכם והתנסותם, את תעלוליהם וכיצד הם מעצבים את אישיותם. בסיפור הראשון שבקובץ מסופר כיצד המורה מנוחה מביאה לחניכיה גדיה קטנה והיא מספרת להם שהאם שלה נהרגה ואז החניכים מאמצים אותה, דואגים לכל מחסוריה, וקוראים לה בשם "היתומה".

1. מ. בריק "דרייצן אונדזערע" קיוב. "קולטור ליגע" 1930.

יצוין שקווי דימוי מרובים מסתמנים בין דרכי החינוך של קומונת הילדים, כפי שהמחברת מתארת אותם בקובץ סיפוריה, לבין דרכי החינוך בחברה הקיבוצית בארץ. דומים במיוחד האתגרים והמבחנים של בני הנעורים בקומנות והצברים בקיבוצים (ר' למשל סיפוריו של עמוס בר, צבי לוז² ואחרים ההשוואה תופסת ביחס הרגשי לבעלי-החיים, שכן בכך נבחנת בגרותם וצמיחתם כבני אנוש בעלי רגש וחוש מוסרי מפותח³. קסם הסיפורים שבספר נעוץ בדרך התיאור של המִחברת את הנעורים והנערות. היא אינה מתארת אותם ע"י הגדרת אופיים וטיבם, אלא על-ידי פעילותם, כיצד הם צומחים וגדלים מדי יום ביומו עד היותם לבעלי אישיות מגובשת. בסיפוריה הנערים והנערות מבלים את חייהם בשדות ניכר אך עולה קריאתם האילמת הבנויה על חרוזי שירו של ש. פרוג: "רק אחד בשבילנו האביב / בניר שלנו החביב...". אכן רובם של גיבורי סיפוריה שהיו חניכיה הגיעו לניר שלנו ונהיו לראשי החלוצים ובוני קיבוצים בארץ — גינוסר, אפיקים ועוד.

המחברת — מנוחה בריק זכתה להגיע לארץ רק לפני עשור שנים בהגיעה לארץ לא שפר עליה מנת חלקה, כי חוליים רבים פקדוה. ואף על פי כן שום תלונה לא עלתה על דל שפתיה, והיא הרעיפה על סביבותה אהבה וידידות. יש לקוות שבעתיד יתורגמו לעברית אחדים מספריה ואז סיפוריה הנלבבים שחרולי הזמן לא יוכלו להם יהנו ויחנכו עוד דורות רבים של ילדים ובני-נוער.

תמרה דנבלון - סופרת יהודיה לילדים בבליה

מאת רבקה מגן

יושבת אני מול אחת הסופרות המפורסמות לגיל הרך בבליה. שני מליון עותקים מספריה כבר נמכרו כאן לילדים, ורבים מהם זכו להמחזה טלוויזיונית. תמרה דנבלון היא יהודיה, ולהפתעתי — דוברת עברית רהוטה. "אני בוגרת ביי"ס "תחכמוני" באנטורפן, בו למדנו יום יום שעתיים את השפה העברית", מספרת לי הסופרת.

תולדות-חיה דומות לאלה של יהודים רבים, כאן. נולדה באנטורפן, ואת מלחמת העולם השניה בילתה בבית ילדים עם אחותה, ואיש לא ידע על יהדותן. אמה נשלחה למחנה השמדה, וכשנסתיימה המלחמה, הוציאה אביה, שנותר בחיים מבית-הילדים ודאג לחינוכה היהודי בבית-הספר "תחכמוני" באנטורפן.

2. ר' למשל בקובץ סיפוריו לילדים — "ציד יונים".

3. ר' נעורים בקיבוץ בעיני מחנכיו וחניכיו, מוני אלון, ספרית פועלים תשל"ה.

לאחר סיום ביה"ס למדה בבי"ס גבוה להוראה וחזרה ללמד בבית-הספר היהודי, בו למדה, אבל כעבור שנה החליטה להתמסר לחינוך נוער במרכז הקהילתי בבריסל ויצירתה הספרותית הראשונה היתה מחזה לחג החנוכה. כשנולדה בתה הבכורה דבורה, החליטה לכתוב למענה סיפורים, שתקרא לה — כשתגדל.

הסיפורים נתקבלו מיד להמחזה בטלוויזיה. הספר הראשון, אותו פרסמה נקרא בשם 'אבי (הדבורה בצרפתית) הקטנה משתעממת'. ספר זה "זכה" להוקעה ע"י התנועה הפמיניסטית בעת כינוס בצרפת. האשימו את הסופרת, שהיא משתמשת בסטריאוטיפים, כשהיא מתארת את הבת מכבסת ותופרת כאמה.

"לא זלזלתי בביקורת הקשה, שהוטחה ביי", מספרת תמרה. "לפתע גיליתי, שהן צודקות וכתיבתי מושפעת מחינוכי השמרני. ועל כן שיניתי את ספרי זה. ובמהדורה הבאה הוספתי דמות אב וגם ילד חבר, ולאורך כל כתיבתי נזהרתי, שלא לשוב לכתיבה סטריאוטיפית", מספרת לי תמרה.

30 ספרים פירסמה תמרה דנבלון עד עתה לגיל הרך. הם נקראים בצרפת, קנדה הצרפתית, שווייץ, 4 מהם תורגמו לגרמנית.

גיבורת מרבית הספרים היא: אבי וכל ספר טוב סביב בעיה בחייה. בלבו של כל ספר 2 דפים כתובים ע"י פסיכולוג, המנתח את הסיפור ומסביר להורים איך אפשר לשוחח על הסיפור אחרי הקריאה, ומה להדגיש בו.

אנו קוראים בספריה איך מקבלת אבי הסבר על הריון, איך מתעוררת הקנאה בהיוולד אח חדש. אנו מלווים את אבי החולה ושמחים איתה בכלב הקטן, שקיבלה כמתנת יום הולדת.

אנו מלווים את ידידותה האמיצה עם אשה זקנה, ונכנסים איתה בצעדים ראשונים לעולמות המוסיקה והמדע.

ספריה האחרים של תמרה מוקדשים לבג'מין, שהוא ילד. והמתכונת — דומה לספריה על אבי-הילדה.

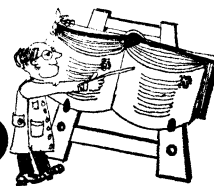
כמו כן חיברה הסופרת שתי אופרות לילדים, שהוצגו בהצלחה בבלגיה. נושאי ספריה של תמרה וכן תיאוריה הם אוניברסלים. אבל כשאנו פוגשים בדודה מינה או בתיאור הדרך בה קראו פעם ילדים בחדר, מיד מתגלה הגון היהודי. עתה עוברת הסופרת בבתי ספר וכותבת ספרים על ילדים. כל ילד תורם קטע כתוב, רעיון או עיטור, והספרים המוכנים מתוספים לספריות בתי הספר.

"לו הייתי היום לבד ויכולה למצוא עבודה, בלי היסוס הייתי עולה לישראל", אומרת לי הסופרת המצליחה הנשואה כאן לעיתונאי מפורסם בטלוויזיה ואם ל-2בנות. פגישתנו מסתיימת כשתמרה קוראת בפני את האפילוג באופירה שלה.

את עצי יערו לעצמו יחטוב.
האחד ירוץ במהרה בדפים וריחם כמור
והשני יתאמץ, יעצר ויקשה עליו לגמור
לכל ילד החיים — ספר פתוח,
לעוף בו חפשי לאשר ישא הרוח.

על סיפורם של גיבורי ירד כאן המסך.
ודף חיים חדש להם כאן נפתח
לא יכולתי לספר לכם עוד
אפילו לו רציתי מאד.
כי את ספר חיינו כל ילד לבד יכתוב,

מיתודה

עוד ספר יפה לגיל הרך¹

מאת מרים רות

לפנינו ספר תמונות לקטנים המכיל 40 עמודים(!) מאוירים בתמונות צבעוניות ראיסטיות שכל ילד קטן יכיר ויזהה בהן עצמים מוכרים מסביבתו הקרובה, יתבונן, וכנה בשם. 19 פריטים שונים מצויירים על 10 עמודים, עוד 19 תמונות המתארות את השימוש בפריטים המוכרים על פי הסדר שנקבע בחלק הראשון. לפי טווח הקשב של בני השנתיים הכמות רבה מדי, והמבוגר — המתווך חייב לגייס את רגישותו ולהראות מספר תמונות שהילד מסוגל לקלוט. המשימה חייבת להיות להציג, בתחילה, רק חלק מהספר ולצרף אל התמונות המתארות את העצמים גם את התמונות המתארות את השימוש בעצמים המוכרים. המבוגר והפעוט — כובשים את הספר בהדרגה בהתחשבות רגישה ביכולתו של הפעוט. תהליך ההיכרות עם הספר נמשך. מפגישה לפגישה מתוספים עמודים חדשים אל העמודים המוכרים עד אשר כל הספר מוכר וידוע והתמונות, בלויית התמליל, זורמות ברצף בשביל הידוע.

התמליל מחורז וכאשר קראתי את רצף השורות המתחרזות — נהייתי: יש כפית עם כסא / כרית ובית-כסא, / וילון ועציץ, / חלון וכוס מיץ, / בבה ודב, / רבה ותף, / נעלים וכדור, / ברזמים ותנור, / ועוד.

יש מי שיקשה: "רשימת מלאי ללא ארגון וללא סדר..." או "כרית ובית-כסא — מה הקשר?" אך הדובר, המונה את הרכוש, הוא ילד. הוא האומר: "בבית שלי יש". מניית החפצים אסוציאטיבית וצלילית וברשימה חפצים קרובים ואינטימיים המשרתים את הילד וחשובים בעיניו. הטקסט ה"קשור" המחורז — יקל על הילדים להכיר היטב את הספר, הם ילמדו מהר את רצף התמונות וילוו את ההתבוננות באמירת החרוזים. ההיכרות עם הספר, הדרגתית ולא רק בגלל אורך הספר וכמות התמונות, שדברתי עליהם קודם לכן, אלא גם בגלל **משך ההתבוננות** של ילדים קטנים בתמונות ובגלל השתתפותם הפעילה בהמללת תגליותיהם העצמיות.

1. "בבית שלי", מאת מיריק שניר, איורים: צופיה לנגר, הוצאת שבא, תל-אביב 1984.

המבוגרים נוהגים לקרוא את התמליל באוזני ילדיהם, ובסיום הקריאה מדפדפים וממשיכים בקריאה — יש שקוראים לאט ויש שקוראים בחופזה כאילו כפאם שד. הפעוט לא הספיק עדיין להקיף במבטו את שתי התמונות המתארות ארבעה חפצים ואלה כבר נעלמים משדה ראייתו מבלי שהוא הספיק להתבונן כראוי. **התבוננות** בספרי תמונות דורשת מהילד הקטן **ריכוז, מאמץ, בינה, גילוי וזיהוי**. עלינו לתת לו **זמן להתבוננות פעילה**. רשות התגובה תינתן קודם לילד, נשוחח אתו על התמונה ונהפוך את הדף רק בסיום ההתבוננות והפעילויות המלוות אותה. בהיפרדנו מארבעה החפצים המתוארים על שני עמודים — נסכם את המתואר בחרוז הכתוב... וכך נמשיך עד אשר הילד מסוגל להתרכז. כיבוש הספר כולו נמשך ונמשך בפגישות חוזרות ותמיד בהתחשבות מלאה עם התענינותו הפעילה של הילד ובטווח הקשב שלו.

לשם הדגמת התבוננות של פעוט לשיחה מלווה של מבוגר אביא תצפית על סיון בת 2.4 ;

סיון ליטפה את תמונת הבית והעבירה אצבע סביב למסגרת. הצביעה על הילד ואמרה : "רן יושב" והוסיפה : "לרן יש חתול קטן־קטן", (קטן־קטן — אמרה בקול דקיק).
אני : זה הבית של רן והוא מספר : "בבית שלי יש...".

סיון דיפדה. עיניה שוטטו על עמוד 4-5, ליטפה בשתי כפות ידיה את שני העמודים. עברה על המסגרת של התמונה ואמרה : "כסא קטן־קטן, לבובה כפית גדולה" (קטן בקול דקיק, גדולה בקול עבה). סיון הרימה את מבטה והצביעה לכיוון פינת הצעצועים שלה : "לסיון כסא קטן... שם". מבטה חזר לספר. הסתכלה בתמונה המתארת בית־כסא וכרית. "הנה שימוש" וחייכה. המשיכה לדבר : "סיון לא עושה פיפי במכנסים — רק ב...שימוש". אחרי הפסקה קצרה היא פרצה בצחוק ואמרה : "רן זרק את הכרית ב...שימוש...", חזרה פעמים אחדות על המשפט הזה, צחקה, הסתכלה בי, בשובבות, כמי שמספר בדיחה. חיכיתי והעברתי את הדפים אל שתי התמונות שבחלק השני של הספר באמרי : "כסא וכפית, בית כסא וכרית..." והוספתי : "רן אוכל בכפית, רן שוכב על כרית" סיון אמרה : "רן שוכב. רן לא זורק את הכרית ל...שימוש". היא ליטפה את רן, את רגליו ואת ראשו והעבירה את מבטה לתמונה שבעמוד ממול : "רן לא זורק כרית ל...שימוש — רן ישן —ש—ש—ש...".

סיון המשיכה להסתכל בעוד שתי תמונות. בכל פעם העבירה אצבע סביב למסגרת של התמונות, הריחה את הפרחים שבעציץ, הצביעה על הקשית וניסתה לשתות במיץ שפתיים. (עמ' 6-7) התבוננה בבובה ובדוב — קמה והלכה לשחק עם בובותיה.

התייחסותה של סיון אופיינית לבני גילה : היא כבשה את התמונות תוך פעילות חוש־נועית (ליטפה את הדפים, העבירה אצבע על המסגרות ; היא ניסתה להשתמש בעצמים שבתמונה ("שתה" מיץ דרך קשית) גילתה את האי־סדר (כרית, בית, כסא) ושמחה לתקן ולסדר כל פרט במקומו. מהפריטים שבתמונה הלכה אל הפריטים שבסביבתה (מהבובה והדוב — אל צעצועיה). תופעות כאלה, ודומות להן, נמצא אצל ילדים רבים. המשיכה לספר, או העדפת תמונה מסויימת

על זולתה תהיה שונה אצל ילדים שונים, וכך גם שונה אצלם **משך** הריכוז ומידת ההתעניינות. אך בכל מקרה יהיה נכון לתת את רשות הדיבור ורשות הפעילות קודם **לילד**. בתנאים כאלה הוא יפעיל את כישוריו וייעשה פעיל כמתבונן וכחושב. המבוגר המתוודך חייב לגייס את רגישותו, לעקוב, אחרי הילד, להסתכל בתנועותיו, להקשיב לדבריו **ולשוחח** עמו לפי ההתעניינות שהוא מפגין בפעילותו ובדבריו. ההפתעות לא תאחרנה לבוא. החלק הראשון, החלק של "ספירת המלאי", מסתיים בשתי תמונות שיוצרות מעין אתנחתא בין שני החלקים של הספר: בעמוד 14 — "ארון עם ספרים" ועוד פריטים שימשכו את תשומת לבו של הילד — חתול, דלי, יעה, מטאטא; וממול (עמ' 15) "ועוד הרבה דברים, מהם מוכרים מהתמונות הקודמות — חלון, וילון, כסא, עציץ — מהם חדשים שלא נזכרו בתמליל המחורז גגלה, אוטו, ברוז. אלה ואלה ימשכו את תשומת לבו ואת עיניו של המתבונן ויזכו ל"סיפוריו". בסוף הספר — שתי תמונות מסכמות (עמ' 38-39) — מופיעים שוב כל הפריטים הידועים וניתן למנות אותם ולספר עליהם. כך גם "בטנת הספר בראשיתו ובסופו — תשמש כחומר חשוב להתבוננות נוספת ולגילוי הפריטים המוכרים והשימוש בהם.

לסיכום: "הבית שלי" — הוא ספר תמונות לקטנים מעוצב יפה ומלווה תמליל מחורז היטב. הספר ראשון מסוגו בעברית. ערכו — **הכמות** של התמונות והתמליל המחורז — עלולים להכשיל את המתוודך המבוגר. זו הסיבה שנטלתי על עצמי להוסיף את ה"הוראות לאופן השימוש" בספר, ולהראות את הדרך שבה ניתן לכבוש אותו.

מוזריות לשון (המשך מעמוד 26).

לקטרוניקה) יש שיכול אותיות ושינויים אחרים בגלל אורכה. באחרות יש הכפלה של ההברה האחת, וכך נוצרת בכולן כפילות וזהות של שתי ההברות הראשונות. הראינו לעיל מקצת מן התופעות המוזרות לכאורה שמעלה עודד בורלא בספריו בין בדיבורן של החיות ובין בדיבורם של בני השבט הפרימיטיבי קמיורה. בורלא לא מסב את תשומת לבו של הקורא לחריגות הלשון של אותם יצורים. אין הוא יוצר בכך לשון מתיילדת או ענייה בצורות ובתכנים. להיפך. כל הדוגמאות המתוארות מובאות בצד מלים נכונות, ובורלא מיטיב להשתמש בלשון ספרותית טובה וגבוהה שילדים קטנים מגיל שש-שבע עשויים להתקשות בה. לילד ולנער הקורא אין קושי להבין ולתרגם את הלשון החריגה כביכול ללשון דיבור נורמאלית — גם בשעה שהיא "משונה". עצם השימוש בחיות ובבני השבט הפרימיטיבי מעביר את תוכן הסיפור אל עולם הדמיון, שהוא כה חשוב לילדים. ציטוט דיבורם הסוטה מעתיק את נקודת הכובד ללשונם המדוברת של הילדים, מעורר מודעות לשונית אצל הילדים הקוראים, ובכך הוא תורם להעשרת לשונם.

א. שוורצולד, ר. משיח

הסיפור כחומר עזר בהוראת הטבע*

מאת אהוד קלפון

כל הפרטים שרצינו, שידעו על סרטן הנזיר.

2. התלמידים גילו עניין בסיפור והקדישו שיבו בדריכות ובשקט.

3. הם שאלו שאלות והשוו את הפרטים ששמעו בסיפור לפרטים שראו במציאות קודם לכן בסרטנים החיים.

4. עם גמר הסיכום, שהיה כמובן בחוף, הם רצו אל המים כדי לתפוס סרטני נזיר ולראות שוב את הדברים.

5. מסתבר שהסיפור עורר עניין לא רק בסרטן הנזיר עצמו, אלא גם בשושנת הים, בהבדלים שבין חלזונות וצדפות, בכוכבי ים ובתנאים השוררים בבית הגידול המשותף שלהם.

הסיפור השני דן בבעיות הנדידה של העופות ואף הוא נכתב בעקבות סיור ותצפית, עם ילדים, בעופות מים באזור מעגן מיכאל.

הסיפור אמנם דן בבעיות הנדידה ויכולת הניווט הנפלאה של העופות, אולם מטרתו היא לקרב את הילדים לעולמם של העופות ולהגיש בצורה סיפורית חווייתית, מידע בסיסי על עולם זה.

שני הגיבורים הם ברווז נודד ודרורית מקומית המנהלים דרישה על בעיות הנדידה.

להלן דוגמאות של שלושה סיפורי טבע קצרים שכתבתי, במטרה להוסיף עוד מימד דידקטי בהוראת הטבע. הסיפורים נכתבו כתוצאה מסיורי טבע, שערכנו עם ילדים במסגרת העבודה המעשית בבתי הספר.

הרעיון של סיכום נושאים בטבע בצורה סיפורית, צץ אצלי לאחר שערכנו סיור עם תלמידים בחוף הים ולא כולם גילו עניין וגם לא זכרו פרטים, שלמדו שעה קודם לכן, על אף ההמחשה הטובה בשטח.

בעקבות זה כתבתי את הסיפור "גילי הסרטן וקונכיית החלומות". הסיפור בא לתאר את חייו ומבנה גופו של סרטן הנזיר ואת חיי השותפות שלו עם שושנת הים.

לאחר שיצאנו עם כיתה אחרת לאותו סיור, סיפרנו להם את הסיפור כסיכום. מהשוואות התוצאות בשני המקרים למדנו את הדברים הבאים:

1. **תלמידי הכיתה** שבה סיכמנו את החומר בצורה סיפורית **זכרו כמעט את**

* מתוך "הלכה ומעשה", המכללה לחינוך ע"ש א. ד. גורדון חיפה, תשמ"ג—1983.

לוגי בחיפה והזעמן נבחר על שום היותו לא ארסי ונפוץ למדי.

מטרתו של הסיפור היא לא רק לתת מידע על נחשים אלא להסיר את האיבה והפחד שיש לאדם מהנחש.

הילד "אלפי", גיבור הסיפור, מצליח בזאת מאד. את הסיפור אפשר לקרוא תוך כדי סיור ותצפית בזעמן השחור, הנמצא בטרריום, או כסיכום הסיור בחדר הזוחלים.

סיפור זה, כמו הקודם, הוגש כסיכום מתצפיות בשדה וגם כאן נשאלו שאלות רבות, ואולי יותר משנשאלו בשעות התצפית.

הסיפור השלישי הנקרא "אלפי והזעמן השחור" שונה משני הסיפורים הקודמים בזה שהשיחה אינה מתנהלת בין בעלי חיים אלא בין בני אדם על נחש בשם "זעמן שחור".

סיפור זה הוכן מראש לקראת סיור עם ילדים בחדר הזוחלים שבמכון הביור

הקריאה שנענתה¹

מאת מיכאל קשטן

הספר "הקריאה שנענתה" מאת לאה לואיזה הראל² מהווה מיסמך ספרותי מרגש לאהבת ישראל וארץ ישראל ונפתולי הגורל היהודי **בשנות הנאציזם מלחמת העולם השנייה, השואה, המאבק על פתיחת שערי-הארץ ומלחמת העצמאות.**

באמצעות סיפורה של משפחה יהודית, מתגלגלת העלילה הדרמטית הנסערת על פני פרשיות מרתקות המתרחשות בחלקי עולם שונים, כולל האי מאוריציוס, תימן, מרוקו, אוסטרליה וארץ ישראל הנבנית והלוחמת. המכנה המשותף של כולם — נאמנות לחזון שיבת-ציון ועמידה במאבק על קיום לאומי ואנושי בכל התנאים והנסיבות.

הספר מקנה ידע רב מבחינת הפרטים ההיסטוריים, לרבות פרשיות בלתי ידועות בתולדות השנים ההן, אך מעל לכל הוא מעורר חוויה רגשית חזקה בעלילתו ובמסכת דמויותיו.

-
1. הרשימה מתפרסמת על-פי בקשתו של מר שמחה הראל מחיפה. מחבר הרשימה הוא מנחל מינהל החינוך התרבות והרווחה בעיריית חיפה.
 2. תרגום לעברית: שמחה הראל ונחום מונצקר, הוצאת המחברת.

במבט ראשון

מאת ג. ב.

א. לא בכיתי הפעם¹

שמו של השיר הראשון נקרא על הספר. השירים כולם מבטאים הווי של ילדים שקשה להגדיר את גילם. לכאורה מיועד הספר לגיל הנמוך, מבחינת הצורה והרובד הלשוני, אך הבעיות שמעלה לאה נאור — ונותנת להן פורקן בשיריה — אם כי הן מנוסחות בלשון פשוטה, גם ילדים מבוגרים יותר ימצאו עצמם מעורבים בהן. וכי התחרות על מקום ישיבה "טוב" בכיתה אינה אופיינית לכל הגילים? כלום צרותיו של הכלב מובנות לילדים רכים בלבד? וכי הבעיה של סומק בלחיים, שמפריעה לילדה, אינה מפריעה גם לנערה? כך רוב השירים, הם עשויים להנות גם תלמידים בכיתות הבינוניות, אלא דא עקא שהם אינם נלהבים לקרוא שירה ושירה "תינוקית" לא-כל-שכן. אני ממליץ להגיש ספר שירים זה, שהצוירים ההומוריסטיים בו מוסיפים להם חן, גם לילדים בגיל 9—10.

ב. חתלתול אחד לקים²

סיפור פשוט, מסוג סיפורי שרשרת. לילד קים היו ששה גורי חתולים מיותרים והוא נדרש ע"י הוריו להשאיר רק אחד ואת שאר החתולים לחלק לשכנים. קים לא התווכח, לא מרד, הבין את ההגיון שבדרישה ויצא למסע החלוקה. מתברר שיש דברים שהם מיותרים האחד ומועילים לזולתו. וכך, תמורת החתול לים המיותרים שלו, קיבל בעל-חיים אחר שהיה מיותר למקבל הגור. סחרי-החליפין היה מוצלח וקים חזר הביתה בעגלה עם "ביבר-קטן" בה.

1. נאור לאה, לא בכיתי הפעם, כתר 1983.

2. הול אדליר, חתלתול אחד לקים, תירגמה: אסתר לנואל. מסדה 1985, מנוקד.

דרך הסיפור הקצרצר אנו מתוודעים לשורה של דמויות. אלה שמקבלות את הגורים, מאופיינות במלים ספורות, והילד הקורא מגורה להשלים את תמונת הדמות כשהוא נעזר בציור המלווה את הטקסט. הייתי מוותר על השמות הסמליים של הדמויות : גברת גנתי, גברת הס, מר יקר, מר לול. אם הכוונה להומור — איני מוצא אותו בשם דווקא, והשמות שקופים מדי. השפה פשוטה קולחת בלי תחכומים. ילדים בגיל הגן יקשיבו לסיפור בעונג.

ג. ניל ניל בארץ עדן³

לפי צורתו — גודל האותיות, הניקוד, ציורים צבעוניים בסגנון קריקטוריסטי — הספר מיועד לקטנים, לפי תוכנו גם מבוגרים ימצאו בו עניין. המסקנה בסוף הספר תתקבל על דעת כל קוראיו : "טוב השלום מן המלחמה, טוב גן־העדן מן הגיהנום". העדיפות של השלום על המלחמה — היא מבחינת אקסיומה, כי הרי רבים, רבים, בעבר ובהווה התנסו בכך וחוו את חוויות הזוועה של המלחמה. לכן ברור שיעדיפו את השלום על פני מלחמה גם לעדיפות של גן־העדן על פני הגיהנום הכל יסכימו, לא על סמך ההתנסות אלא על סמך המושג המופשט המקובל לגבי גן־העדן הטעון חיוב רב. הספר הוא מעשיה על מלך דמיוני בארץ דמיונית ועל אורח־חיים דמיוני. המלך מושל בממלכה קטנה, שבה נתגשמו חזונות הנביא "וגר זאב עם כבש". לממלכה הקטנה שייכת ממלכה קטנטונת נוספת, שבה "בתים קטנים מסודרים להפליא, הבנויים על גבעות קטנות, וגאיות קטנים אשר ביער", אפילו דחיפה היא קטנטונת, והכוכבים קטנים.

המימדים בממלכה קטנים, זעירים, אך יש בה כל שנחוץ לקיומה : רכבת, דואר, בנק, בית־ספר, בית־חולים, אך יש חושקים בממלכה זאת, וצריך להיאבק כדי שלא תיפול בידי זרים, אולי משום שממלכה קטנה זאת אידיאלית. לשאלה אם יש משטרה משיב המלך — "השתגעת, בארץ עדן אין שום משטרה". קשה להגדיר את סיפורו של משה בן־שאל מבחינת הזינר. אם תרצה, תשייך אותו לספרות האבסורד או הנונסוס האהובה על הילדים : "לפני המון המון פעמים — היה זה לפני חודשיים" ; או "ישבו רחוקים זה מזה ולא יכלו לשוחח", אם כי האנשים התכנסו כדי להיות קרובים זה לזה.

המלך נמוך הקומה היה "לבוש חליפה מרופטת".

משה בן־שאל מעמיד בפני הקורא הצעיר ובפני המבוגרים אתגרים למחשבה על־ידי כך שאינו מביא את המשפט לידי סיום מוחלט : "הנחש בולע פיל" —

3. בן־שאל משה, ניל ניל בארץ עדן, מסדה 1984, עמ' מנוקד.

איך? לאט. אך ה"לאט" אינו מסביר את הנונסנס. "חצי גופו העליון שרוע על השלחן הענק". והיכן החצי השני? ומדוע רק חצי, הרי השולחן ענק ויש מקום לגוף כולו.

וסמלים רבים בסיפור, הצבע האדום שולט בו: גגות **אדומים**, ומפות **אדומות**, ונרות **אדומים**, ומטפחת **אדומה**, ופסים **אדומים** לרב החובל, והיין צבעו **אדום**, ועוד כהנה וכהנה.

הסיפור קצר, אך מספר הדמויות בו אינו קטן, כתריסר מספרן. אנו מתוודעים אליהן בהדרגה וגם ילד יוכל להבחין ביניהן, בייחוד של כל אחת מהן. ספר קריא, עשיר, מהנה.

ד. מסעות קסומים⁴

ספרה של עפרה גלברט הוא זידקטי, מטרתו ללמד, לחנך ולא ילדים בלבד, גם את ההורים. [הוריקם] וצאו עמם אל כל המקומות הללו, שכולם נמצאים באר-צנו היפה, אלא שהפעם תהיו אתם מדריכי הטיוול". הוא שאמרת, ספר זידקטי והמלמדים הפעם הם הילדים. אך זה לא מדויק. גם הצעירים למדו, אך בדרך משלהם, דרך המקובלת ואהודה עליהם — באמצעות האגדה.

הסיפור פשוט. לפני בעז אביגיל ורחמים הכלב מתגלה תושיאל, דמות אגדית בת אלף, היודע לספר אגדות, והן, האגדות, הופכות למציאות בדרך נס.

המזיגה בין המציאות והעל-טבעי מתבטאת גם בחלק האיוורי-ציורי. ליד הצי-לומים הרבים והיפים של המקומות שבהם ביקרו הילדים — הפרק הלאומי ברמת-גן, מערת התאומים ראש הניקרה — איורים בסגנון של שרטוט: רכב משונה, הקטלבים וכד'.

יש בספר מזיגה של ישן וחדש. תושיאל הוא בן אלף — אך משתמש בטכנולוגיה מודרנית.

בספר זיקה חזקה לסיפורים האגדיים שבתנ"ך כגון רכב-אש של אליהו (ימימה טשרנוביץ נזקקה למוטיב זה ב-1979, בספרה רכב-אש ללא אנכרוניזם), האגדה על אשת לוט שהפכה לנציב מלח. אך עפרה גלברט משנה את הרוח באגדות שינוי רדיקלי. בדרך כלל האגדות המובאות לילדים מסתיימות ב"סוף טוב", לא כן נוהגת המחברת. האגדות המובאות סיומן טרגי. האם ושני הבנים הפכו לפסלי-אבן מפחד(16). בניגוד לאשת לוט שהפכה לנציב מלח מחמת עונש שהוטל עליה — במקרה שלפנינו, אנשים הפכו לפסלים על לא עוון בכפם.

האגדה על הכפר ג'רמאק מסתיימת בטרגדיה (27), האגדה על האימם עלי

4. גלברט עפרה, נסעות קסומים, הקיבוץ המאוחד, תשמ"ה.

מסתיימת ב"רעה תחת טובה" (36). האגדה על יעקב מספרת שהאבנים ביקשו שהצדיק יניח את ראשו עליהן, והיא מסתיימת בטוב. האגדה על ריב ההרים שבסיפור, שביקשו מהנביא מחמד להניח ראשו עליהם, מסתיימת במכות שסימניהן ניכרים עד היום (56). אך האגדות הן רק מסגרת למסופר. העיקר הוא המידע המוקנה על האתרים "שכולם נמצאים בארצנו היפה", ואין פגם ברוח הדידקטית שבספר, הדידקטיקה אינה צורמת, היא סמויה ומוגשת בחן.

ה. אותי לא שאלו

בשער הפנימי, בבחינת כותרת משנה כתוב לאמר :

"סיפור מן החיים שיש בו : לבטים, הרפתקאות, אהבה לילדה יפה, טיול בעננים, פגישה עם נער דרוזי, חמש ארוחות מעוררות תיאבון, חלום מפחיד ו"סוף — שצריך להגיע אליו כדי לדעת אם הוא רע או טוב".

ובכן הגעתי אל הסוף והוא טוב, הוא מוכרח להיות כזה, כי סיפורו של הופרט נועד לשכנע את הקורא הצעיר, שיש בכוחו לאלץ את המבוגרים — במקרה זנן את הוריו — לשנות החלטה גורלית, לבטל נסיעה (ירידה) לקנדה) — לבטל רצונם מפני רצונו. זהו עיקרו של הסיפור ושזורות בו אפיזודות רבות כנאמר לעיל. ל"לב-סיס" ניתן בסיפור מקום נרחב והם עולים בכל פרק, ומן הלבטים, בין אם אלה הרהורים של המתלבט בינו לבין עצמו, ובין אם הם עולים בדו-שיח, או בשיחה רבת משתתפים, כולם לקח בצידם שמטרתם ללמד מוסר-השכל.

הופרט בעל-השקפת עולם אופטימית, ומאמין שאדם פועל לפי הגיון ולא לפי אינסטינקטים. את ההגיון אפשר להפעיל באמצעות מלים, פרק ו נושא את השם "ועיקר לדבר עם מישהו" בעמוד 137 אומרת הילדה היפה נילי : "זה מה שהצעתי לו והוא ענה לי שהוא ניסה לדבר אתכם אבל אתם לא הקשבתם לו".

יש עוצמה בדיבורים גם הקשרים האמיצים עם הנער הדרוזי נוצרו כתוצאה של מילים, שום דבר משותף אחר לא היה ביניהם, עד לרגע השיחה. ובכן, האופטימיות של הופרט הובילה את הסיפור לסוף טוב, משפחת ברק ביטלה את החלטתה לרדת, בלחץ הוריו של ד"ר ברק והורי רעיתו, ובלחץ בנם עמי.

שלושה דורות מעורבים במסופר. אלה שבקצוות הסבים והנכדים פטרייטים, והדור האמצעי, ד"ר ברק, מצא פגמים רציניים במדינה ובמשל, נתפס להרהורי כפירה והחליט לרדת לקנדה, לשנתיים שלוש — עבודה מעניינת, משכורת גבוהה, אולי תתייחסו לנסיעה שלנו כאילו זאת... השתלמות; ... שליחות" (59).

5. הופרט שמואל, אותי לא שאלו, ספרית פועלים, 1984 144 עמ'.

הוויכוח נסוב על בעיות פוליטיות, כלכליות, תרבותיות (כפיה דתית), לבסוף ברגע האחרון ד"ר עמוס ברק נכנע.

הוא לא השתכנע כי טעה בשיקוליו, הוא נכנע כי לא רצה לאבד את בנו. הסיפור הוא "מן החיים" ואינו ראשון שדן בנושא זה, קדמו לו מעוז חביב ("לחזור ויהי מה" הוצאת יוסף שרברק 1979), מינה איתן (עינים קטנות בארץ גדולה, הוצאת מסדה 1981), אך הבעייה מחריפה והולכת המחנכים המאמינים בכוחה של ספרות — ייעזרו בספרים גם כדי להשפיע על חניכיהם, ובאמצעותם על הוריהם בבחינת הרחבה של הפסוק "מפי עוללים ויונקים יסדת עוז".

מעשה ידי*

1. ספר לגדולים ולקטנים

הספר מיועד לקטנים, אך שימושו המעשי, על-פי הרוב, יהיה באמצעות גדולים. זהו המשך של הספר "אני מקשט" על-פי עדותה של המחברת. הספר מופנה להורים, למורים ולגננות שרוצים לתרום להתפתחותם של תלמידיהם—ילדיהם, על-ידי העסקתם בעבודה יצירתית. בספר עצות והדרכה לעבודות-יד בחומרים שונים לפי מגוון רחב של גילאים. ששת הפרקים ושמותיהם מרמזים על תכניהם: **משחקי צבע; הדבקות וקישוטי קיר; הדפסים; פיסול ותבליט מחומרים שונים; בובות**; והפרק האחרון — **כתב עברי אמנותי**.

הפרקים אינם שווים בהיקפם, ב"פתח-דבר" מעידה המחברת כי "הפרק העיקרי בספר עוסק בהכנת בובות פשוטות וקלות לביצוע" ונימוקיה עמה, כגון: עיקר העיסוק הוא ב"חדוות היצירה ולא במוצר המוגמר". ודאי יימצאו חולקים על פסיקה חד-משמעית זאת, כי הרי ידוע שילדים אוהבים את העיסוק שנותן סיפוק מידי ובו יש מן החיזוקים הדרושים לגידולם.

אך גם חסידי דעה זאת יראו בעשיית הבובות יצירתיות רבת-גווניים בשל המור-כבות בה; צביעה, גזירה, הדבקה, חיפוש חומרים, שימוש באמצעים טכניים שונים וכדו'.

הדוגמאות הרבות בספר, בצבעים, מוסיפות גירוי לעיין בו וללמוד מהגלום בדפים.

* יליך-גינת יהודית, **מעשה ידי**, הוצאת יבנה 1985, 79 עמ'.

בדרך אל עצמם

אודיסאה של שני ילדים בדרכס אל עצמם ואל ביתם

מאת רות גפן-דותן

שניהם, כאחד

שני ספרים, לכאורה, שונים.

אן הולם — **אני דוד**, (תרגם יואב הלוי), סדר' נעורים, ספרית פועלים ת"א.
חיה שנהב — **ילדה מהגשם** — מתוך **גנבים בכפר**, דן חסכן, עם עובד ת"א.
הראשון — נכתב בידיה של סופרת דנית, לפני שנים וזה לא מכבר תורגם לעברית.

השני — בידי סופרת ישראלית*, יצא לאור לפני מספר חודשים. בשני הספרים — על אף שוני העלילה, בנוף ובנוף האדם — הסיפור אחד הוא ; זוהי אודיסאה של שני ילדים, נפחדים, חסרי-בית ושורשים, שלא יכלו להכיר את העולם כי נולדו וחינו בשנות ילדותם הרכות בתוך אימי משטר רודני ואכזרי.

זהו מסעו של דוד הנמלט ממחנה רכוז, בו נולד, אל עצמו, אל החיים בעולם חפשי ואל בית-שורשיו-אמו, ומסעה של הילדה **צילה** (שנולדה כסיסליה) מאימי השואה — אל עצמה — אל הבית, אל האהבה ואל הביטחון.

בשני הסיפורים אנו מכירים שני ילדים, הנזרקים ללא כל הכנה, לבדם, אל עולם בלתי ידוע מפחיד ומאיים ; שניהם — קרבנות רשעות-החייטית של האדם — המצליחים, בדרך קשה ומיוסרת, לגדול ולצמוח, כל אחד בדרכו שלו, כדמות אנושית מאד, המגלה לא רק את עצמה, זהותה וייחודה, אלא גם את טבע האדם **הטוב**, המעניק לזולתו אהבה, ביטחון ובית.

שני הספרים מפגישים אותנו עם ילדים מיוחדים ברגישותם, בשאיפתם לעולם יפה, אסתטי (במובן הפילוסופי של המלה) הלומדים, תוך כדי התנסות והתבוננות

* חיה שנהב הנה כלת פרס-זאב, לספרות ילדים בשנה זו — וזאת בזכות הספר הנ"ל.

עצמית וקרבה אל זולתם — כי בניגוד לרשע, לשנאה, לאכזריות החיתית-האנושית, שגזלה מהם, על לא כל עוול בכפם, את ילדותם הכנה והפכה אותם למספר אנונימי — קיימים הם עצמם, בייחודם, בלגטימיות של זכותם לאהבה, לאמונה, לתקוה — וכי כל אלה קיימים גם בטבע ובנוף העולם וגם בקרב בני-האדם.

שניהם כאחד מגלים, כל אחד בדרכו הקשה, רבת היסורים, הצער, הכאב. כי, על אף הכל, כדברי מ. גורקי ב"אוניברסיטאות שלי" * — האדם טוב הוא !

שני הסיפורים, **הנער דוד** (שהוא ספר בפני עצמו, בכריכה קשה המחזיק 141 עמודים) ו**ילדה מהגשם** (שהוא סיפור בן 66 עמודים, בספר "גנבים בכפר") הינם יצירות של אמנות — הכתיבה הטובה בכלל, ולילדים בפרט.

לשונם, בניגוד לתוכנם המרגש, מאופקת, כמעט לאקונית, וע"י כך גם שומרת על הסיפורים, שנושאים ונשואים כה רגישים, מליהפך למלודרמטיים, סוחטי דמ-עות ואנקות.

עיצוב הדמויות, ראשיות כמשניות, עשויות אף הן ביד אמונה — מדף לדף ומפרק לפרק, מצטרפים פריטי הפסיפס עד לשלמותה של הדמות... הגיבורים, כדמות שלמה, מתגלים לנו, במלאותם רק בסופן של היצירות, עובדא ה"מושכת" אותנו לקרוא, כמעט בשקיקה, ו"מכריחה" אותנו ל"היכנס" לתמונה, להיות שותפים לה, בחשיבה וברגשה. אנו הופכים למלווים את גבורינו, לראשונה בסך-רנות, אח"כ באמפאטיה ולבסוף באהבה רבה.

שני הספרים, אינם משאירים אותנו אדישים. כל עת הקריאה (וגם לאחריה) מתעוררות בנו שאלות כגון: "איזה מין אנשים אלה — אם בכלל ניתן לכנותם בשם זה — המעוללים כך לילדה וילד? מדוע קורים דברים מעין-אלה? מה **אני** הייתי חושב — מרגיש — עושה אילו **אני** הייתי במצבם של גיבורי? מאין שאבו את כוחות נפשם לעמוד בלחצים.

שני הסיפורים, כאמור, אודיסאה **מהאין** המוחלט אל היש. סיפורים — שעל אף הזעם העצור שהם מעוררים בנו כנגד מעוללי הרעה והכאב, לעצם סבלם של גיבורינו — הם גם מלאי אור ואהבת האדם, רוויי אופטימיות, תקוה ואמונה כי אנשים יכולים ליצור גם עולם של אהבה ובטחון.

מחמת טבעם, שני הספרים, כאחד, מן הראוי שידובר בהם, כדי לאפשר, באמ-צעות השיחה לקוראים לפרוק ולומר את כל שאירע בנפשם הם עם ותוך כדי מסעם הם בתוך היצירה.

לנו, כמי שחייבים, כל פעם מחדש, להתמודד עם אימי השואה — אלה שני סיפורים אנושיים, המאירים לנו גם את עצם אימי השואה וגם את הדרך (אולי היחידה) לשיקום קרבנותיה.

אך מעל לכל — אלה שני ספרים, שבלשון העגה המקובלת עלינו כיום "עושים לנו משהו" — מוסיפים לנו חברים, גיבורים ספרותיים אנושיים מאד, יקרים מאד, כמוקדי הזדהות ומופת.

* כולל כלב שהוא חבר ולו תפקיד חשוב ביותר בשני הספרים.

ואחד אחד

אני דוד

דוד נמלט, בעזרת "האיש",* בהיותו כבן 12 (כך כתוב היה בתעודת הזהות של מחנה הריכוז הוא אישם צפונה מסלוניקי. מטרת פניו דנמרק. שם, נאמר לו יהיה בטוח. (עמ' 6). כל שהיה בידו, בראשית הכירותנו עמו, שהיא גם ראשית המסע, הם זכרונות מודחקים, זהות מטושטשת "חבילה ובה בקבוק מים, מצפן, קופסת גפרורים, ככר לחם, אולר וחפיסת סבון" (עמ' 9). כל שידע הוא שעליו לברוח, מהר ככל האפשר, להיעזר במצפנו, כדי להגיע דרומה לסלוניקי, משם להפליג לאיטליה וממנה, בדרך הקשה לצפון, עד שיגיע לדנמרק.

דוד, שנולד במחנה הריכוז, הוזנק אל החופש, מבלי שידע מהו כל שנשא עמו, שידע על עצמו הוא ש"אל לו להתיר לעצמו לחשוב...".

הסיפור הוא כה מופלא — שיש רצון לשוב ולקראו בשניה ובשלישית, כדי להיות בטוחים שכל שקראנו, אכן קרה (בספר) ולדוד. ארוכה ורבת יסורים היא דרכו של דוד. במרבית הזמן הוא בודד עם עצמו, אך יש והוא מוצא בה ידידים. (גם בני-אדם וגם כלב. ויש — ששבים ורודפים אותו עד חרמה (עמ' 21, 22).

אנחנו מלווים את דוד, כלוות אותו תינוק המגלה יום-יום את העולם האופפו. אתו אנו לומדים לשאול, להקשיב, לראות, לחפש תשובות. אנו מתפללים עמו, לאורך הספר כולו, כי יעמוד בו כוחו. כי ינצח ויגיע! — אנחנו נפעמים עמו עת לראשונה בחייו "בהססנות, מגושם מעט" הוא מעיז להרים את ידו לנופף לברכה לידיד "מפני שמעולם, לפני כן לא נופף בידו לאיש בברכה..." (128).

ילדה מהגשם

צילה (שנולדה כסיסיליה) היא "ילדה מהגשם" — ילדה אילמת שצורפה בטעות אל קבוצת ילדים ניצולי השואה שהובאה בליל גשם לכפר אחד בישראל. אותו חורף ירד הגשם ללא הפוגות. הדרכים אל הכפר נותקו, אין יוצא ואין בא. הילדה צילה נשארת, בינתיים, בבית בו נתקבלה, באין ברירה, "רק ללילה אחד". צילה היא ילדה קשה, מוזרה, שנדמה אינה ניתנת כלל לחינוך ולשינוי. ילדה החוששת לאכול בצוותא, חוששת להסיר ולהחליף את בגדיה, על כובעה ונעליה, אפילו בלכ"תה לישון.

צילה היא ילדה קטנה ובלתי רצויה. בעלת הבית — אסתר — מסרבת לקבלה. חיים, אישה, הוא זה המקבל, המנסה למצוא דרך, המאמין בילדה על אף מוזרותה

* כך מכונה אחד הקלגסים, המאפשר לדוד להימלט מדוע ולמה? זאת אנו למדים במהלך הסיפור.

ואילמותה. הוא מבין ש"כל הילדים האלה מתנהגים קצת מוזר, בגלל מה שעבר עליהם במלחמה וגם בגלל שזה מקום חדש והם מפחדים..."

חיים, במחווה אנושית חמה מתקין לילדה הזרה, אולי בפעם הראשונה בחייה, שרפרף, שולחן וארון אותם הוא מתקין, לעיניה, מארגזים ושיירי לוחות עץ. הוא ממלא לה מזרן מלא קש ריחני ו"בונה" לה חדר, משלה, במתבן. חדר, אליו היא נמלטת מפני האנשים, שהגיעו, עת פסקו הגשמים קמעה, לקחתה למוסד שיקומי. על אף התנגדות רעיתו, על אף היות הילדה אילמת תישאר כאן (83). ההחלטה היא גם ראשית המפנה. סיפור השיקום — הנשזר בסיפור שיקומו של הזוג המאמץ, סיפור של שכול ושברון לבב, על ילדתם הקטנה, שהפכה את אמה למנוותקת, מרירה, כואבת וסגורה לסבל של זולתה. סיפור, שמסופר לצילה באחד מטיוליה עם מאמצה השתקן.

לאט לאט, תוך כדי התנסות ולימוד, בין משבר למשבר ביחסי הילדה — האם המאמצת וסבלנות אין קץ של האב המאמץ — צומחת מתוך עטיפתה "הילדה מהגשם" ומתגלה לעינינו ילדה רגישה בעלת דמיון עשיר וידי זהב ההופכת את פינתה ב"חדר הקש" לפינת קסמים המעוטרת בחסידות מאיצטרובלים מגולפים בידיה. אנו מגלים לאט לאט את אהבתה וכמיהתה, משהכירה "הילדה מהגשם" את סביבתה החדשה — חדלה לפחוד. לאט לאט היא גם מגלה את עצמה וכמיהתה לאהוב. בראשונה את חומה הפרה ואדון וגברת הפרדות, לאחר מכן (ואולי, בתוך כל אלה) זהו חיים שהיא אפילו נותנת לו מתנה... היא מגלה (ממש, כדוד בספר האחר) את עצמת יופיו של הנוף ואת שמחת היצירה האמנותית בפטיש, מסמר מסור וצבת.

הכל ידעו כי כל עוד לא תדבר הילדה, יעשו כל דורשי טובתה כל שבידם להפרידה מבייתה ולשלחה למוסד. ההורים המאמצים עצמם, החלו לפקפק בצדקת עמדתם, אולי צדקו כל שטענו כי היא זקוקה למורים ורופאים מומחים כדי שתלמד לדבר. האב מוכן אפילו למכור את הטובה בפרותיו על מנת להעלות ארוכה לילדה.

ואז קרה אסון, שבעקבותיו חל מפנה לטובה. כלבה האהוב של צילה ושלה בלבד מת ובסיטואציה מפתיעה לא שגרתית, המתוארת בספר, החלה הילדה לדבר. רק אז... כמעט בשעה השתים עשרה... "צילה הורידה בכבוד את הראש ופתאום בקול צרוד ומוזר מאוד לחשה... ואסתר וחיים ששמעו אותה מדברת, מיהרו אליה וחיבקו אותה בחום ולטפו את הראש בעדינות ובאהבה..." (ע' 136).

כך גם צילה מצאה לה בית.

ולסיכום: שני ספרים יחודיים.

שני ספרים הכתובים להפליא.

שני ספרים היכולים לפתוח לפנינו הקוראים, ילדים כמבוגרים שערים לעולמם של הילדים שניצלו מהשואה ומצאו בעזרת האהבה וההבנה, בית.

הקרב על המים¹

מאת שרה הלפרין

ספרו של אלישע פורת "ספינה ושלושה צריחים", מוגדר בשער הספר כסיפור לבני הנעורים, אולם הקורא בנובלה מעניינת זו נוכח לדעת שיש בה כדי לענג גם מבור גרים.

זהו סיפור של חבורת צברים צעירים שנקראו בשנות החמישים לפעולות תגמול במזרח הכנרת, קודם שיחרורה של רמת הגולן ע"י ישראל, במלחמת ששת הימים. הספינה מתוארת כגרוטאה ישנה, מין "טראנטע" קטנה. עמדות התצפית בה היו כה צרות עד שקשה היה להכניס לתוכן את ארגזי התחמושת הדרושה לירי. בתנאים תת-מבצעיים אלה נערכת בלילה אחד ("ליל החרדות", עמ' 50) פעולת-התגמול המיוחלת נגד "שודדי הדגה" החצופים (עמ' 12, 13, 25, 83), ועל אף תנאי הלחימה הירודים, מוכתרת הפעולה בהצלחה.

על אף הסוף הטוב והמסר החינוכי הברור, רחוק הספר מפאתוס ומסנטימנטאליזם. ניכרת בו מידת האיפוק הספרותי, המפתח את הסיפור, ונשמר איזון עדין בין רגש עמוק וביטוי צברי מחוספס. אלה (הרגש העמוק והחיספוס הצברי) מתבטאים בהתנהגות ובדיבורים של הדמויות המייצגות טיפוסים שונים בחברה הישראלית, במיוחד בחברה הנבחרת של מגוייסי צה"ל האופיינית לתקופה של קום המדינה.

שישה הם הטיפוסים המיוצגים על ידי הדמויות העיקריות המועלות בסיפור שלפנינו:

1. **הטיפוס הרוחני**, 2. **הטיפוס הגופני**, 3. **טיפוס האמן בחברה**, 4. **טיפוס האי-דיאליסט**, 5. **טיפוס אבהי של חייל מבוגר**, שאליו מצטרפת גם מרכזנית צעירה בדאגתה האמהית. **הטיפוס הששי**, הוא סמל המודעין אליעז, שמפיו אנו שומעים את הסיפור בגוף ראשון, בהזרחה, בעלילה מתקדמת לפי דגם הנפילה וההתאוששות (שאותו מציג דן מירון בספרו על "שלום-עליכם"). המכתבים הדמיוניים (אמצעי

1. **ספינה ושלושה צריחים**, מאת: אלישע פורת, ספרית פועלים תשמ"ד 1984, 136 עמ'.

מקובל בספרות ובולט. למשל אצל סול בלו), שכותב אליעז בעל הנפש הפיוטית, מעמיקים את ההתבוננות בדמויות ומאירים פינות נעלמות באישיותן. יחד עם זאת הם מכוונים את העלילה ומקדמים אותה.

פרקי הספר נחלקים לחטיבות, שכל אחת מהן מסתיימת בירידה (או נפילה) גדולה, שאחריה, בחטיבה הבאה, מתחילה עליה גדולה, המסתיימת אף היא בירידה לחטיבה האחרונה המגלמת את ההתאוששות הסופית ואת ההתרה השלמה.

את הזכרונות מאותה תקופה, שהשאירה משקעים עמוקים בנפשו, מעלה אלישע פורת ב"ספינה שלושה צריחים" באמנות סיפורית, המגלה מידה נכונה בברירת החומרים ובדרכי פיזורם ביצירה, ואיזון מתאים בארגון השלבים הדינאמיים הבונים את העלילה הבדיונית. החומרים המעוצבים בסיפור לקוחים כאמור מנסיון חייו של המחבר, שהשתתף אישית לפני כשלושים שנה במבצע דומה על הכנרת, שבו נטלו חלק אנשים שהיו יותר שלמים עם עצמם ויותר גדולים באמונתם מאלה שבדרך כלל מצויים בדורנו. לעומת זאת הספינה ההיסטורית, שממנה יצאו מדי פעם לקרב על המים, היתה, כפי שיודעי דבר מעידים, גרוטאה הרבה יותר מיושנת ועלובה והרבה יותר פגומה וחורקת.

לסיכום, לפנינו סיפור חינוכי לבני-הנעורים, הנקרא בשטף ובעניין. הסיפור מציג אווירה של תום, אמונה ובטחון, שהיתה שלטת בחברת-העליה-מבחינה-ערכית בישראל בתקופת המדינה — בדרך ובראשיתה. היה זה לפני ניפוץ המסגרות שהתקדשו בתולדות היישוב, כשצה"ל נחשב בעיני כולם לערך עליון, המתיך במסגרתו את הצעירים השונים לחברה אחידה בעלת ערכים לאומיים ונורמות מוסריות משותפים. אפשר לראות בסיפור שיחזור ספרותי נאמן של תקופה היסטורית בתולדות המדינה, שידיעתה חשובה לנוער בן-זמננו. רצוי על כן להביא את הספר לידיעת ציבור המחנכים בארץ ואולי אף להכניסו לתכנית הלימודים של בית-הספר העברי בישראל ובתפוצות.

ספרים לגדולים (המשך מעמוד 40).

שנוכרו בשמות משפחתם בלבד, ואף מאחדת את הכיתוב מתחת לאיורים, שהניסוח חסר-האחידות שם 'מעצבן' את העין ('איור של שפרד מתוך...'); "איור של אבנר כץ בספרה..."; "איור של דה-ליונה לספרה..." (כו); ואחרון אחרון — משליטה סדר ברשימה הביבליוגרפית, בה נזכרים ספריו של אותו מחבר הן בראש הרשימה, הן באמצעיתה והן בסופה. חסרונו של מפתח-שמות בסוף המדריך אף הוא דבר שיש להצטער עליו.

אני מאחל לרגב בכל לבי, שיזכה להכניס את התיקונים — אלה שנוכרו ברשימה ואלה שלא נזכרו מפאת קוצר היריעה — במהדורה הבאה של ספרו; שכן "מדריך לספרות-ילדים" הוא ספר שימושי חשוב, העשוי לסייע להורים ולמחנכים לקרב את הילד לספר הטוב. נהניתי מעיצובו האסתטי של הספר (מעשה ידי גדעון דן), שעוטר בעשרות איורים יפהפיים, אשר נלקחו מאוסף ספרי הילדים של משפחת רגב.

עודד שרצה להיות עודד¹

מאת הרצליה רז

זהו ספר שמופנה למתבגרים. הפורמט כמעט אלבומי. הכריכה זוהרת בצהוב־כתום; השם מושך ילדים ובני נוער וגם הפורטרט של הגיבור על הכריכה, קורא לקורא. האותיות הגדולות והבלתי מנוקדות מארגנות דף מלא אוויר והאיורים בשחור־לבן, המלווים את הטכסט, עושים חגיגה לעיניים. מבחינת הפנייה אל הקוראים הוא מזכיר ספרים "מחליקים". ספרים "מחליקים" נופלים בין קוראים הבוחרים בספר על פי הכריכה והאיור לבין קוראים המחפשים עלילת הרפתקאות. כגון: "פלטרו ואני" לחימנו "תפו ופוזזה" לס. יזר, "סומכ" לעמוס עוז, "הרוח בערבי הנחל" לק. גרהאם. זהו סיפור רגיש מאד; נוגע ולא נוגע; מזמין לראיית דברים; להסתכלות אחרת. קריאה אחת בו לא מספיקה ולא מספקת. כדי להתייחס לספר כזה צריך לעצור בזמן. צריך לגרום להאטה בקצב הקריאה. הכרחי שלא להסתפק בעלילה החיצונית אלא להתמודד עם המרומז והמגומגם. על אף שזוהי יצירה ספרותית מעניינת ורבת־פנים חוששני שדרך חייה תהיה דרך חתחתים.

מדוע?

"בולעי הספרים" יבלעו גם ספר זה אך קשה להניח שיתמודדו עם העולם הפנימי העולה מתוכו. ייתכן שדקא אלה, יבינו אותו לא נכון ויפיקו ממנו לקח מלוגלג, משום שלא יתבוננו בפצעים ובצלקות שהספר מעלה. הקורא הממוצע לא יקרא ספר זה בלי מתווכים (מורה, קריין ברדיו, שחקן וספרן), שיעזרו לו לארגן את קצב הקריאה ולנווט מחפוש אחרי עלילה חיצונית זוהרת אל עלילה פנימית מגומגמת. יש להניח שבנות תקראנה בספר יותר מאשר בנים. בנות מחפשות פרטים ריג־שיים והן סבלניות יותר לגבי עלילה איטית. מבוגרים — אנשי חינוך, עובדים־סוציאליים, פסיכולוגים, יבחרו בספר כאמצעי־טיפולי. באמצעותו ינסו ללמוד, לחקור להתבשם... ואולי יפסידו אז את העולם הפיזטי שבו.

זהו ספר לאוהבי־ספר ולכאלה היוזעים לטעום לאט ועמוק. הערת אגב: נדמה לי שאלו נכתב הספר בגוף ראשון — כספור וידוי, היה פונה ביתר קלות לקהל רחב יותר. הגיגוס היה מתקבל כעובדה ולא כמרכיב ספרותי.

1. עמלה עינת, עודד שרצה להיות עודד, זמורה ביתן 1984.

לכיתות הנמוכות

סיפורו של אור בו השבע, אשר הצטנן ושוכב חולה. חומו עולה והוא שוקע בהזיות. הוא מתרומם עם מזרונו ומעופף אל מקומות שונים: אל ארץ קיץ ואל ארץ כפור. ההזיות ממחישות את הצמרמורת ואת החום הפוקדים חליפות את גופו החולה. כאשר הוא מתחיל להתגעגע אל ביתו הוא חוזר ומוצא את הוריו המודאגים ליד מיטתו.

הילד הקורא בספר פועל תוך כדי קריאה בו. בפעילותו הוא לומד להכיר את עצמו: טביעת ידו, משקלו, גובהו, שיניו, שערותיו, אפו, עיניו, ארצו, ביתו, בית ספרו, תחביביו, עיסוקים ועוד. בסוף הספר עמודים ריקים לכתיבת סיפור. הספר מלווה באיוריו הבהירים של ד"ר סוס.

ספר נוגע ללב, אנושי ומרתק, המספר על יונתן ואחיו המגיעים לארץ דמיונית ונקלעים להרפתקאות מסמרות שיער. מלך אכזר, מפלצת-דרקון, תככים, בגידה והצלה. הסיפור מסופר בגוף ראשון על-ידי צעיר האחים שהופך מילד פחדן ועלוב לגיבור אמיץ. הסיפור דן בבעיות מוסר כמו טוב ורע, אהבה ושנאה, חיים ומוות וחיים אחרי המוות.

הטיסה במזרון המעופף, כתבה: דבורה עומר, ציירה: מיכל ברגפרויזה, עם עובד 1984, 22 עמ', מנוקד.

הספר שלי על עצמי, כתב וצייר: דוקטור סוס, תרגמה: לאה גאור, כתר 1984, 64 עמ', מנוקד.

האחים לב ארי, כתבה: אסטריד לינדגרן, תרגמה: חנה קרגיז, צייר: אילון ויקלג, ספרית פועלים 1984, 199 עמ', מנוקד.

ספר שירים לקטנים על חיי ילדים ועל בעלי-חיים שונים.
הספר מלווה בציורים נעימים, מתאים להקראה לילדי הגן
ולקריאה עצמית של תלמידים צעירים.

שלדגיים על המים, כתב :
חנן שדמי, ציירה : חגית
שטרנשוס, הקיבוץ המ-
אוחד 1984, 28 עמ',
מנוקד.

ספר שירים לחגים ולעונות בסדר כרונולוגי של לוח השנה.
בשירים בא לידי ביטוי עולם מחשבותיו של הילד, מאווייו,
הווי אופייני של חגי ישראל ועונות השנה. לשון השירים
יום-יומית, מדוברת ומובנת לילד.

הג בלב, כתב : אלי רוזה,
צייר : אפי רון, מסדה
1984, 55 עמ', מנוקד.

מהדורה ראשונה של ספר שהתפרסם כולו בהמשכים ב"דבר
לילדים". אורי המכונה כדורי בשל משמניו, עובר הרפת-
קאות שונות ומנסה עיסוקים שונים. לפעמים הוא נכשל
אך בדרך כלל תושייתו מצילה אותו והוא לומר להסתדר.
רישומיו של אריה נבון בקוים פשוטים, ברורים ונעימים
לעין.

אורי כדורי, כתבה : לאה
גולדברג, צייר : אריה
נבון, ספרית פועלים
תשמ"ה, מנוקד.

שני סיפורי אהבה יוצאת דופן, אהבה בין עץ אורן ועץ
אקליפטוס ואהבה בין שני מטוסים. בנימין תמוז מספר
את סיפורי אהבתם תוך ערבוב מכוון של דמיון ומציאות,
הדברים אירעו לפני חמישים שנה, בשנות ילדותו בארץ
רחוקה כשהמספר-הילד מסייע ליצור קשר בין שני העצים.
הסיפור על המטוסים הוא גירסה מודרנית הומוריסטית
לסיפור אהבה.

איך נוצרו הכוכבים, כ-
תב : בנימין תמוז, ציירה:
רות צרפתי, הקיבוץ המ-
אוחד תשמ"ג, 28 עמ',
מנוקד.

מעשה בגמד שחי ביער-עד, סקרנותו מרובה והוא יוצא
להכיר עולם. הוא מגיע העירה, נפגש בחיי התרבות, אורון,
בתים, בני-אדם גבוהים, הוא נכנס ל"חנות חיות", פותח
את הכלובים, משחרר את בעלי-החיים הבורחים לחופש
וליער והוא שב ליער ולשלוותו. הסיפור כתוב בתרוזים,
התוכן פשוט, מובן ונעים לקריאה.

גמד ביער-עד, כתב : אבי
כץ, צייר : גל כרמי, מס-
דה 1984, מנוקד.

הרעיון המרכזי בספר הוא העדפת חיי הטבע על חיי
העיר.

לכיתות הבינוניות

הרפתקה דמיונית שעניינה התנגשות בין הטוב והרע. הנסיך כה בת ארצות המזרח נחטפת והנסיך השחור, לאחר הרפתקאות מרתקות, מצליח לשחררה. הנסיך השחור, הקוטל את הדרקון נוטל את הכתר כאמצעי לזכות בנסיכה ובמלכותה. הנסיך השחור, המייצג את הרע, הולך ומשתנה במהלך הסיפור.

הילדים יקראו את סיפור ההרפתקה בריתוק, והמבוגרים יבינו את המשמעות הפנימית של השתנות והסרת סטריאוטיפים.

קובץ מעשיות וסיפורים מהם ידועים ביותר כגון: הנסיך המאושר, הזמיר והשושנה, הענק וגנו הדייג ונשמתו ואחרים.

המחבר מעלה מצבים אנושיים ויחסים לזולת בדקות ובהבנה, מדגיש את יסוד השיוויון וההתחשבות בזולת, רעיון הפיכת הגיבור מרע לטוב ועוד. התרגום קריא ומעודכן.

אוסף שירי ערש מתקופות, מקומות ונושאים שונים. כל תקופה ומקום מדגישים מוטיבים אחרים בשירים, שירי ערש מהגולה, שירי העיירה שבהם געגועים לארץ-ישראל, לבן גדול וחכם בתורה, שירי ארץ-ישראל המתחדשת המלילים את הפועל והעובד, הכפר והקיבוץ, השומר בלילה ועוד.

ספר מהנה לילדים.

חומיבבה הוא נמר הנלכד ע"י אנשי שמורות הטבע לשם תצפיות. הם מתקינים לו מתקן מיוחד שבעזרתו הם יכולים לאתר את מיקומו בכל עת. חומיבבה מתגעגע לאהובתו הנמרה אשר נשארה במדבר והעדיפה את חיי הסכנה על תפנוקי המדבר הוא שובר את המתקן ובורח אל המדבר, אל אהובתו.

בספר שמות רבים של בעלי-חיים מוכרים ושאינם מוכרים ושמות צמחי מדבר רבים שאינם מוכרים. חלק גדול בספר תופסים תיאורי טבע. קשה להניח שמי שאינו בקי בחיי הטבע ייחנה מהמסופר בו. העלילה תופסת חלק קטן והתיאורים רבים.

כתר הדרקון, כתב: אורי אורלב, צייר: אבנר כץ, כתר 1984, 194 עמ'.

הנסיך המאושר, כתב: אוסקר וילד, תרגם: רפ" אל אלגד, צייר: צ'רלס מוזלי, הוצאת יבנה 1982, 174 עמ', מנוקד.

שיר לאלף עריסות, ער- כו: אסתר לנואל וגיל אלדמע, ציירה: אראלה, הקיבוץ המאוחד תשמ"ד, 141 עמ', מנוקד, בלווית תווים.

חומיבבה ומלך המצוקים, כתב ואייר: ברוך תור- רז, הקיבוץ המאוחד תשמ"ה, 44 עמ'.

מהמיתוס הקדום של אדם שגדל בין זאבים, יוצר קיפלינג את דמותו המופלאה של מוגלי, הילד שגדל בין חיות היער, הפיל, הדוב, הפנתר והרפתקאותיהם מסמרות השיער. בספר סיפורים נוספים מלאי קסם ואהבה לחיות ואנשים.

נער בן עשר בשם לי, כותב יומן ומכתבים למר הנשו היקר, הוא הסופר. ממכתביו מצטיירת משפחתו ההרוסה, הוריו גרושים, אביו עזב את הבית ואינו מבקרו, בבית-הספר הוא עומד בפני קשיים ובעיות. מכתביו אמינים וכתובים ברגישות ובהומור.

בספר נסיון להמחיש את הביטוי "צפור הנפש" כדי להסביר מהי נפש ותפקידה. צורתו החיצונית של הספר מיועדת לגיל נמוך ותוכנו מופשט, יש סכנה שהילד בגיל צעיר לא יפנים את המסר. העיצוב הגראפי מיוחד ומעניין.

לכיתות הגבוהות

סיפורה של בת קיבוץ היוצאת לעיירת פיתוח כדי להכין עבודת-גמר לבית-הספר. כל הקורה לה שם, פגישתה עם בני-המקום על הטוב והרע שבהם, מועלה בידי הסופרת. האירועים צפויים, והדמויות שבלוניות, הקורא ימצא בודאי ענין בעלילה.

הספר כתוב כיומן אותו כותב איתמר תלמיד כתיב ז'. הוא יתום מלחמת ששת-הימים. אמו עומדת להינשא לדודו, דבר הגורם לו משבר נפשי. נושא הספר חשוב והבעיות העולות בו אמיתיות. הוא כתוב בצורה מבוגרת מחד, ובצורה ילדותית מאידך.

בספר מבחר אגדות בתרגומו הקריא והשוטף של אהרן אמיר. מבחר האגדות כולל אגדות ידועות כגון — מוכרת הגפרורים הקטנה, בגדי המלך החדשים, הזמיר וכו'. ואחרות נפוצות פחות — מלכת השלג, רועה החזירים ועוד. מהאגדות יהנו קוראים צעירים ומבוגרים.

ספר הגיזנגל, כתב :
רודיארד קיפלינג, תרגום:
אוריאל אופק, צייר: ג. ל.
קיפלינג, כתר 1984,
300 עמ'.

מר הנשו היקר, כתבה :
בורלי קליר, תרגמה :
שולי נוסבאום, צייר :
פול. א. זלינסקי, עם עובד
1984, 104 עמ', מנוקד.

צפור הנפש, כתבה: מיכל
סנונית, ציירה : נעמה
גולומב, מסדה 1984, 40
עמ', מנוקד.

ידידים מעבר לכפר, כתב :
בה : עמי גדליה, דביר
1984, 160 עמ'.

איתמר, כתבה : גאולה
קדם, צייר : אריה מוס-
קוביץ, יסוד 1984, 112
עמ'.

אגדות אנדרסן, כתב :
הנס כריסטיאן אנדרסן,
תרגם : אהרן אמיר, תח-
ריטים מקוריים: קרל לר-
סון ואיזידור תורנבלום,
מסדה 1985, 179 עמ',
מנוקד.

נאדיה בת כפר במשולש רוצה להיות רופאה. כדי להגדיל סיכוייה להתקבל לאוניברסיטה היא עוברת ללמוד בפני-מיה יהודית. מתוארת מערכת היחסים שלה עם התלמידים בה: ערביה בין יהודים, בת למשפחה יציבה בין נערים ונערות ממשפחות הרוסות, קשוי לימוד של תלמידה שהצטיינה בבית-ספרה הלומדת עתה בשפה זרה, נערה ממשפחה מסורתית היוצאת מחוץ לבית. על כל הקשיים ניתן להתגבר אבל הבעיה הלאומית חוזרת ועולה וממקשת כל ניסיון הספר נקרא בעניין, יש ניסיון לתת תיאור אנושי החורג מסטריאוטיפיות.

סיפור של נערה מתבגרת המטפלת באחיה החורג. על רקע הקיץ והברבורים נרקמת מסכת יחסים עדינה בין האחות לאחיה. הסופרת מתארת ברגישות ובעדינות את הנעשה במשפחה. הלבטים, האהבה, הדאגה, והכל באיפוק ובכושר תיאורי רב.

ספר נוסף של דבורה עומר המבוסס על פרשיות מתולדות הישוב. זהו סיפור חייו של זוריק לב וסיפורו של תקופה בחיי הארץ עם הדגשה מיוחדת על חיי הכפר, וחיל האויר. זוריק, בן כפר ביל"ו, אוהב אדמה, חקלאי, מצטרף למשפחת הטייסים ונופל במלחמת יום הכיפורים. גם הוא, כגיבורים אחרים של הסופרת, עושה למעלה מן המוטל עליו וזהו חלק מהמייחד אותו.

סיפורו של נער ממשפחת אנוסים אשר ברח מפורטוגל לספרד מאימת האינקוויזיציה. אך גם בסיביליה סוגר עליהם המצור. מתואר הווי חיי משפחת אנוסים במוחשות רבה ובפרטים, כיצד אפשר לשמור על היהדות בסתר. בחיי היוס-יום מסר פר על תפקידם של המשרתים, הבולשים מטעם האינקוויזיציה בעורכם תצפיות בחגים היהודיים והנוצריים; על קשרי אהבה העלולים להוביל לנישואין לא רצויים. מובא תיאור משכנע של הפחד בחיי היוס-יום, פן מישהו יגלה את הזהות האמיתית. ראוי לציון שיתוף הילדים בסוד השמור ביותר — סוד היהדות.

נאדיה, (סיפור של תל-מידה ערביה), כתבה: גלילה רון-פדר, ציירה: גילי אבידור, מלוא תש"מ"ה, 158 עמ'.

הקיץ של הברבורים, כתבה: בטסי באירס, תרגמה: דורית גינת, ציירה: טד קוקוניס, הקיבוץ המאוחד 1984, 122 עמ'.

פתאים באמצע החיים, כתבה: דבורה עומר, הוצאת שרברק 1984, 237 עמ'.

הנער מסיביליה, כתבה: דורית אורגד, ציירה: אבי קץ, הוצאת מרכז זלמן שזר 1984, 151 עמ'.

נתקבלו במערכת

1. אבי-יצחק נעמי, **קיץ כחול**, ציירה : עפרה נאמן, הוצאת מסדה 1985, 47 עמ', מנוקד.
2. אבן-טובי-ישראלי אילנה, **המקום הסודי שלי**, כתיבה יוצרת עם ילדים, צילומים : גיל ישראלי, עם עובד 1984 תשמ"ה, 95 עמ'.
3. אורלב אורי, **כתר הדרקון**, צייר : אבנר כץ, סידרת סיפורים מקוריים לבני הנעורים, כתר 1984, 194 עמ'.
4. אורלב אורי, **מסע לגיל ארבע**, איירה : אורה איל, עם עובד תשמ"ה, מנוקד.
5. אייזנר פ. דרורה, **גלגולי במחילות העבדות**, הוצאת ראובן מס בע"מ ירושלים תשמ"ג, 243 עמ'.
6. איתן שולה, **נטע מרחוב הורדים**, ציירה : חוה עמית, סידרת ראשית קריאה כתר 1985, 143 עמ', מנוקד.
7. אנדרסן הנס כריסטיאן, **אגדות אנדרסן**, התיבה המעופפת ועוד שבעה-עשר סיפורים, תירגם : אהרן אמיר, הוצאת מסדה 1985, 179 עמ", מנוקד.
8. אנדרסן הנס כריסטיאן, **מלכת השלג**, צייר : ארול לקין, הקיבוץ המאוחד תשמ"ה, 53 עמ', מנוקד.
9. בלטמן רעיה, **חיים משוגעים**, ציירה : ליאת בנימיני-אריאל, דביר 1984, 96 עמ', מנוקד.
10. בן-שאול משה, **ניל ניל בארץ עדן**, צייר : גל כרמי, מסדה 1985, 43 עמ', מנוקד.
11. ברגמן תמר, **מחפשים את אסנת**, צילמה : דרורה זכרוני, כתר-לי, כתר 1985, מנוקד.
12. גדליה עמי, **ידידים מעבר להר**, דביר 1984, 160 עמ'.
13. גלברט עפרה, **מסעות קסומים**, צייר : מושיק, צילם : מיכה קציר, הקיבוץ המאוחד תשמ"ה, 88 עמ', מנוקד.
14. דגן אביגדור, **הקרוסלה הכחולה**, ציירה : יעל ליאור, תירגם מאנגלית : יואב לביא, הוצאת עם עובד 1985, 103 עמ'.
15. דותן ריבה, **יום אחד שלי**, ציירה : נורית צרפתי, עם עובד תשמ"ה, מנוקד.
16. הול אדליד, **חתלתול אחד לקים**, צייר : דון מדן, תירגמה : אסתר לנואל, הוצאת מסדה 1985, מנוקד.
17. הראל נירה, **מיקי תפסיקי**, ציירה : אלישבע געש, עם עובד 1984, מנוקד.
18. זרחי כהן נורית, **ניצי מזוית העין**, ציירה : דבורה דובינר, הקיבוץ המאוחד תשמ"ה, 45 עמ', לא מנוקד.
19. חביב יפרח, **גשמיאלון**, צייר : יואל גילינסקי, כתר 1985, 106 עמ', מנוקד.

20. **טבנקין משה, אורי והארנבת**, צייר : דני קרמן, גורים, ספריה לקורא הצעיר, הקיבוץ המאוחד תשמ"ה, 36 עמ", מנוקד.
21. **טולסטוי לב ניקוליביץ, וניה טפשוו**, צייר : קלוד לפואן, נוסח עברי : שרה קהנסקי, עם עובד 1978, מנוקד.
22. **ילין-גינת יהודית, מעשה ידי**, יהושע אורנשטיין, הוצאת ספרים "יבנה" תשמ"ה, 79 עמ'.
23. **כהן שלומית, גבעת הכפתורים**, צייר : דני קרמן, הקיבוץ המאוחד תשמ"ה.
24. **כץ אבי, גמד ביער-עד**, צייר : גל כרמי, הוצאת מסדה 1984, מנוקד.
25. **כץ אבי, הדודן המפחידן**, ציירה : גטה אדית, כתר-לי, בית הוצאה כתר 1985, מנוקד.
26. **לוי שבתאי (שבו), אל מול הר-סירבאל**, אייר : אבי כץ, ספרית-פועלים 1985, מנוקד.
27. **ליפשיץ אריה, עד שבאו הביתה**, סיפורים לבני הנעורים, צייר : יהודה בקון, הוצאת ראובן מס תשמ"ה, 144 עמ'.
28. **מורשת מנחם, חבורת ילדי החמד**, אייר : מנחם למברגר, הוצאת רשפים, 76 עמ', מנוקד.
29. **סבריסקי שלמה, טיבי ואני**, איירה : אורה שוורץ, הוצאת בררות 1985, 32 עמ', מנוקד.
30. **סידרה מצויירת 1. לגדול ; 2. ספר החיות**, נוסח עברי : נעמה טל, כתר והוצאת "יבנה", מנוקד.
31. **סנונית מיכל, צפור הנפש**, ציירה : נעמה גולומב, מסדה 1984, מנוקד.
32. **עומר דבורה, הטיסה במזון המעופף**, ציירה : מיכל ברגר-פרוינד, עם עובד 1984, מנוקד.
33. **פוצו, האח הקטן והאמיץ של איה הג'ינג'ית**, ציירה : אראלה, מסדה 1984, 121 עמ'.
34. **פיש נחשון תמר, מכתה א' באהבה**, ציירה : נורית יובל, עמיחי 1984, 64 עמ', מנוקד.
35. **פיינקובסקי יאן, שירת המקהלה**, פעלולי נייר : מרצין סטאיבסקי וג'יימס רוג'ר דיאס, כתר 1984.
36. **קדם גאולה, איתמר**, צייר : אריה מוסקוביץ, הוצאת יסוד 1984, 112 עמ'.
37. **קדם גאולה, הרפתקאות קיץ אחד**, איירה : בינה גבירץ, יסוד 1982, 95 עמ'.
38. **קלירי בורלי, מר הנשו היקר**, צייר : פול זלינסקי, תירגמה : שולי נוסבאום, עם עובד 1984, 104 עמ', מנוקד.
39. **רוה אלי, חג בלב**, שירי חג ועונה על לוח-השנה, צייר : ארי רון, מסדה 1984, 55 עמ', מנוקד.
40. **ר'יצ'רדס לייא, ילדת שומר המגדלור**, תירגם : אוריאל אופק, אייר : פרנק ט מריל, דביר 1984, 91 עמ'.

41. רון־פדר גלילה, **היחידה המיוחדת של סבא מיקו**, סידרת ספרי מתח לילדים, כתר 1985.
42. רון־פדר גלילה, **נאדיה**, סיפורה של תלמידה ערביה, אייר: גילי אבידור, מילוא 1985, 158 עמ'.
43. שיר סמדר, **המון דברים קרו בקיץ ההוא**, צייר: אבנר כץ, כתר 1985, 103 עמ', מנוקד.
44. שיינפלד אילן, **מן הלב של תל־אביב**, ציירה: ליאת בנימיני־אריאל, הוצאת דביר 70 עמ'.
45. שלום־עליכם, **טוביה החלבן ובנותיו**, תירגמה: גניה בנשלום, הפצה ספרית "דבר" 1983, 168 עמ'.
46. שניר מיריק, **ילדה אחת אמרה**, צייר: אבנר גלילי, הקיבוץ המאוחד תשמ"ה, מנוקד.
47. שרף מיכאל, **בואו לארץ האגדות**, שעת סיפור בספריית הילדים, מרכז ההדרכה לספריות ציבוריות תשמ"ה, 58 עמ'.
58. תור־ז ברוך, **חומיבבה ומלך המצוקים**, אייר: המחבר, הקיבוץ המאוחד תשמ"ה, 44 עמ'.
50. הלקין שמעון, **דברים וצידי דברים בספרות**, הוצאת יחדיו בשיתוף אגודת הסופרים 1984, 288 עמ'.

תקון טעויות

בחוברת מ"ב־מ"ג עמ' 43 צ"ל:

על שתי יצירות מיוהדות מאת מנחם רגב.

עמ' 86, הערה 2. צ"ל:

קביות קביות (שירים), כתבה: חיה גילאור

משוט בעולמנו

מסיבות ספרותיות בבית-הספר תיכון אמי"ת - באר-שבע

מאת רחל ארז

בבית-הספר אמי"ת, בבאר-שבע, מתקיימות מידי שנה שתי מסיבות ספרותיות המשמשות סיכום מיוחד לנושאים הספרותיים הנלמדים בכל מחצית של שנת הלימודים. בנושאים אלה מעורבים גם מחנכי הכיתות וגם המורים לתפירה, לס-ריגה ולמטפלות.

המורים מדגישים בשיעוריהם את הערכים החינוכיים שבספרות ומעודדים קריאת ספרים ברמות שונות.

הנושא הספרותי, השנה, היה: "דמות האישה בספרות ובמציאות זמננו". בסיום מחצית א' ערכנו מסיבה ספרותית מוקדשת לאישה...

הנושא הועלה מהיבטים שונים: תכונות האישה, דילמות בחייה (האם להיות עקרת-בית בלבד או לצאת לעבודה) והרהורים על דמות האם. המורים לספרות הדגישו את העיצוב הספרותי בנושאים אלה, ואילו מורים אחרים העלו גורמים חינוכיים.

כל כיתה הכינה את חלקה למסיבה הספרותית בעזרת המורים שהיו מעורבים בנושא. במסיבה הועלו מערכונים: "קולה של אמא", לאלכס אנסקי, בו הודגשו הניגודים בין אם לבתה, בין חלומות האם לבין חלומות הבת המשרתת בשרות לאומי. נעזרנו בשיירים: "אמי" לביאליק, "וידוי" לאמנון שמוש ו"שיר עצוב" לנתן יונתן.

המסיבה הסתיימה במערכון הומוריסטי, מפרי עטו של אחד המורים, בו עורכים ראיונות רחוב עבור הטלוויזיה לכבוד יום האישה: קריין הטלוויזיה פגש ברחוב את ביאליק, את אמנון שמוש ואת עופרה חזה. כל אחד מהם הביע את דעתו בקשר לנשים ולאמהות. דברי עופרה חזה התבססו על כתבותיה בעתון "מעריב" בימי שיש.

SIFRUT YELADIM VANOAR
JOURNAL FOR CHILDREN'S AND YOUTH LITERATURE

June 1985, Vol. XI, No. 4 (44)
ISSN 0334—276X
Editor; G. BERGSON

8 King David St.
Jerusalem, Israel

CONTENTS

The Late Eliezer Smoli	Gershon Bergson	3
<i>Study and Research</i>		
Summer in Leah Goldberg's Poems for Children	Dr. Leah Hovav	6
Just An Ordinary Summer Day	Yardena Hadas	16
Summer time in Children's Literature	Zafrira Gar	20
Language "Tricks" in Oded Burla's Work - Prop. A. Shwartzvald, R. Mashiach		23
Author and Story Teller in the book "All This Tribe"	Menachem Regev	27
Books for Adults about Children's Literature	Dr. Uriel Ofek	33
<i>Personalities</i>		
Menucha Brik-Yapman - Children's Author	Dr. Arie Ben-Yosef	41
T. Danblon, A Jewish Children's Author in Belgium	Rivka Magen	42
<i>Methodology</i>		
Another good book for Youngsters	Miryam Roth	44
The Story as a Teaching Aid in Nature Study	Ehud Kalfon	47
The Call That Was Answered	Michael Kashtan	48
<i>Reviews</i>		
At First Sight : A. I Didn't Cry This Time	B. The Kitten Lekim	
	C. Nil Nil in the Land of Eden	D. Enchanted Journeys
	E. No-one Asked Me	F. My Handiwork
	G. Bergson	49
Finding Themselves Again	Roth Gefen Dotan	54
Battle on the High Seas	Dr. Sarah Halperin	58
Oded Who Wanted To Be Himself	Herzlia Raz	60
<i>From the Bookshelf</i>		
An Annotated List for the Lower ,Middle and Upper Grades		66
<i>Around the World</i>		
Literary Gatherings at a Beer-Sehba High School	Rachel Erez	69
Contents In English		70

ה ת ו כ ן

3		אליעזר שמאלי ז"ל — גרשון ברגסון	
		עיון ומחקר	
6		הקיץ בשירי הילדים של לאה גולדברג — ד"ר לאה חובב	
16		"יום קיץ סתם" — ירדנה הדס	
20		הקיץ בספרות ילדים — צפרירה גר	
23		מוזרויות לשון אצל עודד בורלא — פרופ' א. שורצולד ור. משיח	
27		סופר ומספר "בכל השבט הזה" — מנחם רגב	
33		ספרים לגדולים על ספרות ילדים — ד"ר אוריאל אופק	
		דמויות	
41		סופרת ילדים מנוחה בריקייפמן — ד"ר אריה בן-יוסף	
42		תמרה דנבלון — סופרת יהודיה לילדים בבלגיה — רבקה מגן	
		מיתודה	
44		עוד ספר יפה לגיל הרך — מרים רות	
47		הסיפור כחומר עזר בהוראת הטבע — אהוד קלפון	
48		הקריאה שנענתה — מיכאל קשטן	
		ביקורת	
		במבט ראשון: 1. לא בכיתי הפעם; 2. חתלתול אחד לקים; 3. ניל ניל בארץ עדן	
49		4. מסעות קסומים; 5. אותי לא שאלו; 6. מעשה ידי — ג. ב.	
54		בדרך אל עצמם — רות גפן-דודן	
58		הקרב על המים — ד"ר שרה הלפרין	
60		עודד שרצה להיות עודד — הרצליה רז	
61		ממדף הספרים	
66		נתקבלו במערכת	
67		משוט בעולמנו	
70		מסיבות ספרותיות בביה"הספר תיכון אמי"ת, באר-שבע — רחל ארז	
		ת ו כ ן ב א נ ג ל י ת	

המשתתפים בחוברת

<p>גרשון ברגסון — חוקר ספרות ילדים, משרד החינוך. ד"ר לאה חובב — חוקרת, סמינר אפרתה. ירדנה הדס — סמינר ע"ש שיין. צפרירה גר — ספרנית. פרופ' אורה שורצולד — אוניברסיטת בראילן. רחל משיח — אוניברסיטת בראילן. מנחם רגב — המכללה לחינוך ע"ש דוד ילין. ד"ר אוריאל אופק — סופר, משורר וחוקר ספרות ילדים. ד"ר אריה בן יוסף — אוניברסיטת בראילן.</p>	<p>רבקה מגן — סופרת. מרים רות — סופרת, חוקרת. אהוד קלפון — המכללה לחינוך ע"ש א. ד. גורדון. מיכאל קשטן — עירית חיפה. רות גפן-דודן — מכללת "אורנים". ד"ר שרה הלפרין — אוניברסיטת בראילן. הרצליה רז — סופרת, חוקרת. רחל ארז — מורה.</p>
---	---

בהוצאת משרד החינוך והתרבות, המדור לספרות ילדים, ירושלים, דוד המלך 18.